

CONFRARIES I OFICIS A LA BARCELONA BAIXMEDIEVAL: LA DOTACIÓ ARTÍSTICA D'ALTARS I CAPELLES

JOAN VALERO MOLINA
Amics de l'Art Romànic-IEC

RESUM

Aquest estudi, dedicat a les confraries barcelonines dels segles XIV, XV i inicis del XVI, busca oferir una visió de conjunt que en presenti l'evolució, així com les característiques genèriques i pròpies. Les confraries són catalogades i classificades en funció de l'edifici on tenien la seu, i tractades individualment, amb un especial èmfasi en el paper que exerciren en el camp de la promoció artística, bàsicament per dotar llurs espais de culte.

PARAULES CLAU: confraries, oficis, Barcelona, promoció artística, Baixa Edat Mitjana

ABSTRACT

This study is dedicated to the brotherhoods of Barcelona in the 14th, 15th and early 16th centuries, and seeks to offer an overview that presents their evolution, as well as their generic and specific characteristics. The brotherhoods are cataloged and classified according to the building where they had their headquarters, and treated individually, with special emphasis on the role they played in the field of artistic promotion, basically to provide their places of worship.

KEYWORDS: brotherhoods, trades, Barcelona, artistic patronage, Low Middle Ages

Lambard. Estudis d'art medieval
Vol. XXVIII (2018-2019), p. 129-212
ISSN: 0214-4573

A l'hora d'abordar qualsevol estudi relacionat amb l'activitat de la societat barcelonina baixmedieval –en el cas que aquí ens ocupa, l'activitat artística– és necessari tractar sobre l'associacionisme, que en els segles XIV i XV es vertebra principalment a l'entorn dels oficis i les confraries.

Resulta molt difícil, pel que fa a l'època medieval, dissociar el paper de les confraries (que en principi es crearien per cobrir necessitats devocionals i assistencials) i dels oficis.¹ Per bé que la historiografia ha utilitzat freqüentment el terme *gremi* per referir-se als oficis, és necessari precisar que aquest mot no apareixerà fins ben entrada l'època moderna, i per tant ens haurem de referir al terme medieval d'*ofici*, o en el cas que existeixi una mínima organització, a la corporació d'*ofici*; d'altra banda, durant el darrer tram de la Baixa Edat Mitjana, no hi ha, per a tots els oficis establerts a Barcelona, una línia clara que delimiti l'àmbit estrictament professional de l'esfera més pròpia de les confraries.

Tanmateix, no sembla existir una norma clara que pugui aplicar-se a tots els oficis; trobem casuístiques molt diverses que ens obliguen a encarar aquest tema amb una certa relativització, allunyant-nos de postulats rígids. Quan el rei Alfons el Magnànim, en un privilegi reial datat a 1455, fixa una nova composició del Consell de Cent,

¹ Els estudis més antics, essencials per assentar les bases dels nostres coneixements sobre els oficis medievals barcelonins, estan enfocats des d'una perspectiva *gremial*, però amb nombroses al·lusions a les confraries: Antonio de CAPMANY, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 3 vol., Madrid, 1779-1792 (en el present treball citarem la reedició anotada de 1961-1963, publicada per la Cambra Oficial de Comerç i Navegació de Barcelona); Miquel GONZÁLEZ Y SUGRAÑES, *Contribución a la historia dels antics gremis y oficis de la ciutat de Barcelona*, 2 vol., Barcelona, 1915-1918. Sense tractar-se pròpiament d'un estudi, perquè recull un gran nombre de privilegis fundacionals de confraries, resulta fonamental: Manuel de BOFARULL Y SARTORIO, *Colectión de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (a partir d'ara, *Codoín*), vol. VIII (1851), XL (1876) i XLI (1910), Barcelona. En l'àmbit espanyol: Antonio RUMEU DE ARMAS, *Historia de la previsión social en España. Cofradías, gremios, hermandades, montepíos*, Madrid, 1944. En dates més recents s'ha multiplicat exponencialment el volum de publicacions sobre oficis, la majoria de les quals centrades en professions determinades, que anirem invocant al llarg del present treball. Com a estudis de caràcter més general, cal destacar-ne especialment dos, tot i que cenyits respectivament al segle XIV i als darrers anys de l'Edat Mitjana: Robert FREITAG, *Die katalanischen Handwerkerorganisationen unter Königsschutz im Mittelalter insbesondere. Aufgaben im 14. Jahrhundert*, Freiburg im Breisgau, 1968; Pierre BONNASSIE, *La organización del trabajo a finales del siglo XV*, Barcelona, 1975. També: Agustí DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva Història. II. La societat i l'organització del treball*, Barcelona, 1973 i ID., *Barcelona i la seva Història. III. L'art i la cultura*, Barcelona, 1975; Margarida TINTÓ I SALA, *Els gremis a la Barcelona medieval*, Barcelona, 1978; ID., «Aportación al estudio de los gremios del siglo XV: los libros gremiales de Barcelona», a *IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (1973), vol. IV, Saragossa, 1984, p. 203-238, Joan F. CABESTANY I FORT, «Confraries i gremis a Barcelona. Segles XIII a XVI», *Finestrelles*, núm. 2 (1990), p. 141-145, i els estudis continguts a *Els gremis de Barcelona*, Barcelona. *Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017). Respecte a les confraries, la bibliografia és molt més escassa: a banda d'alguns treballs amb caràcter generalista (Antoni BACH I RIU, «Confraries medievals», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 67/1 (1994), p. 215-231; Teresa Maria COMELLAS I CUADERN, *Les confraries barcelonines, abir i avui*, Barcelona, 2007) i de publicacions específiques puntuals que ja citarem en el seu moment, resulta imprescindible la visió de conjunt que ofereix Jaume Riera (encara que no arriba al segle XV) a: Jaume RIERA I SANS, «L'evolució de les confraries medievals», *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017), p. 47-65.

es refereix als oficis més importants citant-los explícitament com a confraries, mentre que per a la resta al·ludeix a «confraries o officis».² El privilegi conté una frase que mostra com, almenys en aquest cas, la confraria exerceix el paper representatiu de l'ofici de cara al Consell: «E més emperò, que, com en una confraria haurà diversos officis, aquells officis sien compresos en la dita confraria». La manca, a dia d'avui, d'un estudi ampli i exhaustiu que proporcioni una visió global sobre el funcionament i estructuració dels oficis a la Barcelona baixmedieval no permet esvair les incerteses a l'hora de definir el paper que podien haver tingut les incorporacions d'ofici barcelonines medievals, i en la majoria de casos en quin grau s'integraven en les estructures, en aquest cas reglades i amb personalitat jurídica, de les confraries. La confusió s'accentua quan acudim a la documentació de l'època, que en moltes ocasions empra indistintament els termes *ofici* i *confraria* quan es refereix al conjunt de membres d'una professió determinada.

A tenor de les dades documentals que coneixem podem constatar com el Consell municipal, i en menor mesura la monarquia, intervé activament per regular l'activitat productiva dels oficis, els quals són representats per uns cònsols. Seran, però, les confraries d'ofici –i de forma més accentuada a partir de la segona meitat del segle XV– les que assumiran el paper d'institució laboral amb caràcter autònom i personalitat jurídica pròpia que vetllarà pels diferents àmbits relatius a una professió.

Amb tot, des del segle XIII ja es constitueixen algunes associacions estrictament d'ofici –sense el caire devocional i assistencial propi de les confraries–, sempre autoritzades mitjançant un privilegi reial. Jaume Riera esmenta les associacions dels moneders o fabricants de moneda (1209 i 1270),³ dels molers (1218), del Consolat de Mar (1266, tot i que en aquest cas no es tractava pròpiament d'una incorporació d'ofici), dels blanquers (1267)⁴ i dels mercaders (1279), en tots els casos obeint a interessos particulars (fonamentalment de caràcter econòmic) de la monarquia.⁵

² Recull aquest interessant matís: Miguel RAUFAST CHICO, «"E vingueren los officis e confraries ab llurs entremeses e balls". Una aproximación al estamento artesanal en la Barcelona bajomedieval, a partir del estudio de las ceremonias de entrada real», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 36/2 (2006), p. 661. El document és publicat a: M. TINTÓ, «Els gremis...», p. 14-16.

³ Cal precisar que el document de 1209 és un privilegi de Pere II en el qual s'eximeix els fabricants de monedes dels tributs reials mentre treballin en els seus oficis, però sense que s'institueixi cap incorporació organitzada; en canvi, l'any 1270 Jaume I concedeix als mestres de les fàbriques d'Aragó, Catalunya i València la facultat d'elegir alcaldes, perquè manin observar les constitucions que per al seu govern siguin establertes; seria, doncs, un reconeixement implícit del col·legi (Josep SALAT, *Tratado de las Monedas labradas en el Principado de Cataluña*, vol. II, Barcelona, 1822, p. 2-3 (1209), 14-15 (1270); Albert ESTRADA-RIUS, *La Casa de la Moneda de Barcelona. Les seques reials i els col·legis d'obrers i de moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*, Barcelona, 2016; ID., «El Capítol o Col·legi d'obrers i de moneders de la Seca Reial de Barcelona», *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017), p. 185-194). No se'n coneixen privilegis fundacionals; possiblement no arribaren a existir.

⁴ En realitat, les ordinacions estableixen reglaments per a l'ofici, però no es constitueix una associació (Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 899, f. 73-73v). Per al document referent als molers: A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. II, p. 181.

⁵ J. RIERA, «L'evolució de les confraries...», p. 60, on es concreten aquests interessos.

Durant la primera meitat del segle XIV es fundarien els oficis de teixidors, tintorers i batedors de fustanyes (1326),⁶ i els col·legis d'advocats (1333) i de metges (1342).⁷ Aquí cal distingir els oficis menestrals, vinculats a treballs de tipus més mecànic, d'aquells considerats com a *arts*, que s'agruparen en col·legis. En el cas dels teixidors, en l'encapçalament del document original s'ha afegit amb lletra més moderna *sive Confratrie Textorum et Tintorerium*,⁸ però el text no fa cap esment a la confraria, sinó que se cenyeix a establir ordinacions sobre el treball dins d'aquests oficis, això sí, amb l'existència de *consules* o representants de la corporació.

La figura del cònsol apareix lligada, al llarg dels segles XIV i XV, a la majoria d'oficis, i clarament desvinculada dels representants de les confraries (anomenats prohoms, majorals, majordoms, obrers i en ocasions també cònsols, segons cada confraria). Mentre que aquests darrers eren elegits anualment pels confreres, els cònsols eren escollits pel Consell, a partir d'una selecció prèvia d'aspirants que havia proposat l'ofici.⁹ La funció del cònsol era la de tenir cura del compliment de les ordenances de l'ofici i rendir-ne comptes al Consell.

La distinció entre els administradors de la confraria i els cònsols de l'ofici es posa de manifest en un privilegi reial signat el 1475, on s'estableix que l'elecció d'ambdós càrrecs, per al cas dels teixidors de draps de lli, es farà el mateix dia, o en una carta dels prohoms de la confraria dels gerrers als consellers de la ciutat, datada a 1488: «Item que per levar inconvenients que negún gerrer ne escudaler no puga ésser ensemps prom de la confraria de Sent Ypolit he consoll de l'offici dels gerrés he escudalés, per què los dits officis ensemps he en un matex ayn no recayguen en una matexa persona».¹⁰

No es detecten estructures administratives al darrere dels cònsols d'ofici, paral·leles a la confraria; en aquest sentit, es pot sostenir que les confraries d'ofici constituïrien el germen dels futurs gremis de l'Edat Moderna.

Algunes notícies, però, podrien en principi induir a suposar el contrari: Capmany recull unes ordenances de l'any 1465 entre els espasers «guarnidors» i els forjadors de fulles, on s'esmenta la intervenció dels prohoms respectius, que formaven caixa comuna amb dues claus administrada de forma alternada pels dos oficis.¹¹ Tot i que en principi es podria pensar en una caixa per guardar uns diners

⁶ Es reproduïx l'aprovació reial dels estatuts dels *officiis textorum et tincturarium, ac batedorum sive plicatorum fustaneorum* a: A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. II, p. 174.

⁷ Recull aquestes dades: J. RIERA, «L'evolució de les confraries...», p. 61.

⁸ ACA, Cancelleria, reg. 227, f. 292-294v.

⁹ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 480: els teixidors de lli i cotó, per exemple, el dia de Sant Martí elegien quatre prohoms, els noms dels quals eren proposats al Consell barceloní; aquest en triava dos per regir l'ofici. En altres professions, com els soguers, eren els cònsols de la Llotja de Mar els encarregats de triar-los (*Ibidem*, p. 502).

¹⁰ Per a la primera notícia: ACA, Cancelleria, reg. 3389, f. 91-91v. Per a la segona: Josep M. VILA I CARABAÑA, «Política municipal sobre la producció de ceràmica i l'organització corporativa dels terrissers a Barcelona, segles XIV-XVI», *Arqueologia Medieval*, núm. 1 (2005), p. 120.

¹¹ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 550.

propis de l'ofici, independents dels de la confraria, en el text original veiem com en realitat la caixa estotjava la marca d'identificació oficial amb què preceptivament s'havien de segellar les espases.¹² També hi ha algun cas documentat on els representants de l'ofici davant del Consell (i no els prohoms de la confraria) custodiaven una caixa, però es tractava simplement d'un receptacle destinat a recollir l'import dels bans o sancions, imposades per qüestions de caràcter laboral.¹³ Els diners de les multes es repartien en parts diferents; hi ha certes variacions en aquest punt, però sovint una fracció podia ser assignada a l'oficial executant, una altra a les obres dels murs i una tercera a la caixa de la confraria.¹⁴

En la majoria d'ocasions l'existència dels cònsols d'un ofici precedeix cronològicament la fundació de la confraria corresponent. Per exemple, en el primer terç del segle XIV els teixidors, tintorers i batedors ja eren regits per dotze cònsols (sis tintorers, dos batedors i quatre teixidors), elegits anualment pel Consell de la ciutat; la funció d'aquests cònsols era vetllar per la qualitat dels productes i marcar les peces amb el segell propi de l'ofici.¹⁵ Els assaonadors també ja tenien cònsols el 1372, però la seva confraria s'instituí en època de Martí l'Humà;¹⁶ casos similars s'esdevenen amb els molers, els gerrers i els llibreters.

La creació d'un ofici, que hauríem de considerar com l'inici del seu reconeixement per part de les institucions, també podia anar lligada a la fundació de la confraria, com va ser el cas dels calceters, l'any 1455: «sia stat creat en la dita ciutat lo dit offici dels calçaters, separat e distinct de l'offici dels sastres, ab concessió de confraria del gloriós màrtir Sent Sebastià».¹⁷ Això no obstant, aquest text estableix una nítida distinció entre ofici i confraria. Aquesta diferenciació queda molt més explícita en unes ordinacions de l'any 1495 referents als barquers: «segonament, que volent algu entrar en la confraria per confrare e apres en lo art e offici de barquejar, com sien coses distinctes e separades, la dita confraria e lo dit art e offici, que los prohoms hagen ab cert nombre de homens per ells applicadors, qui sien del dit art e offici, mirar e examinar de la ydoneitat de aquell tal qui en dit art e offici apres de esser fet confrare entrar volra...».¹⁸ Tanmateix, en aquest darrer cas és la confraria qui assumeix la responsabilitat de tenir cura del compliment de les

¹² Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (BAB), ms. 26, *Llibre gremial dels espasers*, 1433-1713, f. 121v-122.

¹³ És el cas dels corretgers, segons es desprèn d'una ordinació municipal de l'any 1434 (AHCB, 03/1B.IV, *Registre d'ordinacions*, 5, 1393-1494, f. 137v).

¹⁴ Vegeu-ne alguns exemples a: M. GONZÁLEZ, *Contribució...*, vol. I, p. 363; Magda BERNAUS, «Barcelona. Capítols, privilegis i ordinacions dels mestres de cases al final de l'Edat Mitjana», a Emanuela GAROFALO (ed.), *Le Arti del Costruire. Corporazioni edili, mestiere e regole nel Mediterraneo aragonese (XV-XVI secolo)*, Palermo, 2010, p. 31.

¹⁵ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 480.

¹⁶ *Ibidem*, p. 490.

¹⁷ M. RAUFAST, «*E vingueren...*», p. 662, n. 47.

¹⁸ Margarida TINTÓ, «Ordinacions dels barquers de la ciutat de Barcelona durant el segle XV», *Medievalia*, núm. 10 (1992), p. 415; ACA, Cancelleria, reg. 3805, f. 112v-114v.

ordinacions, atès que procedeix en nom propi i en el de «tots los altres del dit art».

Malgrat que les qüestions merament laborals eren resoltes en les ordenances referides a oficis concrets que periòdicament emanaven del Consell (sovint a partir de demandes o suggeriments elevats pels cònsols),¹⁹ on els oficis no eren tractats mai com a ens jurídic, algunes confraries també assumien certes competències de l'àmbit laboral, un fenomen que es constata amb molta més intensitat a partir de la segona meitat del segle XV. En són un bon exemple els exàmens d'ofici de mestre de cases o els de ceramista i vidrier, controlats pels prohoms de les confraries corresponents.²⁰ D'altra banda, en alguns privilegis reials concernents a confraries es determinen assumptes de l'àmbit estrictament laboral, com en el text referit a la incorporació dels corders de cànem, els boneters i els pinters a la confraria de Sant Julià dels mercers (1478).²¹

També es fa evident l'ascendent de la confraria sobre els membres de l'ofici quan en certs casos s'estipula que per entrar a treballar en un ofici o per accedir al dret a mestria s'ha de satisfer un pagament a la caixa de la confraria, independentment que el nouvingut en formi part o no; així s'esdevé, per exemple, amb els boters, giponers, matalassers i mercers.²²

Les confraries barcelonines als segles XIV i XV. Tipus i funcionament

A grans trets, podríem dividir les confraries de la Barcelona baixmedieval en dos grans grups: en primer lloc, aquelles que reunien un col·lectiu que compartia ofici, condició social, origen geogràfic o fins i tot determinats trets físics, i en segon lloc, les que s'articulaven a l'entorn d'una devoció determinada i estaven obertes a tothom que volgués formar-ne part.

No totes les anomenades confraries d'ofici responien a una mateixa tipologia: hi trobem una certa variabilitat. Per exemple, algunes aplegaven un nombre divers d'oficis, per bé que amb evidents vinculacions laborals entre ells. Són els casos, per exemple, dels anomenats julians (confraria de Sant Julià), dels esteves i de la confraria de Sant Marc. Amb el temps, aquestes confraries experimentarien modificacions, de vegades amb la incorporació de nous oficis, en ocasions amb l'escissió d'altres que cercaren crear una confraria pròpia. Certes confraries, com la

¹⁹ El contingut d'aquestes ordenances naixia de les necessitats pròpies de cada ofici; podia ser proposat pels cònsols o bé pels prohoms de la confraria; aquest darrer va ser el cas, per exemple, de les ordenances per als cotoners que s'aprovaren el 1505 (A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. II, p. 630).

²⁰ Per als mestres de cases (1455): M. BERNAUS, «Barcelona. Capítols...», p. 31. Per als ceramistes (1459): J. M. VILA, «Política municipal...», p. 118.

²¹ ACA, Cancelleria, reg. 3391, f. 121-122, 28 de gener de 1478.

²² Per als tres primers oficis: A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 548, 558 i 559, respectivament; per als mercers: ACA, Cancelleria, reg. 3460, f. 179. Per la seva banda, els oficials espasers havien de pagar deu sous a la caixa de la confraria (A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 549).

dels freners o la dels ollers, rajolers i gerrers, eren molt restrictives i només permetien l'entrada a persones de l'ofici, si més no en el moment de la seva fundació. Tanmateix, la majoria de les confraries restaren obertes a la inclusió de persones d'altres professions (que anomenaven «confreres de devoció»), un fet que permetia tenir un major marge de creixement i, de retruc, millors perspectives econòmiques.

Dins d'aquest grup de confraries *homogènies*, i a banda de les d'ofici, n'hi havia algunes que aplegaven altres tipus de col·lectius: segons el seu origen, ja fos geogràfic o religiós, n'hi havia d'esclaus orientals, lliberts negres i blancs, alemanys, jueus i sarraïns conversos, i segons determinades mancances físiques —en aquests casos s'accentuava el caràcter assistencial de la confraria—, de cecs, esguerrats i mancs (*espunyats*).

Pel que fa a les confraries més orientades cap a una devoció concreta, també es poden establir algunes diferenciacions. Per un costat, aquelles que eren estrictament pietoses, centrades en un culte concret; per un altre costat, aquelles que buscaven un objectiu determinat, ja fos de tipus sanitari (dedicació a sant Sebastià per combatre la pesta, per exemple) o econòmic (per recollir fons per a la construcció o restauració d'esglésies). En aquest darrer cas, les ordenances solen reconèixer de forma clara i explícita aquesta finalitat, tal com veurem per a les confraries de Santa Maria de Montsió i de Sant Fructuós i Santa Madrona.

Les confraries es regien per unes ordenances que eren sancionades mitjançant un privilegi reial. Habitualment se sol considerar la data del privilegi com la de la fundació de la confraria. Aquesta és, però, una qüestió que caldrà matisar, d'acord amb els resultats de la recerca documental efectuada. Hem constatat que certes confraries ja existien abans —en algun cas força anys abans— de l'aprovació de les ordenances per part de la monarquia. Podria ser possible que alguna d'aquestes actes reials no fos més que la confirmació d'una més antiga que no coneguem, però habitualment en aquests casos, i moltes vegades també en els documents reials d'ampliació de les ordenances, sol haver una referència explícita a l'existència d'un privilegi previ, sovint amb indicació de la data, i en ocasions fins i tot reproduint-ne el text original.

De tota manera, en certs casos podrem demostrar que el document reial *fundacional* sovint confirma i dona reconeixement legal a una entitat que ja s'ha constituït prèviament. Els termes de la fundació *oficial* de la confraria dels barquers, per exemple, precisen que aquests ja disposaven d'una capella que havien fet construir al convent de Sant Agustí. Per tant, ja presentaven un nivell suficient d'organització com per tenir una caixa comuna per finançar l'edificació de la capella.

Gràcies a la documentació gremial conservada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona hem pogut constatar que els privilegis reials que confirmaven la fundació d'una confraria eren precedits per una petició elevada a la monarquia per part de l'ofici, on s'inclouïen les ordenances concretes de l'associació que havien de ser aprovades. Potser no disposem de suficients documents d'aquest tipus com per poder sostenir amb fermesa que es tractés d'una pràctica habitual, però resulta

versemblant suposar que ordinàriament se seguia aquest procediment. Dels corallers, per exemple, es conserva el text de sol·licitud, datat a 1453, però en l'escàs fons documental de l'ofici que perdura no hi figura la confirmació reial. Més interessant resulta el cas dels calceters, perquè podem comparar el document de petició amb el privilegi reial:²³ crida l'atenció el notable lapse temporal que separa la demanda (1451) de la resolució (1455), que podria explicar alguns dels casos que més endavant veurem de confraries documentades anys abans de la publicació del privilegi fundacional. També s'evidencien, per als calceters, algunes diferències significatives entre les ordenances proposades i les que finalment s'aprovaren. Per exemple, mentre veiem que s'estableix inicialment que la confraria sigui regida per quatre administradors, un ciutadà, un mercader, un artista i un menestral, finalment seran tres les persones designades, que a més seran cònsols de l'ofici. També variarà el preu d'entrada a la confraria, que passarà dels 15 diners previstos al principi als 10 sous definitius.

Per a confraries més tardanes (finals del segle XV i inicis del XVI), sembla que el document previ a l'aprovació reial era redactat des del Consell municipal amb la presència dels cònsols o representats de l'ofici, o almenys així queda registrat en les ordenances d'aquest període.²⁴ Però, així com el Consell podia actuar com a impulsor en la creació de confraries d'ofici, també podia adoptar una posició contrària, com quan s'oposà a que els procuradors tinguessin confraria pròpia.²⁵

Quant a les ordenances de les confraries, aquestes s'articulen a l'entorn de diversos punts comuns que, amb certes variacions, es reproduïen en tots els casos. En primer lloc, i després d'un encapçalament formulari, es fa referència explícita al patronatge de la confraria i al nom de l'església –i sovint també la capella– on la confraria practicarà el culte. Pel que fa a les confraries d'ofici, en algunes es fa palesa una relació evident amb l'advocació: per exemple, sant Eloi, que va ser orfèbre, protegeix els argenterers. En altres ocasions el vincle no és tan clar, i fins i tot arriba a succeir que un mateix ofici pot encomanar-se a sants diferents segons la localitat. També es pot donar alguna situació anecdòtica, com l'equívoc que durant vuitanta anys van mantenir els mercers: fins al 1472 van celebrar la festa del seu sant patró, sant Julià de Brioude, el 7 de gener. Aquesta festivitat, però, en realitat corresponia a un altre sant Julià, abat i màrtir (que habitualment ve acompanyat de santa Basíllia), quan la festa de l'autèntic advocat de l'ofici havia de ser el 28 d'agost; per

²³ AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Corallers; AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Calceters, 1450-1458, f. 1-4v i 7-9v. Actualment, la documentació gremial de l'arxiu es troba en procés de reclassificació.

²⁴ Són els casos dels barreters (1496), tintorers (1497), corredors d'orella (1501) i perxers (1505). Per a les referències arxivístiques remetem als apartats corresponents a cada un d'aquests oficis en el present estudi. Això no exclou que, amb posterioritat a la publicació del text municipal, l'ofici s'adreçés a la Corona amb una proposta d'ordenances (AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Barreters).

²⁵ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 13, 1510-1518, f. 105v-106v, 14 de març de 1514. La reacció dels consellers fou tardana, perquè les ordenances de la confraria de Sant Iu dels procuradors ja havien estat aprovades per privilegi reial l'1 de desembre de 1512.

resoldre la confusió van demanar al rei poder afegir com a festiva la data correcta, mantenint també l'antiga.²⁶ Tanmateix, en algunes confraries es detecta una certa voluntat d'anar més enllà de la ingènua devoció popular, tal com es manifesta en el fet que els sabaters tinguessin un recull manuscrit, extret de diverses fonts, sobre la vida de sant Marc, o que els mateixos mercers el 1461 fessin portar del ducat de Bretanya una vida, miracles i missa pròpia de sant Julià.²⁷

A continuació, les ordenances solen especificar el model organitzatiu que regirà la confraria, establint el nombre de prohoms o administradors i la data en què s'hauran de renovar anualment, normalment coincident amb la festivitat del patró. També poden definir algun altre càrrec, com el d'andador, persona que s'encarrega de fer d'enllaç amb els confreres, per cobrar les quotes, etc. Aquestes contribucions econòmiques també venen establertes per les ordenances, que prescriuen una quantitat d'entrada, en ocasions també de sortida, força més elevada o en espècies (lliures de cera), per a qui vulgui deixar la confraria, i una de fixa que s'ha de pagar habitualment cada dissabte.

En les confraries d'ofici, el més usual és que permetin l'entrada a persones d'altres professions, però algunes, poques, són molt més restrictives i només s'adrecen als membres d'un ofici en concret. Tampoc se sol establir la pertinença com a obligatòria, tot i que algunes ordenances tendeixen a forçar, *de facto*, la incorporació a la confraria. Els calceters, per exemple, establiren que si algun membre de l'ofici no volia pertànyer a la confraria hauria de pagar igualment el diner de cada dissabte, de manera que, tret de la quota d'entrada, tenien gairebé les mateixes càrregues que els confreres, però sense gaudir dels beneficis assistencials. El Consell municipal podia regular aquestes pràctiques, tal com va fer amb els revenedors, quan el 1460 eliminava l'obligatorietat per part dels membres de l'ofici que no pertanyessin a la confraria de realitzar el pagament setmanal.²⁸

Una de les parts més importants de les ordenances està dedicada als aspectes assistencials de la confraria. Quan un confrare moria, la resta de membres havia d'assistir al sepeli; en el cas que no poguessin ser-hi presents per motius justificats se'ls feia resar unes oracions determinades o bé pagar en cera per als ciris. Si la família del difunt tenia problemes per assumir les despeses de la sepultura podia comptar amb l'ajut de la confraria. Aquest ajut també es feia extensible a altres situacions de dificultats econòmiques o malalties per les que podien passar els confreres, fins i tot per pagar un rescab en el cas que fossin presos «per moros o per altres enemics o per gents stranyes». D'altra banda, es demanava als confreres que en el seu testament fessin un llegat a l'associació.

²⁶ ACA, Cancelleria, reg. 3460, f. 179v.

²⁷ Per als sabaters: Lourdes FONOYET CATOT, «La confraria de sant Marc de Barcelona (segles XIII a XV)», *Locvs Amœnus*, núm. 8 (2005-2006), p. 37-38. Per als mercers: Biblioteca de Catalunya (BC), ms. 10, *Llibre de la vida y miracles del glorios sant Iulià y ordinacions de la confraria de botiguers de la ciutat de Barcelona*, f. 33.

²⁸ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 8, 1456-1462, f. 127v.

Els confreres podien enterrar-se on creguessin més oportú, però disposaven de la possibilitat de ser sebollits en els carners propis de la confraria, que podien estar a la mateixa capella, davant d'ella, o també en algun altre indret de l'església, com algunes confraries de Santa Maria del Mar, que tenien enterrament en una de les entrades de l'església. La disponibilitat d'aquest espai d'enterrament pot ser explicitada en les ordenances; per exemple, en diversos privilegis datats entre 1373 i 1402 es repeteix de manera formulària, com en el cas dels ferrers: «sia feta de la dita almoyna una gran volta et pregon a ab una cadireta quis pusca obrir en la qual volta pusca esser mesa tota la ossa daquells de la dita almoyna qui lla elegiran lur sepultura». A continuació s'identifica el lloc de l'enterrament amb «cinch o sis vases ab loses» amb l'escut de l'ofici, ubicats prop de la capella. Menys usual seria el cas dels calceters, els quals no arribaren a disposar de carner propi fins a quaranta anys després de la seva fundació.

Era obligatori que els membres integrants d'una confraria assistissin als oficis religiosos que prescrivien les ordenances, sota pena de multa en cas d'absència. L'ornamentació i l'equipament litúrgic de la seva capella aniria a càrrec dels fons de la confraria; per aquest motiu, en els contractes i èpoques que conservem d'obres artístiques els administradors actuen conjuntament com a clients. Són força rares, en canvi, les donacions particulars destinades a una confraria.

Els confreres es reunien amb certa regularitat, per bé que en les ordenances no se solen precisar els espais de reunió. Podien aplegar-se a la capella pròpia, però aquelles confraries que tenien un nombre elevat d'associats havien de buscar estatges més amplis, generalment en el mateix edifici religiós on tenien la seu, tot i que en casos puntuals els podem trobar en indrets aliens. Les actes de les reunions es registraven en el Llibre de la confraria, que també recollia els privilegis reials (fundació, ampliacions d'ordenances), les ordenances municipals relatives a l'ofici, altes i baixes de confreres, etc.²⁹

Al llarg dels segles XIV i XV es percep una certa evolució de les ordenances. En les més antigues es tendeix a utilitzar indistintament els termes *almoyna* i *confraria* per designar el mateix, però a mesura que avancen els anys anirà agafant més pes el segon. D'altra banda, a partir de mitjan segle XV cada cop va adquirint més rellevància la regulació d'aspectes estrictament laborals, tot i que des de finals de la centúria anterior ja es comencen a incloure disposicions dins d'aquest terreny, com la prohibició d'assumir la continuació d'una obra que un company havia començat sense coneixement dels administradors de la confraria, o altres clàusules relatives als fadrins i macips.

L'adscripció a un edifici religiós determinat comportà que en la majoria d'esglésies barcelonines convisqués un cert nombre de confraries, que en certs casos (Sant Agustí, catedral, Carme...) podia arribar a ser força elevat. Per al convent del Carme resulta especialment interessant una anotació continguda en un inven-

²⁹ Sobre els llibres de confraries: M. TINTÓ, «Aportación al estudio...».

tari realitzat el 1476, la qual ens mostra un cert nivell organitzatiu en una església que acollia un nombre important de confraries: «atrobaren en un armari, que la dita confraria te dins la sagrestia de la església del monastir de la Verge Maria del Carma, unit en uns altres armaris de altres confraries».³⁰

Probablement la tendència general seria que cada confraria seguís el seu propi curs sense interferències significatives, però –i aquesta és una qüestió sobre la que no disposem de gaire informació– hem detectat un parell de fets dignes de menció. En positiu, quan veiem com els calceters i els assaonadors, establerts a Sant Joan de Jerusalem, comparteixen caixes per guardar els induments litúrgics de cada confraria. En negatiu, quan el 1453 el Consell de la ciutat ha de resoldre el problema creat entre les confraries de corredors d'animals i de traginers de ribera, establertes ambdues al convent de Sant Antoni, i amb el mateix patró, el titular de l'església. Ambdós oficis, per tant, celebren la festivitat de Sant Antoni, i «los uns torben los altres»: els consellers decideixen que els corredors d'animals celebrin la festa el dia del patró, el 17 de gener, i els traginers de ribera el diumenge següent.³¹

També és possible detectar entre confraries una possible competència que transcendiria els límits de l'església on tenien la seu, com sembla desprendre's dels costosos encàrrecs que els blanquers, paraires, ferrers i corredors d'animals du-gueren a terme durant la segona meitat del segle XV, fonamentalment grans retaules que en la seva major part serien assumits per l'obrador de Jaume Huguet; el finançament d'aquests retaules acabaria ocasionant importants problemes econòmics a les confraries respectives.

De totes maneres, tot sembla indicar que els principals conflictes s'haurien produït a nivell d'oficis (més que de confraries), motivats per ingerències entre professions estretament vinculades, o en la lluita per la representació en el Consell municipal.³²

Les confraries jueves

Malgrat que habitualment s'associa la confraria amb la devoció cristiana, és necessari puntualitzar que també existien associacions d'aquest tipus entre les comunitats jueves de la Corona d'Aragó, algunes de caràcter estrictament assistencial, alguna d'ofici i altres amb funcions més diverses, com la promoció de l'estudi de la Llei. És aquest darrer el cas d'una *confratrie judayce, nominate vulgariter inter vos mestipsos et alios conijudeos vestros*, o «la confraria de les franceses», que

³⁰ Lluïsa AMENÓS, «L'ofici de ferrer a la Catalunya medieval», *Butlletí Arqueològic*, núm. 26 (2004), p. 207.

³¹ AHCB, 02.01/1.B.II-8, *Registre de deliberacions*, 1452-1454, f. 47v-48v.

³² Vegeu, sobre aquest darrer punt: Jaume DANTÍ I RIU, «Els gremis i el govern municipal: participació i representació corporativa al Consell de Cent en l'època moderna», *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017), p. 81-98.

trobem citada a Barcelona l'any 1386, anomenada així per trobar-se a la sinagoga que portava el mateix nom («dels francesos» o «de les franceses» segons la font documental).³³

La projecció pública i ciutadana de les confraries

Al costat de les activitats pròpies de cada confraria, que en algunes ocasions comportaven una certa exhibició de cara a la ciutadania (especialment quan sortien amb motiu d'una processó dedicada a alguna de les seves festivitats particulars), també participaven com a grup en actes col·lectius on projectaven una imatge corporativa davant de la societat. Amb caràcter regular, hem de destacar les processons de Setmana Santa i, molt especialment, la del Corpus, en la qual desfilaven les confraries seguint un ordre que prèviament havia determinat el Consell; aquest agençament municipal ens permet percebre el grau de rellevància que es concedia a cada una de les incorporacions, atès que anaven passant per ordre creixent d'importància.

Les confraries es distingien amb els penons, on solia figurar l'escut o símbol de l'ofici (amb una o diverses eines pròpies) i la imatge del sant o santa titular. La importància que es donava a aquest símbol ve demostrada pels conflictes que es generaven quan s'agrupaven nous oficis a una confraria i calia modificar la representació original, habitualment amb l'oposició de l'ofici més antic. En ocasions també s'esmenta en les processons la presència de brandons i de la «luminària» de les confraries, una forma d'exterioritzar un element devocional en el qual solien posar molt èmfasi: la il·luminació permanent dels seus altars amb ciris i llànties.³⁴

Menys freqüents foren les entrades reials, grans esdeveniments ciutadans on els oficis adquiriren un protagonisme singular que els permetia mostrar la seva identitat distintiva.³⁵ Aquests actes seguien un format ben definit: després que el rei, des del pla dels Framenors, jurés els privilegis de la ciutat, els diferents oficis

³³ Jaume RIERA I SANS, *Els poders públics i les sinagogues: segles XIII-XV*, Girona, 2006, p. 437-438; ACA, Cancelleria, reg. 948, f. 91v-92. La sinagoga dels Francesos apareix citada com a tal a: Francesc CARRERAS CANDI, *Lo Montjuich de Barcelona*, Barcelona, 1903, p. 216-217, n. 34. No sabem si aquesta confraria seria la mateixa d'escolars del call que documentem el 1386 (Josep HERNANDO I DELGADO, «L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notariais. Primera part: instruments notariais de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 1350-1400», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 12 (1993), p. 214-215).

³⁴ Bona mostra d'aquesta importància –i també d'un cert intervencionisme municipal envers les confraries que sembla accentuar-se cap a la segona meitat del segle XV– és una disposició datada a 1479, referida a la confraria del Sant Esperit dels orbs i *contrets*, on s'estipulava per a totes les persones que acaressin el pagament d'un diner setmanal per a la sustentació de la lluminària (AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 10, 1471-1481, f. 155-155v).

³⁵ M. RAUFAST, «"E vingueren..."». Vegeu també: Agustí DURAN I SANPERE i Josep SANABRE, *Llibre de les solemnitats de Barcelona: edició completa del manuscrit de l'arxiu històric de la ciutat, vol. I, 1424-1546*, Barcelona, 1930.

desfilaven davant d'ell, molts dels quals duent a terme balls i representacions de caràcter al·legòric (entremesos) que comportaven complexes elaboracions de decorats i disfresses. Quan s'acabava la processó d'oficis, el rei s'incorporava al final de la comitiva, a cavall i sota pal·li, per dirigir-se cap a la catedral. Aquesta celebració permetia també veure l'ordre de rellevància entre els oficis i confraries, atès que aquelles considerades com a més importants, d'igual manera com s'esdevenia en la processó del Corpus, estaven a les darreres posicions. Però també dins del mateix ofici es visualitzava la jerarquia interna: darrere del penó identificatiu, que era baixat fins a terra en el moment de passar davant del rei, els oficials o macips, disfressats, executaven els balls, i després desfilaven caminant els mestres, vestits ampul·losament per a l'ocasió.

Les confraries també gaudiren de visibilitat i d'un cert protagonisme en altres processons de caràcter més puntual: per sol·licitar la intercessió divina contra episodis de pesta, per demanar la pluja, en acció de gràcies després de l'arribada de pluges, un cop superada la pesta, per la salut del monarca, per celebrar victòries bèl·liques...

També es podia singularitzar el paper d'una confraria concreta, com en el cas de l'arribada de les relíquies de sant Cosme i sant Damià l'any 1458, «les quals relíquies a pregarias de la dita ciutat son stades donades per los reverend senyor bisbe e honorable capítol de la ciutat de Tortosa a la confraria dels cirurgians de aquesta ciutat», una processó amb inici al portal de Sant Antoni, «tirant la via del hospital de Santa Creu e daquesta ira al portal de la bocaria e passara tirant dreta via devant lo portal maior de la església del Pi e dalli tirera la via dela Cucurella passant devant les cases de mossèn Franci des Pla e daquí anant tot dret e passant per lo portal dela porta farriça ira a la església del monestir del Carme e aquí sen entrera», culminada, doncs, a la seu de la confraria, on se celebraria «sollempne offici e sermó».³⁶ El Dietari de la Generalitat aporta altres dades d'interès que permeten percebre la magnitud de la celebració:

«[...] ab gran honor, lo bisbe de Vich pres los dits ossos dins un reliquiari de crestell e vengueren-se'n axí fins al Carme. E anaven primers los ganfenons e creu del Pi ab los capellans de la dita parròquia, car los de la Seu no-y foren; après, venien los frares del Carme; après, de Sent Agustí; après, la Mercè; après, Framenors; après, Preycadors; los de Sancta Maria de Jhesús no-y foren; après, vengueren tots los barbers ab sengles ciris blanchs de pes de mige lliura quascú; après, vench lo dit bisbe de Vich ab les dites relíquies sots un dosser de drap d'aur. E portaren los bordons del dit dosser mossèn Galceran de Requesens, governador, ab los V consellers de la ciutat, qui eren aquests: en Pere Serra, ciutadà; Jofre Sirvent, mercader; mestre Bernat de Glanollachs, metge en física; Ramon Móra, notari, e en Bernat Cohó, ortolà. Après de tot açò, venia gran multitut de hòmens e de dones, qui seguien la dita professó, e axí se'n vengueren

³⁶ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 8, 1456-1462, f. 62-62v.

fins al Carme, on se féu aquell die solemne ofici e sermó, e aquí les dites relíquies foren reservades.»³⁷

Per la seva banda, la confraria de la Concepció, també anomenada del Senyor Rei, esdevé protagonista quan amb la seva lluminària acompanya el vel de la Verge i altres relíquies en una processó que demanava l'arribada de la pluja, l'any 1504.³⁸

Un cas diferent és el de les processons propiciades per confraries concretes, a les que s'hi podria sumar qui volgués formar-ne part. Tenim constància d'una processó realitzada el gener de 1466 en honor de sant Sebastià, per protegir la població davant de la pesta, que es dugué a terme a petició de la confraria del Senyor Rei.³⁹

***

La vinculació de les confraries a un espai de culte concret implicà la necessitat de proveir la capella dels elements necessaris per poder-hi dur a terme els oficis i altres actes devocionals, i per tant l'encàrrec d'obres, que ara anomenem artístiques, però que en el seu moment eren plenament funcionals: retaules, estàtues, relíquiaris, calzes, pal·lis, etc. S'han publicat, de forma extremadament dispersa, nombroses dades referides a obres encarregades per les confraries barcelonines en època medieval. A continuació intentarem sistematitzar aquestes notícies, amb la incorporació de referències inèdites que han anat sorgint en el decurs de la recerca documental (i que al mateix temps han permès aflorar l'existència de nombroses confraries fins ara desconegudes),⁴⁰ seguint el criteri de la localització de les confraries: anirem visitant les diferents esglésies on tenien la seu, per ordre segons el nombre de confraries, a continuació els edificis civils, tot dins d'un marge temporal comprès entre el segle XIV i el final del regnat de Ferran II (1516).

Els precedents: confraries documentades a la Barcelona del segle XIII

Deixant de banda la confraria de Sant Marc, ja existent el 1203, i que tindrà una trajectòria molt prolongada, a partir de la segona meitat del segle XIII apareixen certs esments documentals molt esparsos que donen fe de l'existència d'algunes confraries, de les quals cap no sembla vinculada a algun ofici determinat. La cate-

³⁷ Recollim la transcripció de: Josep M. SANS TRAVÉ (dir.), *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum I, anys 1411 a 1539*, Barcelona, 1994, p. 141.

³⁸ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 12, 1499-1510, f. 98v-99.

³⁹ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 9, 1463-1471, f. 70v-71: es detalla l'itinerari de la processó, que comença i acaba a la catedral, després d'haver passat per Sant Pere de les Puel·les i Santa Anna.

⁴⁰ Tenint present que el camp de recerca arxivística és immens i que s'ha hagut d'optar per la prospecció de determinats fons, el tema resta obert per a una continuació del treball, on tractarem altres aspectes relatius a les confraries medievals barcelonines.

dral seria la seu de les confraries de Santa Maria (1264) i del Sant Esperit (1280, 1299), a l'església de Sant Just n'hi hauria una altra també de Santa Maria (1253), mentre que d'una confraria de Sant Antoni (1281, 1292, 1299) n'ignorem la ubicació.⁴¹ Totes elles semblen silenciades a la documentació a partir del segle XIV, tret potser de la de Sant Antoni, si s'identifica amb la confraria homònima que s'estableix a la capella dedicada al mateix sant a la seu.

Sant Agustí

El convent de Sant Agustí va ser el centre que acollí un nombre més alt de confraries. No hem de buscar, però, cap altre motiu que no sigui el pragmatisme: les confraries, i més concretament les d'ofici, buscarien el seu espai en un indret proper al lloc on desenvolupaven la seva feina diària, i és ben sabut que els oficis tendien a agrupar els seus obradors en un mateix carrer o barri.

L'antic convent de Sant Agustí, edificat a partir de 1349 a l'actual carrer de Comerç, desaparegué l'any 1716, quan va ser aterrat; poc després la comunitat es traslladà a un edifici de nova planta que encara avui es conserva, al carrer de l'Hospital.⁴² La major part de les notícies que disposem sobre el primitiu edifici les devem a Josep Massot, autor d'un tractat sobre l'orde de Sant Agustí a Catalunya.⁴³ Massot va tenir accés a una documentació perduda amb posterioritat, de manera que actualment constitueix el referent més autoritzat sobre la història del convent.

Disposem de dues fonts per conèixer l'estructura de l'església: pel que fa a l'exterior, un gravat antic ens mostra una façana similar a la de Santa Maria del Pi, dominada per una gran rosassa i amb una portada quelcom més senzilla, mentre que per a l'interior ens podem basar en l'estructura de l'església de Sant Joan de Valls, atès que, en la seva contractació (1569) s'explicita que l'arquitecte l'havia de edificar segons el model de Sant Agustí de Barcelona, una basílica de nau única sense transsepte i amb capelles entre els contraforts.⁴⁴

⁴¹ Recull aquestes dades: Carme BATLLE, *L'assistència als pobres a la Barcelona medieval*, Barcelona, 1987, p. 18-19.

⁴² Del primitiu convent avui només en perdura una part del claustre.

⁴³ JOSEPH MASSOT, *Compendio historial de los hermitaños de nuestro padre San Agustín del Principado de Cataluña*, Barcelona, 1699. Centrant-se en el convent barceloní, sobre la base de la documentació aportada per Massot: JOSEP M. MARTÍ I BONET, JOSEP M. JUNCÀ I RAMON I LLUÍS BONET I ARMENGOL, *El Convent i Parròquia de Sant Agustí de Barcelona: notes històriques*, Barcelona, 1980.

⁴⁴ FRANCESC OLIVÉ I OLLÉ, «Quatre-cents aniversari de la construcció de l'església parroquial de Sant Joan Baptista de Valls (1583-1983)», *Quaderns de Vilaniu*, núm. 3 (1983), p. 3-18.

Paraires i tintorers

La primera associació d'ofici de la qual tenim constància de la seva presència a Sant Agustí és la dels paraires i tintorers. Segons Massot, el qual al·ludeix a una inscripció en català esculpida en pedra en el mur de la capella (situada al costat de l'evangeli), l'any 1352 s'edificava la seva capella, sota la invocació del Cos de Crist.⁴⁵ No disposem d'informacions relatives a la fundació d'una confraria, potser anterior a aquesta data, que també incorporà el patronatge de sant Antoni, qui sap si des del principi o en un moment més avançat del segle XIV o inicis del XV. Al llarg del segle XV els documents esmentaran sovint la capella de la confraria del Cos de Jesucrist i de Sant Antoni, sota aquesta doble advocació.

Referent a la decoració de la capella, les notícies de què disposem són molt tardanes. Madurell esmentava la intervenció del fuster Pere Puig l'any 1408 en la realització del suport d'un retaule per a la confraria, però el document original revela que l'encàrrec era per a la confraria de Sant Antoni de Manresa, per a un retaule que poc després pintaria Lluís Borrassà.⁴⁶ En tot cas, és molt probable que existís a la capella barcelonina un altre retaule més antic, tenint present que la confraria ja feia molts anys que l'ocupava. Tampoc seria el darrer dins del període medieval: l'any 1489, els administradors de la confraria, considerant que el retaule de Sant Antoni era «a gran carrech e vergonya de la dita confraria e per la gran antiquetat daquell», disposaren fer-ne un de nou.⁴⁷ En aquell moment feien referència a les ofertes efectuades per artistes alemanys (un cas singular dins la documentació coneguda, atès que en aquest cas són els artistes qui es mouen per cercar els clients), i finalment contractaren la fusta del nou retaule a «Miquel Longuer, alamanys, fuster e ymaginayre».⁴⁸ El moble projectat era de grans dimensions, havia d'ocupar tota l'amplada de la capella i elevar-se a 37 pams.

Lochner morí el 1491 deixant la seva part inacabada; la confraria hagué de signar un nou contracte amb un altre escultor forà, Joan d'Alemanya. Pel que fa a les labors de pintura, encarregades el 1493 a Pau Vergós, també es veieren interrompudes per la desaparició de l'artífex, i acabaria fent-se'n càrrec el seu germà, Rafael Vergós, i el seu pare, Jaume Vergós II.

El mestre bancaler Bartomeu Oriol realitzà el 1432 una altra obra per a la capella:

⁴⁵ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 39.

⁴⁶ Josep Maria MADURELL I MARIMON, *El arte en la comarca alta de Urgel*, Barcelona, 1946, p. 272.

⁴⁷ La documentació relativa a l'accidentada realització d'aquest retaule és recollida a Salvador SANPERE I MIQUEL, *Los cuatrocentistas catalanes. Historia de la pintura en Cataluña en el siglo XV*, vol. II, Barcelona, 1906, p. XXXI-XLVII i a Josep PUIGGARÍ I LLOBET, «Noticia de algunos artistas catalanes inéditos, de la Edad Media y del Renacimiento», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. III (1880), p. 87-89.

⁴⁸ Es tracta d'un artífex el cognom del qual fou escrit amb grafies molt diverses, citat normalment a la bibliografia com a Lochner o Lluc (vegeu: Montserrat JARDÍ ANGUERA, «L'aportació dels escultors alemanys a la producció catalana de retaules de finals del segle XV», *Locvs Amœnus*, núm. 9 (2007-2008), p. 79-99).

unes portaleres que havien de seguir els patrons proporcionats per un pintor del qual no s'explicita el nom, amb representacions de la Resurrecció i de la vida de sant Antoni.⁴⁹

En el llibre de Massot es fa esment de l'existència a la capella d'una imatge alabastrina de Crist al sepulcre «labrada con grande primor y artificio».⁵⁰ Aquest apunt ha estat la base per datar cap a 1352 un magnífic cap de Crist que es conserva al MNAC com a obra procedent de Sant Agustí.⁵¹ Hem de tenir present, però, que Massot veu la imatge (que segons la descripció sembla encara sencera) cap a 1699, i no tenim cap garantia que hagués estat sempre a la capella dels paraires. I, en el cas que fos així, seria forçosament posterior a 1352, perquè aquesta és la data d'erecció de la capella. Possiblement formà part d'un Sant Enterrament –un dels més antics conservats a Catalunya–, de característiques similars al de Sant Feliu de Girona. Aquest darrer és un dels motius que han propiciat que s'atorgui la paternitat del cap del MNAC a l'escultor Jaume Cascalls, per bé que no existeixen evidències estilístiques clares que permetin sostenir aquesta atribució.

Flequers

La confraria d'aquest ofici –que en realitat en comprenia dos, forners i flequers– va ser fundada l'any 1368, sota l'advocació de sant Miquel.⁵² En el moment de la redacció del text encara no tenien una plaça assignada («en aquella església on per ells serà acordat»), però, paral·lelament, el mateix any es pactà amb el convent de Sant Agustí l'obtenció de la capella, la qual s'hauria d'edificar als peus de l'església, al costat de l'Evangeli, sota la titularitat del sant arcàngel.⁵³ En els pactes s'especifiquen diversos punts sobre l'obra: l'estructura de l'estança havia de ser semblant a les altres capelles, a les parets es col·locarien sis escuts de l'ofici i a la clau de volta hi hauria de figurar sant Miquel lluitant amb la víbria. Pel seu costat, el convent es comprometia a dur a terme la construcció de la capella per un preu de 120 lliures, una dada curiosa, atès que normalment aquesta obligació solia anar a càrrec de qui n'adquiria els drets; en canvi, la confraria assumia les despeses de la policromia dels escuts, la construcció de l'altar, les reixes i els ornaments necessaris.

Uns anys després, la confraria s'involucrà en uns treballs que en principi no l'afectaven directament, atès que es duïen a terme fora de l'àmbit de la capella. Es tractava d'un arc, els murs i el sostre del cor de la part més propera a la seva

⁴⁹ J. PUIGGARÍ, «Notícia...», p. 89.

⁵⁰ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 39.

⁵¹ Citat a: Josep BRACONS I CLAPÉS, «Els grups del Sant Sepulcre a Catalunya. Precisions sobre l'origen d'aquest model iconogràfic», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXIX (1987), p. 92; malgrat que aquest autor apunta només la data de 1352 com la de l'edificació de la capella, posteriorment ha estat considerada com a referència cronològica de l'escultura.

⁵² *Codoín*, vol. VIII, p. 192. En les ordenances fundacionals només són esmentats els flequers.

⁵³ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. II, p. 432-433.

capella.⁵⁴ En aquest cas, la proximitat hauria estat un factor decisiu que hauria incentivat la seva contribució econòmica.

Fora de l'àmbit del convent, els forners es procuraren una cambra a l'Hospital de la Santa Creu, sens dubte destinada a la cura i atenció dels confreres malalts: l'any 1510, el pintor Joan Lluc Roca pintava *in cameris quas Confratria Forneriorum fecit in Hospitali Sancti Crucis Barchinone*.⁵⁵

Cotoners

No tenim notícia de l'any en què fou fundada la confraria de Sant Martí dels cotoners. La primera dada fins ara coneguda es remuntava al 22 de juny de 1387 quan, segons, Massot, ja existia la seva capella al convent agustinà,⁵⁶ però una nova notícia ens permetrà anar encara més enrere. L'any 1375, un cotoner estipulava en el seu testament una donació de vint sous per al retaule que s'estava fent aleshores a la capella de Sant Martí.⁵⁷ Malgrat que no hi hagi una referència explícita a la confraria, és evident que aquesta dada palesa, com a mínim, el lligam que l'ofici tenia amb la capella.

L'any 1400, la vídua del cotoner Jaume Blanquer llegava a la capella dos bancals *lane cum floribus sparse* amb el signes de l'ofici i del marit.⁵⁸

Poca cosa més sabem d'aquesta confraria, tret d'una preuada possessió que conservaren fins al segle XIX, l'anomenada espasa de sant Martí. Segons la llegenda, recollida per Pere Miquel Carbonell, seria l'espasa amb la qual sant Martí de Tours partí la seva capa; Ramon Berenguer IV hauria obtingut l'arma de l'emperadriu d'Alemanya i hauria anat passant per les mans de comtes, de reis, fins arribar a Margarida de Prades, vídua de Martí l'Humà. En morir la reina, l'espasa es posà a la venda; un criat dels reis anomenat Bernat çà Vila la va comprar i l'any 1437 en feu donació als cotoners. Amb tot, durant un temps encara no podrien disposar de la relíquia, atès que la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, la demanà prestada a la confraria, que no la recuperaria fins a la mort de la sobirana.⁵⁹

⁵⁴ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 46. L'any 1699 encara era visible al cor l'escut de la confraria. En aquelles dates, però, la primitiva capella i el seu retaule ja havien estat completament refets.

⁵⁵ Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Pedro Nunyes y Enrique Fernandes pintores de retablos (Notas para la historia de la pintura catalana de la primera mitad del siglo XVI)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. I, núm. 3 (1943), p. 47.

⁵⁶ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 41.

⁵⁷ Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), 28/6, not. Ramon de Massana, *Testaments*, 1367-1376, 5 de desembre de 1375, f. 102v. Molt abans, el 1281, els cotoners ja havien intentat associar-se, probablement com a confraria d'ofici, però la iniciativa fou avortada per l'autoritat (Stefano M. CINGOLANI, «Models de memòria i d'ordenament social a la Barcelona del segle XIII», *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 23 (2016), p. 35).

⁵⁸ AHPB, 58/173, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1391-1405, f. 64, 12 de juliol de 1400.

⁵⁹ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 41-42; Martí DE RIQUER, *L'arnès del cavaller*, Barcelona, 1968, p. 88.

En tot cas, sembla que la primera referència documental segura sobre aquesta espasa es trobaria en el testament de Pere el Cerimoniós (1370), on s'esmenten cinc espases, de les quals s'especifica el nom de tres: *unus vocatur Sancti Martini alius Vilardello alius Tison*.⁶⁰

L'espasa passà a formar part del museu-armeria Estruch de Barcelona abans de 1888⁶¹ i posteriorment seria venuda al Musée de l'Armée de París, on encara avui es conserva (fig. 1). Malgrat l'aura llegendària de la peça, l'arma s'ha datat al segle XIII i per tant és molt posterior a sant Martí (s. IV).

Barquers

L'any 1380 Pere el Cerimoniós aprovava el privilegi fundacional de la confraria que els barquers posaren sota l'advocació de sant Pere, «lur a honor del qual ells han edificat altar en una capella construhida en la Esgleya de mossenyer sent Augusti de la dita ciutat». ⁶² Poc més sabem sobre aquesta capella, tret que possiblement seria objecte d'algun tipus d'obres entrat el segle XV, atès que l'any 1440, el vitraller de Toulouse Antoni Tomàs hi havia realitzat un vitrall.⁶³

El símbol heràldic de l'ofici era una barca, segons s'explicita en els capítols del privilegi reial, en referència a les lloses sepulcrales que s'havien de col·locar prop de la capella.

La confraria patí una escissió el 1459, de la qual sortí la nova confraria dels barquers novells, que se situaria al convent de Sant Francesc.

FIGURA 1: Detall de l'espasa de Sant Martí.
Musée de l'Armée de París

⁶⁰ Francesc CARRERAS CANDI, «Espases meravelloses en lo regnat de Jaume lo Conqueridor», *Revue Hispanique*, vol. XV (1906), p. 663.

⁶¹ *Museo-Armería de D. José Estruch y Cumella*, Barcelona, 1896, cat. 572.

⁶² *Codoín*, vol. XL, p. 197-205. Sobre aquest ofici: A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. II, p. 479-481. Més genèricament, sobre les confraries vinculades amb el mar: José Damián GONZÁLEZ ARCE, «Las cofradías del mar en la Corona de Aragón (siglos XIII-XV)», *Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, Historia Medieval*, núm. 21 (2008), p. 285-310.

⁶³ Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. VII (1949), p. 196. Aquest vitraller havia treballat tres anys abans a la catedral de Girona (Pere FREIXAS I CAMPS, *L'art gòtic a Girona*, Barcelona, 1983, p. 365).

Teixidors de draps de llana

Esmentats en els textos llatins com a *textoris pannorum lane*, funden la seva confraria l'any 1387, dedicada a la santa Trinitat, i també es declaren responsables de l'edificació d'un altar (entenem que de la capella) al convent de Sant Agustí.⁶⁴ L'any 1456 estaven destinant diners de la caixa per a la confecció d'un retaule dedicat a sant Sever.⁶⁵ La raó de la titularitat d'aquest moble s'explica pel fet que l'ofici, des de dos anys enrere, havia començat a honrar específicament la festivitat d'aquest sant. De fet, el 1460 l'associació ja és citada com a confraria de la Santa Trinitat i Sant Sever.⁶⁶

No s'han de confondre amb els teixidors de tela de lli (*textoris pannorum lini* o, més sovint, *textoris pannorum*), que el 1394 fundaran la confraria de Santa Maria al convent de la Mercè.

Confraria dels julians

Amb aquest nom era coneguda popularment una confraria fundada el 1392 pels mercers,⁶⁷ als quals, en diversos moments del segle XV, s'anirien aplegant altres oficis relacionats: el 1434 els bossers, corretgers, tireters i guanteres, el 1455 els «somberrerers» i els naipers, el 1472 els cinters, i el 1478 els pinters, boneters i corders de cànem.⁶⁸ Tanmateix, els corders se'n desvincularen aquest darrer any, quan constituïren una nova confraria a l'església dels Àngels.

En les actes fundacionals no es fa cap esment a la capella que seria la seva seu, ni a cap edifici en concret. Haurem d'esperar fins al 1397 per trobar les primeres notícies que concretin aquest punt, quan, segons Massot, es comença a edificar la capella de Sant Julià en el convent agustiní. Aquell mateix any els «botiguers de teles» donaven cent lliures a l'obra de la fàbrica del convent, amb tota probabilitat per a la construcció de la capella, segons es desprèn d'una concòrdia signada entre el convent i diversos prohoms de la confraria, tots ells botiguers.⁶⁹ En el testament d'un ciutadà de Barcelona d'origen flamenc, anomenat Colí Hohers, escrit també el 1397, hi figura un llegat per fer una vidriera a la capella.⁷⁰

Respecte al mobiliari de la capella, un inventari de l'any 1477 ens proporciona valuoses informacions:⁷¹ dominava l'estança un retaule pintat, regit per una imatge

⁶⁴ R. FREITAG, *Die katalanischen...*, p. 174; ACA, Cancelleria, reg. 1892, f. 43v-46.

⁶⁵ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 7, 1445-1457, f. 151v.

⁶⁶ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 8, 1456-1462, f. 112v.

⁶⁷ Codoin, vol. XL, p. 348-353.

⁶⁸ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 42. Recull alguns privilegis: BC, ms. 10, *Llibre de la vida y miracles del glorios sant Julià y ordinacions de la confraria de botiguer de la ciutat de Barcelona*, f. 48 i s. Pel de 1478, també: ACA, reg. 3391, f. 121-122, 28 de gener de 1478.

⁶⁹ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 42.

⁷⁰ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. II, p. 354.

⁷¹ *Ibidem*, p. 355.

escultòrica de sant Julià a cavall. El retaule estava flanquejat per uns bancs amb els respallers motllurats. Sobre l'altar hi havia un reliquiari d'argent daurat i quatre brandoneres de ferro facilitaven la il·luminació de l'estança: dues penjaven de la volta, mentre les altres dues eren a terra. La confraria també disposava d'uns tapisos historiatos amb escenes de la vida de sant Julià, que s'exhibirien públicament en les grans festivitats.

Pellissers

Poca cosa sabem sobre la confraria de Sant Bartomeu dels pellissers, les ordnances de la qual foren aprovades l'any 1401. S'ubicà a la capella que, sota la mateixa advocació, havia fet aixecar l'ofici a Sant Agustí.⁷²

És força probable que ens trobem amb un d'aquells casos, als quals anteriorment ja hem fet menció, en què la confraria estigués activa des de força anys abans de la publicació del privilegi reial: l'any 1372 un pellisser feia donació en el seu testament de cinquanta sous per a la capella de Sant Bartomeu del convent de Sant Agustí, que en aquell moment ja pertanyia al seu ofici.⁷³

L'única dada artística significativa que fins ara s'ha localitzat tracta sobre l'encrec d'un pany amb la figura del sant patró, efectuat al brodador Joan Pere el 1436.⁷⁴

Blanquers

L'any 1401 s'aprovava la fundació de la confraria dels blanquers al convent de Sant Agustí, sota el patronatge del mateix sant.⁷⁵ El privilegi ubica la confraria de Sant Agustí «en laltar seu», com si tinguessin una capella dedicada, malgrat que l'advocació sigui la de l'altar major del convent. En el segle XIX Barraquer situava els blanquers en la quarta capella del costat de l'Evangeli, començant des dels peus.⁷⁶

Tal com s'esdevé amb altres confraries que anirem veient en aquest estudi, és bastant probable que la data del privilegi reial no suposi el punt de partida en la història de la confraria, sinó una fita assenyalada dins d'un recorregut iniciat força anys abans. Resulta significatiu, en aquest sentit, que ja a l'any 1373 el Consell de la ciutat disposés que els blanquers, albadiners i pergaminers no poguessin treballar precisament el dia de Sant Agustí,⁷⁷ i encara es podria recular unes dècades més, si ens atenim a la notícia que publicà Capmany, segons el qual l'any 1340 els «confreres» fundaren una obra pia per casar les donzelles de l'ofici.⁷⁸

⁷² Codoin, vol. XLI, p. 162.

⁷³ AHPB, 28/6, not. Ramon de Massana, *Testaments*, 1367-1376, f. 4v, 19 de gener de 1372.

⁷⁴ J. PUIGGARÍ, «Noticia...», p. 283.

⁷⁵ Codoin, vol. XLI, p. 209-213.

⁷⁶ Cayetano BARRAQUER Y ROVIRALTA, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. II, Barcelona, 1906, p. 189.

⁷⁷ AHCB, 1B.I-24, *Llibre del Consell*, 1373-1376, f. 28.

⁷⁸ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 486.

A mitjan segle XV la confraria, que també comprenia els albadiners, pergaminers i aluders, projectà la construcció d'un gran retaule, que havia d'anar destinat a l'altar major i que, per tant, substituiria un moble més antic que possiblement no havia costejat l'ofici. Fou un projecte de gran envergadura i força accidentat, a causa dels problemes de finançament, que van dilatar extraordinàriament els terminis de realització de l'obra i que també provocaren canvis en els artífexs. L'any 1452, el fuster i imaginaire Macià Bonafè s'encarregava de l'estructura del retaule (que comprenia una base de pedra, dues portes laterals i una estàtua de la Verge que s'havia de situar sobre la de sant Agustí), mentre que el reputat Lluís Dalmau contractava la pintura.⁷⁹ El preu estipulat era desorbitat: 800 florins per al tallista i 2.000 per al pintor. Quatre anys després, però, Bonafè es queixava perquè no havia cobrat.⁸⁰ Potser aquest va ser el motiu que provocà l'abandó de l'empresa per part de Dalmau, perquè el 1463 se signà un nou contracte per 1.100 lliures amb Jaume Huguet, el qual estigué treballant en el retaule fins al 1488.⁸¹

La magnitud física del retaule major suposà un cost addicional per als blanquers, que es van veure obligats el 1466 a emprendre certs arranjaments a la capçalera per facilitar l'entrada de llum, concretament l'obertura d'unes finestres cobertes amb vidrieres. A canvi, els frares agustins els oficiarien un cert nombre de misses.⁸²

Del retaule major es conserven vuit taules –set de les quals custodiades al MNAC i una al Museu Frederic Marès– on es manifesta que en la llarga elaboració del moble hi hagué una intervenció molt important del taller del pintor.⁸³

Mercaders florentins

L'any 1428, Ramon Çalom deixava tots els seus béns al convent de Sant Agustí amb l'objecte d'edificar el capítol, una estança que després seria reconvertida en una capella dedicada a sant Joan Baptista, la qual passà a ser propietat dels mercaders florentins. No sabem en quin moment es produí aquest canvi i tampoc tenim constància explícita que els florentins haguessin fundat una confraria (tot i que resulta força probable).⁸⁴ En tot cas, havien fet fer un retaule, on l'any 1587 encara

⁷⁹ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 160-167.

⁸⁰ Segons apunta Joan Molina, la crisi econòmica que en aquella època experimentava l'ofici, a causa de la competència amb València, provocà un fort endeutament que afectà directament el projecte; amb tot, els blanquers feren prevaler l'ostentació i l'espectacularitat potser sense contemplar les conseqüències econòmiques que se'n derivarien (Joan MOLINA I FIGUERAS, «De la religión de obras al gusto estético. La promoción colectiva de retablos pictóricos en la Barcelona cuatrocentista», *Imafronte*, núm. 12-13 (1996-1997), p. 200).

⁸¹ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 171-174.

⁸² M. TINTÓ, «Aportación al estudio de los gremios...», p. 210-211.

⁸³ Francesc RUIZ QUESADA, «El retaule de Sant Agustí de Jaume Huguet. Un referent singular en l'art pictòric català del darrer quatre-cents», *Quaderns de Vilaniu*, núm. 37 (2000), p. 3-40.

⁸⁴ Els mercaders florentins que s'establiren en altres localitats europees s'acolliren al patronatge de sant Joan, també patró de Florència.

hi figuraven les seves armes a la peanya de la imatge titular de sant Joan.⁸⁵ En aquell moment ja feia alguns anys que els florentins havien abandonat la capella, atès que el 1564 fou assignada a Pere i Gabriel Caçador, els quals devien aprofitar el retaule antic i hi posaren la seva heràldica privativa.⁸⁶

Costurers i tapiners

A finals del segle XV es produí una escissió dins de la confraria de Sant Marc dels sabaters: els tapiners i els costurers de sabates s'instal·laren a Sant Agustí, sota l'advocació de sant Crispí i sant Crispinià. Allà ja hi eren l'any 1487, quan el govern de la ciutat hagué d'intervenir en una polèmica entre tapiners i sabaters respecte a la utilització dels símbols de l'ofici.⁸⁷

Tanmateix, un privilegi reial de l'any 1508 condueix a suposar que l'any 1500 es produiria una altra escissió amb la formació d'una nova confraria dedicada a l'Assumpció de la Verge, conformada només pels tapiners (vegeu l'apartat dedicat a l'església de Sant Joan de Jerusalem).⁸⁸

La documentació d'època moderna mostra com la confraria dels sants Crispí i Crispinià seguí existint com a mínim fins al segle XVIII, però cal remarcar que en aquests moments es relaciona amb els mestres ataconadors, és a dir, els sabaters de vell.⁸⁹

Tintorers

Aquest ofici erigí una confraria dedicada als sants Joan Baptista i Llorenç l'any 1497, de la que ho ignorem gairebé tot.⁹⁰ Ja entrat el segle XVI, s'incorporà també el patronat de sant Maurici.

Corredors d'orella o de llotja

Els corredors d'orella exercien d'intermediaris en els contractes comercials, normalment vinculats a la llotja. Encara que unes ordinacions municipals de l'any 1462 ja establien el marc perquè l'ofici creés una confraria, dedicada a sant Gabriel i ubicada preferentment a Sant Agustí,⁹¹ no disposaren de confraria pròpia fins a

⁸⁵ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 47-48.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 64.

⁸⁷ L. FONOYET, «La confraria de sant Marc...», p. 33.

⁸⁸ ACA, Cancelleria, reg. 3810, f. 65v-66v. Potser no marxaren tots els tapiners de la confraria de Sant Marc, perquè un document reial datat a 17 de febrer de 1496 esmenta en diverses ocasions aquesta confraria com la dels sabaters, tapiners i ataconadors (ACA, Cancelleria, reg. 3552, f. 302-304).

⁸⁹ AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Sabaters, Caixa 22, Ataconadors.

⁹⁰ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 11, 1481-1499, f. 177v-182.

⁹¹ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 8, 1456-1462, f. 180v-182v.

molt temps després, l'any 1501, quan des del Consell municipal se'ls permeté la fundació de l'associació, sota l'advocació de Nostra Senyora de l'Esperança i sant Gabriel a la capella de la Verge de l'Esperança de Sant Agustí «o en altre sglesia o capella de la dita ciutat que volran».⁹² Uns capítols signats el 21 de novembre de 1502 amb la comunitat de Sant Agustí confirma que efectivament es quedaren en aquesta seu.⁹³ Un any després arribaria la confirmació reial mitjançant un privilegi.⁹⁴

No sabem per quins motius tardaren tants anys en fer efectiva la confraria, però probablement l'esclat de la guerra civil el mateix 1462 hauria pogut influir, si més no durant els primers anys, a congelar el projecte.

Confraria de la Verge de la Pietat

La capella de la Pietat, situada al claustre de Sant Agustí, va ser una de les que gaudí més intensament de la devoció popular al llarg del segle XV, tal com ho demostra el gran nombre de donacions testamentàries de què fou objecte, en ocasions fins i tot amb la inclusió d'ex-vots de cera. Segons Massot, aquesta capella, que es trobava en un angle del claustre, va ser edificada gràcies a la munificència d'un mercader, abans de 1399, i tenia com a centre de devoció una pintura antiga de la Verge, adquirida a Roma pel mercader, «la qual es tan antigua, que segon se tiene por tradicion fue pintada por manos de su gran Coronista y devoto San Lucas».⁹⁵ Seguint la descripció que ofereix Massó, es tractaria d'una pintura bizantina. Però no seria fins a inicis de la següent centúria que aquesta devoció prengué forma de manera organitzada per mitjà d'una confraria: el 18 d'agost de 1510, el rei Ferran aprovava les ordenances d'aquesta nova associació.⁹⁶

Catedral

La seu de Barcelona va ser un altre pol d'atracció per a les confraries. La seva centralitat i les grans dimensions de l'edifici (amb l'elevat nombre de capelles disponibles) afavoriren sens dubte l'establiment de nombrosos oficis, així com també d'algunes confraries de devoció.

⁹² *Noticias históricas del col-legio de corredores reales del antiguo comercio catalán y de la erección, uso y conservación del edificio Casa Lonja del Mar de Barcelona*, Barcelona, 1904, p. 18, 97-105.

⁹³ AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Corredors d'orella.

⁹⁴ ACA, Cancelleria, reg. 3554, f. 249v-257v, 19 de juny de 1503.

⁹⁵ J. MASSOT, *Compendio historial...*, p. 43-45.

⁹⁶ ACA, Cancelleria, reg. 3558, f. 220-223v, 18 d'agost de 1510.

Confraria de Sant Marc: sabaters, tapiners i cuireters

De tot el vast conjunt de confraries medievals barcelonines, la que comprèn aquests oficis ha estat una de les més ben documentades i estudiades.⁹⁷ Té el seu precedent en la confraria de Sant Marc, que ja era fundada el 1203, quan el bisbe concedí permís per tenir un altar dedicat a aquest sant *intus sepulcrum Barchinone sedis*, és a dir, en el cos occidental de l'edifici romànic. Tot i que s'havia considerat com la confraria d'ofici barcelonina més antiga, en realitat es pot constatar com els seus primers membres pertanyien a oficis diversos, encara que relacionats amb la pell, i no serà fins molts anys més tard que s'identificarà amb l'ofici dels sabaters.⁹⁸

L'any 1346 es traslladà a una nova capella de la seu, situada al costat de l'Evangeli, la més occidental que en aquell moment s'havia edificat. La translació suposà la renovació del mobiliari litúrgic: aquell mateix any el pintor Arnau Bassa contractava un retaule dedicat als sants Marc i Anià,⁹⁹ que avui encara es conserva a l'església de Santa Maria de Manresa.

L'estada a la capella de la seu resultà relativament breu, perquè el 1430 se'ls concedí una nova capella, de recent construcció i una mica més àmplia, situada just al costat, amb la representació d'un sant bisbe (sant Marc) i santa Caterina a les dues claus de volta. La reixa de la nova capella fou realitzada pel ferrer Joan Puig.¹⁰⁰ El 1432 es consagrava el nou altar, en una cerimònia en la qual es col·locà una capsà amb el cos de Crist i diversos ossos de sant Andreu en un forat de l'altar.¹⁰¹

El canvi de capella també fou aprofitat per renovar el retaule, que es va encarregar a l'imaginaire Jaume Reig (el suport de fusta) i Bernat Martorell (la pintura); el primer rebia un pagament l'any 1439, mentre que el segon signava dues èpoques el mateix any i el 1443. Poc després, Jaume Huguet realitzaria un magnífic frontal d'altar que avui es conserva al museu del Louvre.¹⁰² Malgrat que el retaule de Mar-

⁹⁷ Són diversos els estudis que han tractat sobre aquesta confraria. Aquí remetem al més recent i exhaustiu, on es recull la bibliografia anterior: L. FONOYET, «La confraria de sant Marc...».

⁹⁸ Segons Riera, la confraria s'hauria fundat el 1397 (J. RIERA, «L'evolució de les confraries...», n. 86) basant-se en un document que en realitat és un nou privilegi reial que reformula les ordenances, arran d'un intent per part dels macips costurers de crear una confraria pròpia (publicat a: Joan Francesc CABESTANY, «Els Mestres sabaters i la confraria de sant Marc (segle XIV)», a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol. II, Barcelona, 1967, p. 75-84). El fet que en obres anteriors s'inclogués l'escut amb la sabata demostra que ja existia com a confraria d'ofici.

⁹⁹ Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidoras y sus obras», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. X (1952), doc. 380. En el contracte no s'especifica la destinació de l'obra, però la identitat dels promotors i la cronologia resulten prou eloqüents al respecte.

¹⁰⁰ Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Escultores renacentistas en Cataluña», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. V, núm. 3-4 (1947), p. 243.

¹⁰¹ L. FONOYET, «La confraria de sant Marc...», p. 40.

¹⁰² Sobre el retaule: A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 89-91, 121-122. Per al frontal, que és una obra atribuïda: Frederic-Pau VERRIÉ, «Flagel·lació de Crist davant Pilat», a *Jaume Huguet, 500 anys*, Barcelona, 1993, p. 216-217.

torell ha estat donat per perdut, segons Agustí Duran i Sanpere tant el contracte com el mateix moble passaren a mans de Salvador Babra, antiquari i llibreter, el qual els hauria venut amb posterioritat a un col·leccionista dels Estats Units. Cal mantenir l'esperança, doncs, que en el futur pugui sortir a la llum aquesta obra, de la qual no en coneixem cap imatge.

Hem de fer esment a una darrera pintura, a la qual es refereix la visita pastoral de 1508: «Item, in latere ipsius capelle [Sant Marc], apud retabulum maius, invenit unum retabulum ligneum pendens, in quo sunt depicte ymagines sanctorum Aniani, Crispi et Crispiani martirum, qui sunt in speciali devocionem ipsorum confratrum».¹⁰³ Tal com advertí Duran i Sanpere, la descripció coincideix amb una taula datable cap a 1500 conservada al Museu d'Història de Barcelona (núm. inv. 7618), encara que no és del tot descartable un origen a la capella dels tapiners.¹⁰⁴ La pintura va ser atribuïda al pintor i escultor Gabriel Guàrdia a partir de les similituds que presenta amb el retaule de la Transfiguració de Santa Maria de Manresa, contractat l'any 1501 a aquest artífex. La descoberta d'un contracte posterior per a aquest darrer retaule, que assumí finalment el pintor Antoni Marquès,¹⁰⁵ obliga a revisar la paternitat de la taula barcelonina.

Es conserven tres inventaris dels béns de la confraria realitzats en diferents moments del segle XV que permeten conèixer els abillaments i ornaments que posseïen, així com la incorporació de nous elements. Com a obres documentades que figuren en aquests inventaris destaquem un calze i una patena realitzats per l'argenter Mateu Arloví l'any 1410, així com una creu donada el 1434 per un prevere beneficiat de la seu, la qual ha estat identificada amb una peça que es conserva al MNAC;¹⁰⁶ l'escut amb la sabata dels peus podria haver estat afegit per la confraria, un cop acceptat el llegat. Afegirem un altre element, un drap brodat per Pere Rovira l'any 1392, a instàncies d'un carnisser (!) anomenat Pere Valls, per bé que no sabem si ho feia a títol individual o en nom de la confraria.¹⁰⁷

Al llarg dels següents anys se seguiria completant el mobiliari litúrgic de la capella, amb la incorporació d'uns canelobres de ferro realitzats per Guillem Vilalta (1443), la recepció d'un reliquiari d'argent en forma d'Agnus Dei que la confraria farà daurar (1452) i l'encàrrec el 1478 d'una estàtua de sant Marc de tres pams a l'argenter Ramon Valls (una obra finalitzada el 1486); la creu d'aquesta imatge contenia tres fragments de la Vera Creu.¹⁰⁸ Resulta especialment interessant

¹⁰³ Cristina BORAU, *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, 2003, p. 511.

¹⁰⁴ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. II, p. 375.

¹⁰⁵ Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, «Antoni Marquès, veritable pintor del retaule de la Santíssima Trinitat de la Seu de Manresa», *Miscel·lània litúrgica catalana*, núm. 16 (2008), p. 169-199.

¹⁰⁶ Núria de DALMASES, *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500*, vol. II, Barcelona, 1992, p. 25, 261-262; L. FONOYET, «La confraria de sant Marc...», p. 41-42.

¹⁰⁷ AHCB, AHCB4-552/C22, Col·lecció artistes catalans d'art gòtic inèdits.

¹⁰⁸ L. FONOYET, «La confraria de sant Marc...», p. 42. Per a la imatge de sant Marc: P. BONNASSIE, *La organización del trabajo...*, p. 125.

l'explicació de la prova a la que foren sotmeses les relíquies: posades en un recipient amb carbó d'alzina incandescent, quan les extragueren sense cap alteració demostraren la seva *autenticitat*.¹⁰⁹

Pel que fa a l'espai d'enterrament privatiu de la confraria, malgrat que el més habitual era disposar-lo a la mateixa capella, a partir de 1435 –potser pel fet de tractar-se una associació amb un elevat nombre de components–, tingueren un indret reservat al claustre, on es feu la volta de la sepultura.¹¹⁰

La confraria de Sant Marc és una de les poques de les quals tenim notícia que tinguessin casa pròpia en el segle XV; en diversos documents és esmentada una casa, que es trobava *in vico de la Corrubia*.¹¹¹ Possiblement procedien d'aquí dos elements escultòrics gòtics que ens remeten explícitament a aquesta confraria: un relleu amb el lleó de sant Marc, avui ubicat al número 13 del carrer dels Boters, i un altre de similar, però de més gran format i de factura més acurada que podem veure a la plaça de Sant Felip Neri.

Santa Eulàlia

La primera menció coneguda d'aquesta confraria és datada a l'any 1305, quan el bisbe Ponç de Gualba escrivia un edicte recomanant als fidels l'ingrés a l'associació, probablement de fundació recent.¹¹² Les nombroses deixes testamentàries que rebé en el decurs dels dos segles següents demostra l'èxit devocional que arribà a assolir, sens dubte facilitat pel fet de tractar-se de la patrona de la ciutat i estar centralitzat a la mateixa seu.

Una notícia de l'any 1475 ens precisa la ubicació del carner propi de la confraria, situat *introytu portalis clastro dicte sedis vocate sancte Eulalie*.¹¹³ Aquesta porta, així com l'ala del claustre corresponent, fou bastida durant la quarta dècada del segle XV, de manera que anteriorment el sepulcre hauria estat situat en un altre indret.

Ollers i «tayers»

En el *Calendari Català del any 1876* es publicaren les actes de la creació d'una nova confraria a la catedral, sota l'advocació de la Verge i santa Eulàlia, a càrrec del consell dels «ollers e tayers».¹¹⁴ El document original, que no està datat, es troba al *Llibre del Consell* dels anys 1318-1319 i ha de pertànyer a aquest darrer any;¹¹⁵

¹⁰⁹ Es transcriu el procés a: L. FONOYET, «La confraria de sant Marc...», p. 45, n. 156.

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 31.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 44.

¹¹² Sebastián PUIG Y PUIG, *Episcopologio de la sede barcinonense*, Barcelona, 1929, p. 232.

¹¹³ AHPB, 187/74, not. Antoni Joan, *Testaments*, 1447-1479, f. 182v.

¹¹⁴ Andreu BALAGUER, «De l'establiment d'una confraria per rahó de la obra de la seu de Barcelona y de sa capella de Santa Eulalia», *Calendari català del any 1876*, 1876, p. 78-82.

¹¹⁵ AHCB, 1B.I-05, *Llibre del Consell*, 1318-1319, f. 40-40v.

per tant, sembla que cal distingir aquesta confraria de la precedent.

Es tractava d'una confraria oberta, per bé que pretenia desvincular-se dels eclesiàstics. La principal finalitat de l'associació sembla ser l'ajut a les obres de la seu, i més específicament a les de la capella de Santa Eulàlia, quelcom que es pot entendre perfectament dins del context del moment, quan la construcció de la catedral gòtica estava en els seus inicis, i poc abans que s'emprengués l'obra de la cripta i del sepulcre de la santa màrtir.

Respecte al significat de *tayers*, que l'Alcover-Moll (en el terme *taller*) identifica amb els carnisers, podria fer referència als pedrers. En aquest sentit, constatem l'existència d'un quadern datat a la dècada dels 30 del segle XIV, guardat avui amb la documentació gremial dels mestres de cases, que sembla pertànyer a aquesta confraria.¹¹⁶ No hi ha mencions explícites als oficis dels confreres citats, per bé que entre els membres de la confraria trobem algun nom reconegut, com el de l'arquitecte Bartomeu Lladernosa. Així mateix, s'inclouen significatives referències a la col·locació de ciris a l'altar de Santa Eulàlia de la catedral.

Confraria de Sant Antoni

A partir de 1363 comencen a aparèixer donacions testamentàries a una confraria dedicada a sant Antoni, de la qual no se n'especifica la ubicació.¹¹⁷ La prova que no la podem confondre amb la del Cos de Crist i de Sant Antoni dels paraires (citada en algunes ocasions només com a confraria de Sant Antoni) rau en el testament d'un paraire que pertanyia a les dues.¹¹⁸ Serà en un privilegi reial de l'any 1481 on trobarem una referència explícita a la seu de la confraria: la catedral de Barcelona, concretament, la capella de Sant Antoni.¹¹⁹ En aquest text es precisa que la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, ja havia concedit determinats privilegis a la confraria els anys 1421 i 1439.

Esparters i vidriers (2)

Després d'una breu presència al convent de Sant Francesc, els esparters es traslladaren el 1459 a la catedral, concretament a la capella que antigament havien ocupat els sabaters, ara dedicada a sant Bernardí i l'Àngel Custodi, a canvi que en el termini de quatre anys tinguessin acabat i col·locat un retaule dedicat als patrons.¹²⁰

La titularitat de la confraria, originàriament exercida només per sant Bernardí,

¹¹⁶ AHCB, 2B.39-40, Mestres de cases.

¹¹⁷ La menció més antiga trobada fins ara a: AHPB, 18/9, not. Bonanat Rimentol, *Testaments*, 1348-1371, 12 de juny de 1363.

¹¹⁸ AHPB, 69/24, not. Pere de Folgueres, *Testaments*, 1405-1442, f. 17v, 2 d'abril de 1427.

¹¹⁹ ACA, Cancelleria, reg. 3547, f. 89-92, 11 d'agost de 1481.

¹²⁰ Josep MAS, *Notes Històriques del Bisbat de Barcelona. Volum I. Taula dels altars y capelles de la Seu de Barcelona*, Barcelona, 1906, p. 45.

s'amplià amb la incorporació de l'Àngel Custodi, possiblement com a aportació dels vidriers, que s'integraren a l'associació poc temps després de la seva fundació. El retaule va ser contractat l'any 1462 amb el pintor Jaume Huguet; la realització de l'obra es prolongà més temps del que en principi s'hauria previst, perquè el pintor rebé pagaments per la seva factura els anys 1468 i 1470.¹²¹ En el museu de la catedral barcelonina es conserven, força malmeses, diverses taules procedents d'aquest moble.¹²²

Freners, sellers i pintors

L'any 1373 els freners fundaven una confraria sota l'advocació de sant Esteve.¹²³ Tot i que en el text fundacional només s'esmenten els freners i s'incideix específicament que «en la confraria no sien acollits ne compreses sino tan solament aquells que son et seran del dit offici de freneria», sellers, pintors, batifillers i altres oficis relacionats amb el guarniment dels cavallers també hi acabarien formant part.

La confraria, que seria coneguda com la dels esteves, tenia la seu a la capella de Sant Esteve de la catedral, ubicada a la girola. Amb tot, mantingué algun tipus de relació que no podem determinar amb el monestir de Santa Maria de Jesús, de l'orde de l'Observança, fundat el 1427, atès que aquell mateix any va finançar la realització del retaule major, executat per Antoni Claperós en la seva estructura de fusta i per Bernat Martorell en la pintura.¹²⁴

Pel que fa la capella catedralícia, possiblement ja s'hi col·locaria un retaule poc després de la institució de la confraria. La visita pastoral de l'any 1421 esmenta l'existència d'aquest retaule, protegit per una cortina negra amb la imatge del sant al centre.¹²⁵ Posteriorment fou substituït per un altre de nou, la fusta del qual va ser contractada a l'escultor Macià Bonafè l'any 1457, mentre que la pintura seria assumida per Jaume Huguet entre 1462 i 1465; d'aquest moble només ha subsistit una taula amb la Lamentació sobre el Crist mort, que probablement es trobava al centre del bancal.¹²⁶

També es documenta a la capella alguna intervenció de caràcter més puntual,

¹²¹ Frederic-Pau VERRIÉ i Joan AINAUD, «Una nueva obra de Huguet: el retablo de San Bernardino y el Ángel Custodio», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. I, núm. 2 (1942), p. 11-33.

¹²² Joaquim GARRIGA I RIERA, «Retaule de Sant Bernardí i l'Àngel Custodi», a *Jaume Huguet, 500 anys*, Barcelona, 1993, p. 174-181.

¹²³ *Codoin*, vol. XL, p. 171-178.

¹²⁴ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 94. Per a la fundació del monestir: *Manual dels Novells Ardis, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. I, Barcelona, 1892, p. 251-252.

¹²⁵ Arxiu Diocesà de Barcelona, Visita Pastoral, 1421, f. 44v. Aquesta visita registra un important nombre d'objectes litúrgics (frontals, vestits, calzes, canelobres) que contenen les armes dels freners.

¹²⁶ Sobre aquesta obra: Frederic-Pau VERRIÉ, «La Pietat. Compartiment de la predel·la del retaule dedicat a sant Esteve», a *Jaume Huguet, 500 anys*, Barcelona, 1993, p. 166-167.

com la de Bernat Martorell II (fill del cèlebre pintor homònim) el 1459 en la policromia de les banderes de l'ofici i de ciris blancs i negres.¹²⁷

Mestres de cases

Les ordenances d'aquesta confraria, fundada pels *lambardorum sive magistrorum domorum*, sota la tutela de santa Eulàlia, foren aprovades l'any 1381.¹²⁸ Ignorem si es tractaria d'una refundació de la confraria abans esmentada dels «olers e tayers», constituïda el 1319 i dedicada a la mateixa santa.

A finals del segle XIV la confraria celebrava les seves misses a la cripta, perquè encara no disposaven d'una capella pròpia ni espai específic de reunió: «sien aplegats tots los confreres a capítol en la dita Seu en qualque loch on los promens de la dita confraria volran ordonar», diu el privilegi de 1381.

A principis del segle XV ocuparen una capella de nova creació al claustre de la seu, també anomenada capella dels Apòstols o de Sant Jaume i de Sant Felip.¹²⁹

L'any 1423 els oficis dels molers i els mestres de cases s'unificaren en un sol cos;¹³⁰ és molt probable que aleshores s'integrés la devoció a santa Llúcia –patrona dels molers, els quals, com veurem, havien estat a Santa Maria del Pi–, perquè el 1440 apareix esmentada en un document la confraria de Santa Eulàlia i Santa Llúcia dels mestres de cases i molers de Barcelona.¹³¹

Tot i que la capella ja devia estar acabada cap a 1409, encara es tardà més d'un quart de segle en completar-la amb els elements indispensables, com la reixa, executada el 1437 pel ferrer Guillem Vilalta, o una obra indeterminada –tal volta un reatale– a càrrec de Bernat Martorell, segons deduïm de l'encapçalament d'un document incomplet entre el pintor i la confraria.¹³² També en formà part un drap mortuori brodat per Gabriel Brunet, segons un document inèdit datat a 1443.¹³³

En unes noves ordinacions de l'any 1456 es reconeix santa Eulàlia com a principal advocada de la confraria i s'esmenta la dedicació de la capella del claustre a sant Felip, sant Jaume i santa Llúcia.¹³⁴

¹²⁷ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 131.

¹²⁸ *Codoïn*, vol. XL, p. 235-241. Sobre aquest ofici: M. BERNAUS, «Barcelona. Capítols...».

¹²⁹ La capella es va aixecar entre 1408 i 1409 (Arxiu de la Catedral de Barcelona, Llibre d'Obra, 1407-1409, II, f. 30v i s). En aquells moments, ja és designada com a capella «dels mestres de cases». En la visita pastoral de 1421 és esmentada com a *capella Apostolorum Philipi et Jacobi ac etiam Simonis et Iude et Sancti Alexi*.

¹³⁰ M. BERNAUS, «Barcelona. Capítols...», p. 17.

¹³¹ AHPB, 112/4, not. Simó Carner, *Manual*, 1440-1441, 26 de setembre de 1440.

¹³² Per a la reixa: Lluïsa AMENÓS, «Reixeria gòtica a la catedral de Barcelona», *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. 19 (2005), p. 95; per a la intervenció de Martorell: A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 121.

¹³³ AHCB, AHCB4-552/C22, Col·lecció artistes catalans d'art gòtic inèdits.

¹³⁴ M. BERNAUS, «Barcelona. Capítols...», p. 26-31.

Fusters

Els estatuts fundacionals de la confraria de Sant Joan Baptista dels fusters, aprovats l'any 1388, no precisen l'església que serviria de seu a l'associació.¹³⁵ Nou anys després el capítol de la catedral concedia als confreres la facultat de fer les seves festes a la capella de Sant Joan Baptista, situada a la girola, i els permetia dur a terme les juntes a la sala capitular.¹³⁶

Cap a la tercera dècada del segle XV se'n separaren els anomenats fusters bosquers, que fundaren una nova confraria a Santa Clara. Els que restaren a la seu serien coneguts com a fusters caixers. Això no obstant, aquesta distinció potser ja existiria des de temps abans, perquè en el testament de la vídua de Francesc Garcia, *caxerii*, datat a 1399, s'efectua un llegat a la *confratrie caxeriorum* de Barcelona.¹³⁷

L'any 1505, el capítol de la catedral cedí als fusters la capella de Sant Josep del claustre (al costat de la porta de Santa Eulàlia) per poder celebrar les seves festes i com a espai d'enterrament.¹³⁸ Tanmateix, ja feia unes dècades que els fusters gaudien d'una certa presència al claustre, atès que el 18 d'agost de 1436 l'Obra de la seu va rebre 35 florins de la confraria per una tomba que el capítol els havia concedit, la qual encara avui es conserva.¹³⁹

Confraria del Senyor Rei o de la Concepció (2)

La confraria del Senyor Rei, sota l'advocació de la Puríssima Concepció, va ser una associació de caràcter transversal fundada al segle XIV per la monarquia. Prengué com a seu el Palau Reial Major, però la catedral deuria exercir una certa atracció per a la germandat, atès que va ser un espai preferent per a la realització dels seus actes.

En un moment avançat del segle XV la confraria es traslladà definitivament a una capella del claustre de la catedral, a l'ala de la porta de Santa Eulàlia, que encara no havia estat ocupada des de la seva edificació (c. 1431). Aquesta capella es dedicà a la Concepció.

En el mur de la galeria del claustre, prop de la capella, es conserva un relleu amb dos àngels sostenint les armes reials, que conté la següent inscripció: «Carner de la confraria del senyor Rey sots invocacio dlla concepcio dlla Verge Maria». La cronologia d'aquest relleu està cenyida entre l'any 1466, quan els confreres demanaren al capítol que els fes un carner,¹⁴⁰ i el 1469, quan el notari Joan Ginebret ex-

¹³⁵ Codoin, vol. XL, p. 323-330.

¹³⁶ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 542.

¹³⁷ AHPB, 58/173, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1391-1405, f. 22v, 5 de gener de 1399.

¹³⁸ J. MAS, *Notes Històriques...*, p. 72.

¹³⁹ Josep MAS, *Notes Històriques del Bisbat de Barcelona. Volum VIII. Lo fossar de la seu de Barcelona y ses inscripcions funeràries*, Barcelona, 1911, p. 140.

¹⁴⁰ J. MAS, *Notes històriques...*, vol. VIII, p. 160-161.

pressa en el seu testament la voluntat de ser enterrat en un dels nous carners que la confraria havia fet al claustre de la seu.¹⁴¹

És obvi que l'arribada de la confraria a la seu es deuria haver dut a terme molt poc abans de la realització dels nous carners. Fruit d'aquest trasllat seria l'encàrrec d'un drap funerari al brodador Antoni Sadurní el mateix 1466.¹⁴² Es tractaria d'una peça artísticament molt notable, on s'havia de representar la Mare de Déu amb l'infant, els apòstols i els quatre evangelistes, amb quatre escuts reials.

Procuradors

L'1 de desembre de 1512 el rei Ferran aprovava la fundació d'una nova confraria per als procuradors, dedicada a sant Iu.¹⁴³ Els capítols no especifiquen la seva seu, però resulta significatiu que la reunió constitutiva es realitzés a la sala capitular de la catedral, que precisament tenia com a principal advocació sant Iu.

És curiós constatar com en aquest cas, i a diferència d'altres oficis per als quals el Consell municipal propiciava la fixació d'ordenances i creació d'una confraria, el consistori s'oposà explícitament a que els procuradors s'associessin, segons una disposició posterior a l'aprovació reial.¹⁴⁴

Santa Maria del Mar

Aquest edifici, de dimensions catedralícies, va ser edificat en un període de temps relativament breu, entre 1329 i 1384, aproximadament.¹⁴⁵ Es tracta d'una església que, per la seva ubicació, estigué estretament vinculada amb els oficis relacionats amb el mar.

Macips de ribera

L'any 1366, els macips de ribera, també coneguts com a bastaixos, rebien una capella, que poc després seria reconeguda amb la dedicació a sant Macià i santa

¹⁴¹ Carles DÍAZ MARTÍ (ed.), *La primera crònica de Sant Jeroni de la Murtra (1413-1604) de Francesc Talet*, Barcelona, 2013, p. 252.

¹⁴² J. PUIGGARÍ, «Noticia...», p. 90-91.

¹⁴³ ACA, Cancelleria, reg. 3559, f. 251v-255.

¹⁴⁴ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 13, 1510-1518, f. 105v-106v, 14 de març de 1514. Sobre els procuradors: Víctor MATA VENTURA, «El cos dels procuradors de plets de les corts del veguer i batlle de Barcelona en el segle XIV», *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 4 (2001), p. 213-221; Víctor MATA VENTURA i Marià HISPANO i VILASECA, «Origen i evolució de les organitzacions de procuradors dels tribunals de Barcelona: procés constitutiu i incorporació dels seus membres. Segles XIII-XVIII. Primera part», *Ivs Fvgit*, núm. 12 (2005), p. 303-335.

¹⁴⁵ Sobre Santa Maria del Mar resulta fonamental: Bonaventura BASSEGODA Y AMIGÓ, *Santa Maria de la Mar. Monografia històrica-artística*, 2 vol., Barcelona, 1925-1927. Més recentment: Joan DOMENGE MESQUIDA i Jacobo VIDAL FRANQUET, *Santa Maria del Mar*, Barcelona, 2018.

Tecla, a Santa Maria del Mar.¹⁴⁶ En el document original no es fa cap esment explícit a una confraria, la qual probablement es fundaria en una data pròxima a l'any esmentat.

La capella dels macips es trobava a la capçalera, a l'interior de la sagristia. Amb tot, l'any 1446 encarregaven als pintors Francesc Vergós i Joan Cabrera unes tasques que no són definides per la documentació, en un indret força allunyat de la capella, el portal major del temple, possiblement en relació amb l'àmbit funerari (tal com serà el cas dels peiers, que veurem més endavant).¹⁴⁷ En aquest sentit, és interessant apuntar que aquesta porta era popularment coneguda com a «porta dels bastaixos»,

En ocasions s'ha confós aquesta confraria amb la que, sota el patronatge de santa Caterina, aprovaria el rei Alfons l'any 1418, però en realitat aquesta darrera estava cenyida als macips de ribera d'origen oriental (anomenats «cristians de la cintura»). De fet, unes ordinacions municipals de l'any 1439 al·ludeixen a les dues confraries, corroborant que eren diferents i que, per tant, no es produí un canvi d'advocació.¹⁴⁸

Confraria dels espunyats

L'any 1373 es fundà una confraria dedicada a aquelles persones que havien perdut les mans al servei de la corona, els espunyats.¹⁴⁹ Les ordenances no especifiquen en quina església tenien la seu, una dada que ens és proporcionada per un testament de l'any 1385, en el qual el ciutadà barceloní Blai Cervera nomenava marmessors els majorals de la confraria del Preciosíssim Cos de Nostre Senyor Jesucrist també «vocate la confraria dels spunyats».¹⁵⁰

Mestres d'aixa

Els membres d'aquest ofici, dedicat a la construcció i reparació d'embarcacions, veieren aprovades les ordenances de la seva confraria l'any 1392, sota el patronat de santa Caterina.¹⁵¹ Tanmateix, ja feia alguns anys que estaven associats, atès que hem localitzat dos testaments de 1389 i 1391 en què s'efectuen donacions a la confraria.¹⁵² Poca cosa més sabem sobre la seva ac-

¹⁴⁶ Manuel RIU, «El barri barceloní de Santa Maria del Mar l'any 1363», *Acta Historica et Archaeologica Medieevalia*, núm. 26 (2005), p. 584. El manuscrit original es troba a: Arxiu del Museu Marítim de Barcelona, Fons del gremi de bastaixos, macips de ribera i carreters de mar de Barcelona.

¹⁴⁷ J. M. MADURELL, *El arte en la comarca...*, p. 66.

¹⁴⁸ *Historial del Gremi de Bastaixos de Capçana i Macips de Ribera de la Duana de Barcelona: segle XIII-XX*, Barcelona, 1933, p. 15.

¹⁴⁹ *Codoín*, vol. XL, p. 159-170.

¹⁵⁰ AHPB, 50/32, not. Arnau Piquer, *Testaments*, 1385-1404, f. 20, 26 d'abril de 1385. Hi ha altres donacions posteriors en el mateix llibre.

¹⁵¹ *Codoín*, vol. XL, p. 353-366.

¹⁵² AHPB, 58/172, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1385-1397, f. 28 i 128, 14 de juliol de 1389 i 12 de març de 1391, respectivament.

tivitat ni sobre la seva capella, que, segons Margarida Tintó, estaria establerta a Santa Maria del Mar.¹⁵³

Mercaders

Només dues mencions testamentàries, les dues datades a 1396, donen fe de l'existència d'una confraria de mercaders amb seu a Santa Maria del Mar, de la qual no s'esmenta l'advocació.¹⁵⁴ Posteriorment, sembla que els mercaders tendirien a aglutinar-se a l'entorn de la confraria de Sant Nicolau, al convent dels franciscans.

Macips de ribera (cristians de la cintura)

L'any 1418 el rei Alfons aprovava una nova confraria sota el patronatge de santa Caterina, amb seu a la capella d'aquesta santa a Santa Maria del Mar,¹⁵⁵ una associació conformada específicament per «cristians de la cintura», cristians d'origen siri o libanès que arribaven a Barcelona fugint de les invasions turques; aquesta comunitat s'establí preferentment al barri de la Ribera, on treballà en oficis relacionats amb el mar.¹⁵⁶

L'any 1445 el Consell de la ciutat pretendria unificar aquesta confraria amb la dels bastaixos incorporant les tres advocacions.¹⁵⁷ No sabem en quin moment es produiria aquesta unió; en tot cas, un document de l'any 1513 ja cita la confraria sota les advocacions dels sants Macià, Caterina i Tecla.¹⁵⁸

Peiers

Aquest ofici dedicat al comerç de la roba usada s'agrupava a Santa Maria del Mar en una confraria sota el patronatge de Santa Maria i Santa Creu. La notícia més antiga coneguda es remunta a l'any 1402,¹⁵⁹ però serà a partir de la tercera dècada del segle XV quan es comencen a multiplicar les donacions testamentàries, arribant en ocasions al punt de ser esmentada simplement com a confraria de Santa Maria del Mar, «alies dels peyers».¹⁶⁰ Fou en aquesta etapa de puixança quan s'encarregà l'any 1425 a l'escultor Joan Aimeric la factura de quatre carners que s'havien de col·locar davant del portal de Santa Maria del Mar (no s'especifica quin).¹⁶¹

¹⁵³ M. TINTÓ, «Els gremis...», p. 56.

¹⁵⁴ AHPB, 34/21, not. Berenguer Ermengol, *Testaments*, 1385-1405, f. 82v-83, 26 d'octubre de 1396.

¹⁵⁵ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 395; vol. II, p. 421-422.

¹⁵⁶ Sobre els «cristians de la cintura»: Daniel DURAN DUELT, «An Arrested community: christians of the Girdle in fifteenth-century Barcelona», *Medieval Encounters*, núm. 22 (2016), p. 379-426.

¹⁵⁷ *Historial del Gremi de Bastaixos...*, p. 15.

¹⁵⁸ ACA, Cancelleria, reg. 3559, f. 239, 27 de juny de 1513.

¹⁵⁹ AHPB, 34/21, not. Berenguer Ermengol, *Testaments*, 1385-1405, f. 159, maig de 1402. Això no obstant, Bassegoda apunta que la confraria s'hauria fundat el 4 d'octubre de 1417, basant-se en un manuscrit de Serra i Postius (B. BASSEGODA, *Santa Maria de la Mar...*, vol. II, p. 234).

¹⁶⁰ AHPB, 58/175, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1405-1432, f. 33, 21 de novembre de 1427.

¹⁶¹ J. M. MADURELL, *El arte en la comarca...*, p. 164.

Assaonadors (1)

Aquest ofici s'agrupà en una confraria dedicada a sant Joan Baptista que, segons Capmany, havia estat aprovada pel rei Martí.¹⁶² L'any 1402 tenien la seu a la capella dedicada a aquest sant de Santa Maria del Mar, segons es desprèn d'una visita pastoral.¹⁶³ Tanmateix, en algun moment posterior a 1435 canviaren la seva ubicació i se situaren a Sant Joan de Jerusalem, on es van fer seu l'altar major.¹⁶⁴

Confraria del Sant Esperit

L'any 1433, el rei Alfons fonia la confraria de Sant Andreu dels esguerrats amb la de Sant Martí dels cecs, per crear-ne una de nova, sota l'advocació de l'Esperit Sant.¹⁶⁵ Un testament de finals del segle XV ens indica que aquesta nova associació tenia el carner –i per tant, la seu– a Santa Maria del Mar.¹⁶⁶

Flassaders (?)

Trobem esmentada per primera vegada la confraria dels flassaders en un document municipal datat a 6 d'octubre de 1454.¹⁶⁷ Unes ordinacions de l'any 1456 precisen que aquest ofici (sense citar la confraria) «de gran temps ença per reverencia de deu e de la gloriosa Verge madona santa Maria mare sua haie acostumat de tenir una lanta cremant de die e de nit devant laltar maior dela esglesia dela verge maria dela mar».¹⁶⁸ No és una dada prou sòlida com per situar a Santa Maria del Mar una confraria que hipotèticament podria estar dedicada a la Verge, però com a mínim es tracta d'un indici a tenir en compte.

Carme

De l'antic convent del Carme avui només en resta el record en el nom d'un carrer i en algunes obres esparses que s'hi havien servat. Ubicat al Raval, va començar a ser edificat aproximadament cap a 1293; les obres s'anirien prolongant

¹⁶² A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 492.

¹⁶³ C. BORAU, *Els promotors...*, p. 171.

¹⁶⁴ Agustí DURAN I SANPERE, «L'església de Sant Joan de Jerusalem de Barcelona», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 34-1 (1961), p. 141-196.

¹⁶⁵ F. CARRERAS, *Geografia General...*, p. 594.

¹⁶⁶ María Elisa VARELA, «Navegar y rezar. Devoción y Piedad de las gentes de mar barcelonesas», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 29 (1999), p. 1124, n. 27.

¹⁶⁷ Carme BATLLE I GALLART, *La crisis social y económica en Barcelona a mediados del siglo XV*, vol. II, Barcelona, 1973, p. 461-466. Unes ordinacions de 1490 tornen a fer esment a aquesta confraria: AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 11, 1481-1499, f. 120.

¹⁶⁸ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 7, 1445-1457, f. 148v.

durant el segle XIV. Després de l'incendi de 1835, l'edifici s'anà malmetent fins que l'any 1875 fou definitivament enderrocat.

L'església tenia un absis poligonal i una nau única de quatre trams, amb capelles laterals de planta quadrada entre els contraforts, tot cobert amb volta de creueria.¹⁶⁹ Com veurem, moltes d'aquestes capelles serien ocupades per confraries.

Sastres

L'any 1373 un privilegi reial aprovava la fundació de la confraria de Santa Magdalena dels sastres, al convent del Carme, on havien fet erigir una capella.¹⁷⁰ Sembla, però, que aquest ofici ja feia uns anys que estava vinculat al convent, qui sap si organitzat com a confraria, atès que l'any 1366 el prior del Carme els concedí diverses prerrogatives.¹⁷¹ Respecte al document de 1373 –i com en altres casos de la mateixa època–, manaven fer a la capella una sepultura conformada per una gran volta amb cadireta (peça llevadissa que tapa una obertura); també prop la capella s'havien de col·locar cinc o sis «vases ab loses», amb el senyal de la tisora. Aquest mateix escut el trobem al MNAC, entre les obres escultòriques procedents del convent que han perviscut.¹⁷² El rei aprovà unes noves ordinacions l'any 1385 i encara s'efectuaren més addicions el 1419, on s'introduïren certes disposicions relatives al propi ofici.¹⁷³

La capella dels sastres, segons apunta Barraquer, era la tercera del costat de l'Epístola baixant als peus.¹⁷⁴ Disposem d'algunes notícies respectives al seu mobiliari litúrgic: la més important afecta el retaule de l'altar, contractat l'any 1373 al pintor Llorenç Saragossa, un pintor de rellevància establert a Barcelona, que poc després seguiria la seva carrera a València.¹⁷⁵ És possible que també hi hagués una estàtua de la santa, perquè en les ordinacions de 1419 s'esmenten les llànties «qui cremen deuant la ymatge de Madona Sancta Maria Magdalena».

La capella també fou objecte de donacions particulars (fet poc habitual en les

¹⁶⁹ Joan AINAUD, Josep GUDIOL i Frederic-Pau VERRIÉ. *La Ciudad de Barcelona. Catálogo monumental de España*, Madrid, 1947, p. 105.

¹⁷⁰ R. FREITAG, *Die katalanischen...*, p. 173. ACA, Cancelleria, reg. 923, f. 231-234.

¹⁷¹ *Breve reseña de la Antigua Cofradía de Maestros Sastres de Barcelona bajo la Invocación de Santa María Magdalena por la Junta del Gremio*, Barcelona, 1884.

¹⁷² Resulten molt interessants –també en relació amb els escuts d'altres oficis, com per exemple els carnisers– els dibuixos que feu Lluís Rigalt de diversos detalls escultòrics i arquitectònics del convent, apunts avui preservats a la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi (inv. 246): *Col·leccionistes que han fet museus*, Barcelona, 2018, p. 13.

¹⁷³ *Codoin*, vol. XL, p. 251-253 i *Codoin*, XLI, p. 290-315, respectivament.

¹⁷⁴ C. BARRAQUER, *Las casas de religiosos...*, vol. I, p. 389.

¹⁷⁵ *Breve reseña de la Antigua Cofradía...* En alguna ocasió s'ha situat el retaule a 1366, possiblement confonent la data amb la de la concessió de prerrogatives (Josep GUDIOL i RICART i Santiago ALCOLEA i BLANCH, *Pintura gòtica catalana*, Barcelona, 1986, p. 60).

confraries d'ofici) segons veiem en el testament de Pere Cabanyes, sastre de la casa de l'infant Martí, el qual manà fer per al seu enterrament un pal·li d'altar on s'havia de pintar amb pinzell el seu signe amb les tisores de l'ofici; també feia fer una tovallola de *pano aureo sive ayzaytonii*, amb el seu escut i les tisores, que servís per llegir l'evangelí en veu alta a la capella.¹⁷⁶

L'any 1422 els sastres manaven fer un reliquiari de la patrona de la confraria de 13 marcs i 6 unces, pel preu de 134 lliures, 18 sous i 5 diners. A l'anvers hi havia de figurar una imatge de Crist al sepulcre i al revers la figura de santa Magdalena. El reliquiari havia de ser culminat amb una creu, i als peus mostraria el signe propi de l'ofici, les tisores.¹⁷⁷ El 1442 s'encarregava al brodatador Joan Pere la confecció d'uns draps funeraris.¹⁷⁸

Unes dècades després, ja entrat el segle XVI, Fernando Camargo duia a terme uns treballs pictòrics indeterminats a la capella (1504),¹⁷⁹ i cap a 1555 s'emprendrien unes obres que comportaren la realització d'una nova vidriera.¹⁸⁰

A partir d'unes ordenances sobre els mestres de cases de l'any 1500 sabem que la confraria dels sastres tenia ja en aquell moment una casa a la plaça del Blat.¹⁸¹

Carnissers

L'any 1380 l'ofici dels carnisers fundava una almoina al convent del Carme, on havien aixecat un altar dedicat a sant Miquel i els 10.000 màrtirs.¹⁸² D'igual manera que en altres privilegis aprovats en els mateixos anys, en el text fundacional s'explicita que a la capella s'hauria de fer una volta amb cadireta per a la sepultura, a més de cinc o sis lloses sepulcral amb el senyal de l'ofici fora de l'estança.

Entre les diverses restes del convent carmelità que es conserven al MNAC trobem un escut de l'ofici procedent de la capella, on hi figura un bou.

No coneixem notícies sobre la decoració de la capella en època medieval; la primera dada ens transporta ja a mitjan segle XVI: l'any 1547 els pintors portuguesos Pere Nunyes i Enrique Fernandes (en aquell moment ja difunt) havien enllestit un retaule per a la capella de la confraria.¹⁸³

¹⁷⁶ AHPB, 43/32, not. Bartomeu Eiximenis, *Testaments*, 1374-1392, f. 79-79v, 4 d'octubre de 1384.

¹⁷⁷ *Breve reseña de la Antigua Cofradía...*

¹⁷⁸ Claude CARRÈRE, *Barcelona 1380-1462: un centre econòmic en època de crisi*, vol. I, Barcelona, 1977, p. 400.

¹⁷⁹ J. M. MADURELL, «Pedro Nunyes...», p. 39.

¹⁸⁰ *Ibidem*, p. 43.

¹⁸¹ M. BERNAUS, «Barcelona. Capítols...», p. 33.

¹⁸² *Codoin*, vol. XL, p. 183.

¹⁸³ J. PUIGGARÍ, «Noticia...», p. 298-299; Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Pedro Nunyes y Enrique Fernandes pintores de retablos (Notas para la historia de la pintura catalana de la primera mitad del siglo XVI)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. II, núm. 1 (1944), p. 48.

Ferrers

L'almoïna de Sant Eloi va ser instituïda pels ferrers el 1380, el mateix any que la dels carnisers.¹⁸⁴ En aquell moment ja disposaven al convent d'un altar que prèviament havien edificat. També feren construir una gran volta sepulcral amb cadireta a la capella, amb cinc o sis lloses a fora «ab lloses i senyal d'enclusa et de mall et de altres eynes de ferrer».

Disposem de força informació sobre els elements que conformaven la capella, gràcies a la conservació de part de la documentació de la confraria.¹⁸⁵ Els inventaris, que comencen el 1420, ressenyen l'existència de nombrosos elements d'interès, d'entre els quals convé destacar un reliquiari d'argent daurat que contenia una espina de la corona i un tros de la Vera Creu, amb quatre àngels, rematat per una creu i amb el senyal de l'ofici al peu, i un llibre en pergamí amb la vida de sant Eloi.

Probablement sobre l'altar es trobava una imatge de pedra del sant titular, conservada actualment al MNAC. Es tracta d'una figura que ha estat atribuïda amb absoluta versemblança a l'escultor Jordi de Déu, actiu a Barcelona a partir de 1390.¹⁸⁶ Seria, doncs, un encàrrec efectuat poc després de la fundació de la confraria, i no seria descartable que originàriament hagués regit un retaule, tal volta pintat. En tot cas, durant la segona meitat del segle XV es procedí a renovar l'altar i el retaule: l'any 1460 els serrallers demanaven permís al rei per fer un (nou?) retaule, el qual havia de costar 1.000 florins, a més d'un nou calze i altres ornaments.¹⁸⁷ L'any 1476 es procedí a la renovació solemne de l'altar, però encara sense el retaule acabat, atès que el darrer pagament per al moble el rebé el pintor Jaume Huguet el 1483.¹⁸⁸ De fet, en el mateix any 1476 els ferrers reconeixen la dificultat per tirar endavant amb el finançament del moble (un problema amb el qual també es troben en aquests moments altres confraries) i es demana un pagament extra

¹⁸⁴ Codoin, vol. XL, p. 188.

¹⁸⁵ Sobre aquest ofici: Lluïsa AMENÓS, «Confraria fabrorum Barchinone: l'organització dels oficis relacionats amb la indústria derivada del ferro a la Barcelona baixmedieval», *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017), p. 223-235, on es recull la bibliografia anterior. Per als inventaris: A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. II, p. 392, i L. AMENÓS, «L'ofici de ferrer...», p. 207-208, on es publica un inventari de la capella datat a l'any 1476.

¹⁸⁶ Sobre la imatge, sabem que l'any 1844 ingressà al museu de l'Acadèmia de Bones Lletres, juntament amb altres peces procedents del convent (*Col·leccionistes que han fet museus...*, p. 12). Tracta sobre l'estàtua, proposant desvincular-la del Carme per relacionar-la amb el retaule de Sant Martí a Santa Maria de Cervera: Pere BESERAN I RAMON, *Jordi de Déu i l'italianisme en l'escultura catalana del segle XIV*, Tarragona, 2003, p. 108-109, 254-255. Aquesta proposta és qüestionada a: JOAN VALERO MOLINA, «L'etapa cerverina de Jordi de Déu: noves obres i el contracte de societat amb Bernat Pintor», *Urtx: Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 33 (2019), p. 105.

¹⁸⁷ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. II, 392; ACA, Cancelleria, reg. 3373, f. 21v-23. La realització del retaule ja feia uns anys que es trobava en curs: el 1457 és esmentat «lo retaule que a present se fa del gloriós mossèn sanct Aloy» (AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 7, 1445-1457, f. 160v).

¹⁸⁸ S. SANPERE, *Los cuatrocentistas...*, vol. II, p. 20. Tintó assenyalava que entre els anys 1470 i 1483 és citada en la documentació de la confraria la figura del «llevador del retaule» (Margarita TINTÓ I SALA, *La Història del Gremi de Serrallers i Ferrers de Barcelona: any 1380*, Barcelona, 1980, p. 52).

d'un sou cada dissabte a «quescun jove ferrer daguer calderer qui prengué soldada e tots ferrovellers e tots los altres qui van e han acostumat anar sots la bandera del dit offici de ffarrers en hosts e cavalcades».¹⁸⁹ El retaule fou cremat l'any 1835.

La confraria tenia una seu pròpia a la plaça del Rei, que haurien venut l'any 1454; posteriorment haurien adquirit una altra al carrer Regomir, on romandrien durant els segles següents.¹⁹⁰ Amb tot, a inicis del segle XVI encara disposaven d'una casa a la plaça del Rei.¹⁹¹

Boters de fusta grossa

Tot sembla indicar que els boters conformaren inicialment un sol ofici, amb una confraria que coneixem a partir de dos llegats testamentaris, datats respectivament a 1403 i 1422, sense que s'aporti cap informació sobre l'advocació i la seu.¹⁹² Possiblement tindrien a sant Jordi com a patró, si ens guiem per unes ordinations municipals de l'any 1442 on és citada la caixa de sant Jordi de la confraria dels boters.¹⁹³ Tanmateix, uns anys després l'ofici se separaria en dos: per un costat els boters de fusta grossa, als quals acompanyarien els portadorers i els galleders, i per un altre costat els boters de fusta prima. Unes ordinations municipals de 1448 estableixen les normes que havien de regir l'ofici i confraria dels boters de fusta grossa,¹⁹⁴ els quals rebrien tres anys després l'aprovació reial de la seva confraria, sota el patronatge de la Degollació de sant Joan (en coincidència amb els fusters, un ofici estretament relacionat) i amb seu al convent del Carme.¹⁹⁵ En aquest darrer text ja es distingeixen dels boters de fusta prima, «qui stan e habitan a les voltes de la mar e en altres lochs de la ciutat».

Per la seva banda, els boters de fusta prima fundarien la seva pròpia confraria el 1456 a la Mercè, sota la dedicació de sant Jordi.

Els camins d'ambdues confraries es retrobarien el juliol de 1489, quan decidiren unificar-se, tot mantenint les respectives advocacions i capelles.¹⁹⁶

Barbers i cirurgians

De la confraria de Sant Cosme i Sant Damià dels barbers i cirurgians, només tenim constància que fou fundada l'any 1408 i s'establí en una capella del convent

¹⁸⁹ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 10, 1471-1481, f. 120v.

¹⁹⁰ L. AMENÓS, «*Confraria fabrorum...*», p. 229.

¹⁹¹ ACA, Cancelleria, reg. 3558, f. 91-93v, 15 de maig de 1510.

¹⁹² AHPB, 58/173, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1391-1405, f. 156, 29 de desembre de 1403, i 58/175, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1405-1432, f. 59, 30 de juny de 1422.

¹⁹³ BC, ms. 1733, *Ordinacions i privilegis de la Confraria dels Boters de Barcelona*, f. 12 i s.

¹⁹⁴ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 6, 1445-1457, f. 43-44v.

¹⁹⁵ El privilegi reial és recollit a: Biblioteca de la Universitat de Barcelona (BUB), ms. 965, *Llibre de la Confraria dels Boters*, f. 1-8.

¹⁹⁶ *Ibidem*, f. 44 i s. El text també és reproduït a BC, ms. 1733, *Ordinacions i privilegis de la Confraria dels Boters de Barcelona*, f. 1 i s.

del Carme.¹⁹⁷ No disposem de dades, però, ni de l'activitat de la confraria en la promoció d'obres artístiques ni tampoc dels elements que ornaren la seva capella. Sabem, però, que el 1458 reberen de la catedral de Tortosa unes relíquies dels sants titulars, arribades en solemne processó.¹⁹⁸

Candelers de seu

Aquest ofici, que no s'ha de confondre amb els candelers de cera, extreien el material del greix de la carn i, per tant, estaven més vinculats als carnisers. Tingueren una confraria dedicada a sant Onofre i sant Maur, de la qual només sabem que apareix citada en unes ordenances municipals de l'any 1456 com a «almoyna per ells e entre ells fahedora», és a dir, pendent de ser fundada o, almenys, aprovada.¹⁹⁹

Coralers (2)

A principis de l'any 1453 els coralers sol·licitaven a la reina Maria l'aprovació de les ordenances de la seva confraria, dedicada a la Verge i amb seu a Santa Maria de Montsió, on la prioressa els havia de proporcionar una capella.²⁰⁰ Tanmateix, dos anys després signaven una concòrdia amb la comunitat del Carme, en la qual es disposaven els usos religiosos de la confraria a l'església i, més concretament, a l'altar major.²⁰¹ Pel que fa a la raó adduïda per al canvi, el text diu: «Item iat se sia la dita confraria segons son privilegi fos assignada en lo monestir de les preycadoresses apellat Muntision emperò attes que eren dones monges e bonament la servitud no podia esser feta, la molt alta senyora regina la mudars en lo monestir de preycadors de la dita ciutat [...]».

Hostalers, taverners i aventurers

Si ens guiem per l'aprovació per privilegi reial de les ordenances de la confraria de Santa Marta i la Verge dels hostalers, taverners i aventurers que es publicà l'any 1455, hauríem de considerar aquesta data com la de la fundació de l'associació.²⁰² Això no obstant, Artís i Solervicens aporten una notícia de l'any 1393 que demostraria l'existència d'una confraria que aleshores ja englobava aquests oficis (afegint-hi els traginers de vi).²⁰³ Probablement la font documental d'on obtingueren la notícia era el *Llibre del Mostassaf*, on s'explicita de forma ben clara l'existència

¹⁹⁷ *Codoin*, vol. XLI, p. 273-286.

¹⁹⁸ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 8, 1456-1462, f. 62-62v.

¹⁹⁹ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 7, 1445-1457, f. 128v-130.

²⁰⁰ AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Coralers, f. 1-5.

²⁰¹ P. BONNASSIE, *La organización del trabajo...*, p. 124, AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Coralers, f. 10-11v.

²⁰² El document és reproduït a: Andrés ARTÍS i J. B. SOLERVICENS, *Apuntes históricos sobre la Confraria de Santa Marta de Hostalés y Tabernés*, Barcelona, 1945.

²⁰³ *Ibidem*, p. 13.

d'aquesta confraria, amb idèntic patronatge i seu que la que s'aprovà el 1455, segons unes ordinacions datades a 23 de maig de 1393.²⁰⁴

Existí algun tipus de vinculació entre aquesta confraria i els oficis que la conformaren i els corredors, els traginers de càrregues i els lligadors de càrregues, així com amb una almoïna anomenada de Sant Antoni, situada a la plaça de l'Oli.²⁰⁵ Aquesta darrera, malgrat que en la documentació sovint es confonguin els termes *confraria* amb *almoïna*, no tenia l'entitat de confraria, sinó que seria de caràcter menor, una *pia causa*.

Mercè

Coneixem l'aparença de l'antiga església de la Mercè gràcies a un dibuix de l'any 1741 on es veu una part de la planta i la façana.²⁰⁶ Tot i que es començà a edificar a partir de 1249, el gruix de la seva fàbrica fou bastit al llarg del segle XIV; la construcció es completà a inicis del XV. El bastiment medieval desaparegué el 1765, quan s'aixecà l'edifici que encara avui es conserva.

Santa Trinitat

Que en tinguem constància, la confraria més antiga a la Mercè era de caràcter transversal. Dedicada a la Trinitat, s'instal·là a la capella sota la mateixa advocació, a partir de 1347.²⁰⁷ Cinquanta anys després, s'instituiria una nova confraria homònima a l'església de la Santa Trinitat, però probablement no estaria vinculada amb la precedent.

Argenters

Malgrat que fins ara es considerava que l'any 1381 es constituïa la confraria dels argenters, sota el mateix patronatge que la dels ferrers i serrallers, sant Eloi, establerta en una capella pròpia,²⁰⁸ una notícia inèdita obliga a avançar la data de fundació: el febrer de l'any 1375 es registra una donació testamentària a la *confratrie beati Eloy argenteriorum* per part d'un dels seus membres.²⁰⁹

Les primeres notícies conegudes sobre els ornaments de la capella ens transporten a 1438, quan el brodatador Gabriel Brunet es comprometia a realitzar una

²⁰⁴ AHCB, 01/1G-072, *Llibre del Mostassaf de Barcelona*, 1339-1691, f. 116v-121v.

²⁰⁵ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 10, 1471-1481, f. 99v-101v, 167v-169v; *Ibidem*, 11, 1481-1499, f. 139-141.

²⁰⁶ J. AINAUD, J. GUDIOL i F.-P. VERRIÉ. *La Ciudad de Barcelona...*, vol. II, lám. XXV.

²⁰⁷ *Codoin*, vol. XL, p. 149-151.

²⁰⁸ *Ibidem*, p. 253-259.

²⁰⁹ AHPB, 28/6, not. Ramon de Massana, *Testaments*, 1367-1376, 3 de febrer de 1375, f. 71.

casulla i dues dalmàtiques amb escenes de la vida de sant Eloi, seguint la mostra que els proporcionaria la confraria; l'autor d'aquest patró fou el reputat pintor Bernat Martorell, el qual el 1439 rebé un pagament pel treball.²¹⁰

És probable que l'altar de la capella hagués estat regit per un retaule gòtic, però aquest hauria estat substituït a inicis del segle XVI per un altre d'estètica renaixentista, en el qual intervingueren, a partir de 1510, el tallista Pere Torrent en l'elaboració de l'estructura de fusta, l'imaginaire alemany Joan Monet en les escultures i el pintor Pere Nunyes en la pintura.²¹¹

González Sugañes aporta informacions d'èpoques més recents sobre l'equipament litúrgic de la capella, encara que desconeixem a quin període pertanyen les obres que esmenta. Cap a 1880 hi havia una estàtua de sant Eloi, de fusta pintada, i un cap de sant Anastasi (un reliquiari?), dues peces que aleshores ja es considerarien antigues, perquè foren substituïdes i destinades inicialment a unes golfes, malgrat que finalment la imatge del patró se situà a la capella de Sant Serapi.²¹²

Potser a causa de la proximitat amb els seus tallers, els argenters tingueren algun tipus de lligam amb l'església de Santa Maria del Mar, o com a mínim amb un dels seus objectes més preuats: el 13 de juliol de 1435 els obrers d'aquesta església concedien als cònsols de l'ofici i confraria dels argenters un privilegi que aquests venien sol·licitant des de molt temps enrere, per poder utilitzar la creu major de plata, pagant només l'acostumat dret per sepultura; a canvi, l'ofici es comprometia a conservar l'objecte en perfecte estat, a netejar-lo i, en cas de necessitat, a reparar-lo.²¹³

Teixidors de tela de lli

Coneguts en la documentació medieval com a *textoris pannorum lini* i autodenominats també com a «teixidors de drap», els membres d'aquest ofici instituïren l'any 1394 al convent mercedari una confraria sota la invocació de Santa Maria –o Nostra Senyora– dels Àngels, amb capella pròpia.²¹⁴ Les escasses notícies disponibles sobre el mobiliari de la capella ens transporten cap a la segona meitat del segle XV, amb l'elaboració d'un pany mortuori per part del brodadador Antoni Sadurní (1464), la reparació d'un vitrall efectuada per Gil Joan Fontanet el 1484 i la talla d'un ossari amb l'escut de l'ofici a càrrec de l'escultor Alfonso de Bayena,

²¹⁰ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 120-121.

²¹¹ José María MADURELL I MARIMON, «El pintor Pedro Nunyes y el retablo de San Eloy de los plateros de Barcelona», *Museu*, vol. VI (1950), p. 131-150.

²¹² M. GONZÁLEZ, *Contribució...*, vol. I, p. 228.

²¹³ Així consta en l'inventari redactat per Isabel de la Fuente de l'armari-arxiu de la confraria dels argenters, actualment conservat a la Biblioteca de Montserrat (doc. 196). Sobre aquest fons: Isabel DE LA FUENTE I CASTELLÓ, «L'armari arxiu de l'ofici i confraria dels argenters de Barcelona: història d'un fons inèdit», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, vol. XIX (2001), p. 175-198.

²¹⁴ *Codoín*, vol. XLI, p. 99-103.

identificable amb Alonso de Baena.²¹⁵ El darrer document és interessant perquè ens descriu l'escut: «la aguila e les taules e 2 tovalloles una a cascuna banda del senyal». Al MNAC es conserva un escut igual, sostingut per tres àngels, tot i que pertany a un moment molt més primerenc del segle XV.²¹⁶

Boters de fusta prima

Els anomenats boters de fusta prima es constituïren en confraria el 1456, presumiblement després d'escindir-se dels boters de fusta grossa.²¹⁷ Adoptaren com a patró sant Jordi i amb posterioritat (no és esmentat en els privilegis fundacionals) tingueren la seu a la capella sota la mateixa advocació del convent. El 1489 s'uniren les dues confraries de boters, encara que mantingueren les respectives advocacions i seus.

Confraria de Sant Llop

La primera menció coneguda d'aquesta confraria, que hem de suposar oberta a qualsevol ofici, és de l'any 1450; la seva fundació havia de ser recent («no ha molt introduïda», llegim, set anys després).²¹⁸ Posteriorment seguirà sent citada de forma esporàdica en alguns testaments. L'any 1495, un dels seus administradors era un argenter anomenat Ramon Valls.²¹⁹ El 1499 l'argenter Pere Joan Palau realitzava un calze per a la confraria.²²⁰

Confraria de Sant Llorenç i Sant Amador dels captius

Aquesta confraria formada per lliberts només ens és coneguda per tres notícies documentals, datades a 1456, 1478 i 1483 respectivament.²²¹ La més interessant és la primera, on es precisa que era conformada per lliberts blancs i era *noviter ins-*

²¹⁵ Per al pany: J. M. MADURELL, *El arte en la comarca...*, p. 96; per al vitrall: Josep Maria MADURELL i MARIMON, «Pedro Nunyes y Enrique Fernandes pintores de retablos (Notas para la historia de la pintura catalana de la primera mitad del siglo XVI)», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. II, núm. 3 (1944), p. 46; per a l'ossari: J. PUIGGARÍ, «Noticia...», p. 295.

²¹⁶ Il·lustrat a: M. Carme FARRÉ SANPERA, *El Museu d'Art de Catalunya*, Barcelona, 1983, p. 89.

²¹⁷ BC, ms. 1733, *Ordinacions i privilegis de la Confraria dels Boters de Barcelona*, f. 21 i s, es transcriu el privilegi signat per Joan, rei de Navarra i lloctinent general del rei.

²¹⁸ AHPB, 155/9, not. Pere Devesa, *Testaments*, 1428-1457, f. 43, 7 de juliol de 1450. Per a la notícia de l'any 1457: *Manual dels Novells Ardits...*, vol. II, Barcelona, 1893, p. 272.

²¹⁹ N. de DALMASES, *Orfebreria catalana...*, vol. II, p. 150.

²²⁰ J. M. MADURELL, *El arte en la comarca...*, p. 99.

²²¹ AHPB, 155/9, not. , not. Pere Devesa, *Testaments*, 1428-1457, f. 51v, 27 de desembre de 1456; AHPB, 222/5, not. Esteve Soley, *Manual*, 1478, f. 79v-80, 3 de juliol de 1478; AHPB, 234/23, not. Andreu Mir, *Testaments*, 1471-1485, f. 23 (la data de 1483 és incerta, perquè està mig esborrada), on s'esmenta l'existència d'un carner propi de la confraria (en aquest cas s'omet el nom de sant Amador).

titute. Cal posar-la en relació, doncs, amb la confraria de lliberts negres que, com veurem, es fundà el 1455 a l'església de Sant Jaume.

Atesa la dedicació, és probable que els lliberts blancs tinguessin la seu a la capella de Sant Llorenç de la Mercè, d'igual manera que la que tractarem a continuació (això si no eren una sola confraria, coneguda amb dues denominacions diferents).

Confraria «de les Rosors»

La devoció a la Verge del Roser és molt tardana i no comença a aparèixer fins a les darreres dècades del segle XV. Malgrat que fins ara es considerava que la confraria barcelonina més antiga amb aquesta dedicació es trobaria Santa Maria de Montsió (on seria documentada a partir de 1488), és possible que n'existís una altra d'anterior: una deixa testamentària de l'any 1471 ens dona a conèixer l'existència d'una confraria anomenada «de les Rosors» ubicada a la capella de Sant Llorenç.²²² El nom resulta quelcom confús i no podem assegurar amb total certesa que correspongui a la devoció al Roser. D'altra banda, sembla que les primeres congregacions amb aquesta dedicació foren establertes en dates molt properes, fins i tot potser massa properes: el 1470 el predicador Alain de la Roche instituí la primera confraternitat del Roser a Douai; poc després (1475) Jakob Sprenger fundaria la cèlebre confraria de Colònia.²²³

Garbelladors

Sabem de l'existència d'una confraria que aplegava aquest ofici dedicat a garbellar el blat almenys des de l'any 1487.²²⁴ Un document posterior, del 1517, ens precisa la seva invocació, la Verge dels Dolors i sant Bernardí, titulars també de la seva capella.²²⁵ L'any 1545 la confraria decidiria traslladar-se a la capella de Sant Simeó i Santa Apol·lònia de Santa Maria del Mar, ubicada al costat del portal *vulgariter dicti dels bastaixos*, és a dir, de la porta principal.²²⁶

²²² Antoni ALBACETE I GASCÓN, «Les confraries de lliberts negres a la corona catalanoaragonesa», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, núm. 30 (2009-2010), p. 158 i 164; AHPB, 187/74, not. Antoni Joan, *Testaments*, 1447-1479, f. 152-153, 3 de juliol de 1371.

²²³ Michael O'CARROLL, *Theotokos: A Theological Encyclopedia of the Blessed Virgin Mary*, Eugene, 2000, p. 9-10.

²²⁴ BC, ms. 360, *Libre de la Confraria dels garbelladors del Pla de Barcelona*.

²²⁵ *Ibidem*. A més, certifica que aquest fou l'espai originari de la confraria: «dita confraria es fundada e instituida en la dita capella».

²²⁶ *Ibidem*, f. 13v-14. Aquest trasllat comportà la renovació del retaule, les reixes i tota l'ornamentació litúrgica.

Santa Maria del Pi

La parròquia de Santa Maria del Pi es construí al llarg del segle XIV, seguint una estructura que trobem en altres esglésies barcelonines: una nau única amb capelles entre els contraforts. Situada al bell mig del nucli de la ciutat medieval, va ser una església en la qual els ciutadans benestants (mercadors, notaris, etc.) tingueren un paper destacat en la promoció de capelles i la fundació de beneficis, i on les confraries s'anirien incorporant un cop l'edifici ja estaria acabat.

Confraria de Sant Martí dels cecs

L'any 1339 es fundà una confraria de cecs mendicants.²²⁷ Segons les ordenances, la seu de la confraria era a l'església del Pi, però no es fa cap esment de l'existència d'una capella específica.

L'any 1433 aquesta confraria s'uniria amb la de Sant Andreu dels esguerrats (vegeu l'apartat dedicat a les confraries sense seu coneguda) per crear-ne una de nova sota l'advocació de l'Esperit Sant i de la Mare de Déu de la Font de la Salut, amb seu a Santa Maria del Mar.

Ollers

L'any 1381 apareix documentada una *elemosine officii ollariorum* a l'església del Pi, però ignorem l'advocació d'aquesta almoïna i en quina capella estava establerta.²²⁸ Uns anys després, els ollers, al costat dels rajolers i els gerrers, fundarien una nova confraria dedicada a sant Hipòlit a l'església de Nostra Senyora de Natzaret.

Amb tot, seguiria existint algun tipus de nexa amb la parròquia del Pi, atès que l'any 1448 dos ollers exercien com a administradors de la cera de l'ofici.²²⁹

Hortolans

A diferència del que s'esdevenia amb altres oficis, que tendien a concentrar-se en indrets molt específics de la ciutat, els hortolans (entesos com a propietaris de terrenys o *terrastinentium*), per la naturalesa de la seva activitat, es trobaven força escampats pels encontorns, de manera que a l'hora de constituir-se en con-

²²⁷ Codoin, vol. XL, p. 145-149. Sobre la confraria: Agustí DURAN I SANPERE i Josep Maria MADURELL I MARIMON, «La cofradía de los Ciegos de Barcelona», *Barcelona. Divulgación Histórica*, vol. IX (1959), p. 280-286.

²²⁸ J. M. VILA, «Política municipal...», p. 108, AHPB, not, Berenguer Escuder, *Manual*, 1380-1381), f. 52r.

²²⁹ M. del Carmen RIU DE MARTÍN, «Economía y organización del trabajo de los ceramistas (olleros, jarreros y escudilleros) barceloneses (s. XV)», *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, núm. 32 (2014-2015), p. 487; AHPB, 146/7, not. Ferrer Verdaguer, *Manual*, 1446-1453, f. 44v-45.

fraria es van distribuir en dos espais diferenciats: per un costat a Sant Pere de les Puel·les, on hi havia els anomenats hortolans del Portal Nou o del Rec Comtal, i per un altre costat a l'església del Pi, on eren coneguts com a hortolans del portal de Sant Antoni. Un document de l'any 1470 inclòs en el *Llibre de Privilegis dels Hortolans* defineix les respectives delimitacions: els que anomenen del quarter de Sant Pere, que comprèn des del portal del Àngel «tirant dret la vila de coll de Çerola e continuant tota la part de levant», i els del quarter del Pi, «qui te l'altra part de la guarda del territori partint del dit portal del Àngel tirant la via de coll de Çerola e continuant tota la part de ponent».²³⁰

El privilegi reial de fundació de la capella fou publicat l'11 de setembre de 1405, però des d'uns anys abans els hortolans ja havien iniciat la seva activitat associativa:²³¹ el 20 de novembre de 1391 es donava permís reial per congregar-se als *laboratoribus sive cultoribus*,²³² amb l'esment a una làmpada i quatre ciris que estaven a l'església de Sant Pere i un ciri a l'església del Pi: podria ser el germen de la fundació de la confraria.

L'any 1398, els hortolans, agricultors i traginers reben l'antiga capella de Sant Jaume i Sant Vicenç del Pi, que canvien per la nova advocació dels sants Abdó i Senén; en la visita pastoral de 1402 ja consten a la capella.²³³ Des d'un temps abans (22 de setembre de 1394) ja es preveia la futura dedicació d'una capella sota l'advocació d'aquests sants, quan s'havia fundat una associació de parroquians del Pi, devots de sant Abdó i sant Senén.²³⁴ Val a dir que en el document no s'esmenta el terme confraria, ni cap ofici concret, ni tampoc s'especifiquen ordenances: «...beatorum abdon et senen sub quorum invocacione in parrochiali ecclesia beate Marie de Pinu barchinone altare noviter constructum extitit...». En tot cas, constatem com es tractava d'un altre ofici que ja s'agrupava *de facto* com a confraria anys abans de l'aprovació reial.

Tal com llegim en el privilegi reial de 1405, la seu *oficial* de la confraria es trobava al Pi, mentre que l'església de Sant Pere acolliria una representació de l'associació: un document de l'any 1459 fa una clara i explícita distinció entre la confraria dels llauradors, traginers i hortolans del Pi, representada per prohoms, i la comunitat de Sant Pere, representada per clavis.²³⁵

La capella dels hortolans del Pi era la quarta, començant des dels peus, del costat de l'Epístola. Darrere la capella hi ha oculta una petita sagristia coberta amb

²³⁰ AHCB, 3-541/5D133, *Llibre de Privilegis i Ordinacions*, f. 25v.

²³¹ AHCB, 3-541/5D133, *Privilegis*. Citat també a: R. FREITAG, *Die katalanischen...*, p. 175, amb la referència arxivística: ACA, Cancelleria, reg. 2203, f. 25v i s.

²³² J. RIERA, «L'evolució de les confraries...», p. 61; ACA, Cancelleria, reg. 2089, f. 154v-155.

²³³ C. BORAU, *Els promotors...*, p. 175.

²³⁴ J. RIERA, «L'evolució de les confraries...», p. 62, n. 82; ACA, Cancelleria, reg. 1888, f. 34-34v. El text es refereix a la capella *ad honorem dictorum sanctorum in dicta ecclesia beate Marie de Pinu debat fieri*.

²³⁵ *Codoín*, vol. XLI, p. 324-335.

volta gòtica, que va ser edificada pel mestre de cases Gabriel Serra i el seu fill, el reputat escultor Jaume Serra, l'any 1504.²³⁶ Destaca especialment la clau de volta, amb la representació dels dos sants titulars de la confraria, necessitada d'una bona neteja, que probablement constitueix l'únic –i fins ara inèdit– testimoni conservat de l'activitat d'un dels escultors més prestigiosos d'inicis del segle XVI (fig. 2).

Un inventari de la capella realitzat a principis del segle XVI ens permet conèixer el notable parament litúrgic que custodiava.²³⁷ Destaca especialment el reliquiari dels sants titulars, guardat dins d'un armari tancat amb reixes de ferro, una obra datada cap a 1410 que actualment es conserva al Museu d'Història de Barcelona.²³⁸ Al costat de nombroses tovalles, pal·lis, etc., hi ha un ou d'estruç, unes armadures antigues i dos bustos amb diademes i corones dels sants titulars. També es referencien alguns elements que servien per a les processons, com un estendard amb senyals de la confraria, dos penons per a les cornamuses i quatre penons pintats daurats amb cordons d'or per a les trompes.

En el mateix museu trobem una petita capsula-reliquiari de fusta pintada amb les imatges dels sants titulars, obra del segle XV (fig. 3).

FIGURA 2: Clau de volta de la sagristia de la capella dels hortolans. Santa Maria del Pi

FIGURA 3: Capsula-reliquiari amb les imatges dels sants Abdó i Senén. Museu d'Història de Barcelona

²³⁶ Notícia publicada a: Joan VALERO MOLINA, «L'escultura del segle XV a Santa Maria del Pi», a Jordi SACASAS (ed.), *Splendor Pinensis. Santa Maria del Pi al segle XV*, Barcelona, 2019, p. 326, per bé que s'identificava erròniament l'espai amb la sagristia major de l'església. Agraïxo a Albert Cortès que m'hagi donat a conèixer i permès visitar aquest espai (així com la sagristia dels revenedors).

²³⁷ AHCB, 5D 133.2. B2/49, f. 50-52.

²³⁸ El reliquiari és estudiat a: Joan DOMENGE MESQUIDA, «"Jaquit a la sgleya del Pi". Felip de Malla i l'ofrena d'ornaments litúrgics a Santa Maria del Pi», a Jordi SACASAS (ed.), *Splendor Pinensis. Santa Maria del Pi al segle XV*, Barcelona, 2019, p. 353-359.

Tenders i revenedors (2)

Procedent del convent de Sant Antoni, la confraria de Sant Miquel dels tenders i revenedors es mudà al Pi pocs anys després de la seva constitució. El 9 de setembre de 1452 la reina els concedia permís per traslladar-se i tres anys després feren efectiu el canvi.²³⁹ Reaprofitaren els ornaments litúrgics de la seva primera capella, atès que havien de ser molt recents, però també ho varen fer amb la reixa. Pel que fa al retaule, n'encarregaren un de nou a partir de 1455, lògicament dedicat a sant Miquel, però amb la inclusió de la imatge de sant Esteve al bancal, perquè la capella on s'instal·laren havia estat abans sota la invocació dels dos sants. Malgrat que no es coneix documentació relativa a l'autoria del retaule, les taules que se n'han conservat, avui custodiades al MNAC, acusen clarament la paternitat de Jaume Huguet i el seu obrador.²⁴⁰ Aquesta obra seria un referent important per a la confraria, ja que en un privilegi datat a 1486 es fa esment a l'església del Pi, «hon tenen la capella e retaule del dit sent Miquell».²⁴¹

FIGURA 4: Clau de volta de la sagristia de la capella dels revenedors. Santa Maria del Pi

D'igual manera que s'esdevé amb la veïna capella dels hortolans, darrere hi ha una petita sagristia amb una destacable imatge de sant Miquel a la clau de volta (fig. 4). L'estança és força similar a la dels hortolans, i és força probable que la seva edificació sigui coetània. No podem descartar, doncs, la hipotètica intervenció de Jaume Serra en la talla de la clau, molt més ben conservada que la dels sants Abdó i Senén i que reflecteix millor la personalitat d'un escultor d'elevat nivell.

Molers

Abans d'integrar-se amb els mestres de cases (1423), els molers havien constituït una confraria pròpia dedicada a santa Margarida i santa Llúcia, amb seu a la

²³⁹ Margarita TINTÓ I SALA, *Els Tenders Revenedors de la ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1991, p. 57.

²⁴⁰ Santiago ALCOLEA I BLANCH, «Retaule de Sant Miquel arcàngel de la Confraria de Tenders i Revenedors», a *Jaume Huguet, 500 anys*, Barcelona, 1993, p. 208-211.

²⁴¹ ACA, Cancelleria, reg. 3802, f. 67v.

capella sota la mateixa advocació a l'església del Pi, on consten citats en la visita pastoral de 1402.²⁴² Aquesta capella estava situada al costat de l'Evangeli, la tercera començant pels peus.

Confraria de la Verge Maria i de l'Assumpció

Aquesta confraria, fins ara desconeguda, va ser fundada l'any 1487, a iniciativa dels obrers de l'església.²⁴³ Dedicada a la Verge Maria i la seva santa Assumpció, en les seves ordenances, a banda de les disposicions habituals, destaca la reserva de diners per a ornaments i vestits per a la imatge de la Verge i del nen Jesús, potser la de l'altar major.

Confraria dels Ous

Amb aquest peculiar nom coneixem una confraria de la qual només tenim una única menció de l'any 1503, continguda al *Llibre Negre* de Santa Maria del Pi: «Item pos en memoria com lany damunt dit los obrers damunt anomenats feren e entrevingueren en la confraria dels ous perquè ells agen a fer e a manegar ho fas-sen per la obra».²⁴⁴ Presumiblement seria una agrupació oberta a qualsevol ofici.

Santa Caterina

De tots els antics convents medievals barcelonins desapareguts, potser és el de Santa Caterina el que ha estat objecte d'estudis més profunds i, en conseqüència, el més conegut.²⁴⁵ Les plantes i alçats que es van realitzar molt poc abans de la seva destrucció (1837) ens informen sobre l'estructura que tenia el convent de Santa Caterina en aquell moment. L'església tenia una sola nau, amb set trams i el mateix nombre de capelles laterals a cada costat.

Tot i que va ser la seu d'un nombre relativament escàs de confraries (si més no si ho comparem amb altres convents de la ciutat), alguna de les seves congregacions va arribar a gaudir d'una gran notorietat.

²⁴² C. BORAU, *Els promotors...*, p. 175.

²⁴³ ACA, Cancelleria, reg. 3803, f. 157-159.

²⁴⁴ Tomàs VERGÉS, *Santa Maria del Pi i la seva història*, Barcelona, 1992, p. 165; Arxiu Parroquial de Santa Maria del Pi, *Llibre Negre de l'Obra*, p. 49.

²⁴⁵ Sens dubte hi contribueix el fet que s'hagi conservat algun recull documental d'època moderna, com el valuós *Lumen Domus* (BUB, ms. 1005-1007), una font històrica de primer ordre sobre el convent. Per als estudis, destaquem la darrera contribució: Francesca ESPAÑOL BERTRAN, «Les esglésies dels convents mendicants de Barcelona en el seu context. Fàbriques originàries i reformes trescentistes», *Lambard. Estudis d'Art Medieval*, vol. XXVII (2019), p. 109-134, on es consideren tant els plànols com les aportacions documentals i arqueològiques per definir el procés constructiu i les modificacions sofertes per l'edifici en època medieval.

Confraria de Santa Caterina

Fundada l'any 1413.²⁴⁶ Tot i que sabem poca cosa sobre aquesta confraria, segons els termes amb què s'expressa el *Lumen Domus* hem de suposar que arribà a tenir una gran rellevància: «la qual era en aquell temps [1427] tan principal y casi primera en Barcelona», i també: «dita confraria en aquell temps era principalíssima y de gran congregatio de confreres y gent principal».²⁴⁷ El seu prestigi incentivaria accions com la d'Antoni de Vilorbina, que el 1422 llegà a la confraria un reliquiari que contenia restes de diversos sants.²⁴⁸ Una altra demostració del seu poder és el fet d'assumir el finançament del retaule major del convent, l'any 1436, una obra que potser realitzà el pintor Bernat Martorell, si ens atenim una la referència continguda en el contracte per al retaule de Sant Marc de la catedral de Barcelona.²⁴⁹

Es tractava d'una confraria de caràcter transversal, tal com veiem en la configuració de la seva administració el 1449, formada per un predicador, dos mercaders i un pellisser.²⁵⁰

Abaixadors

Amb aquest nom era conegut l'ofici dedicat a abaixar (tallar o igualar) amb tisores el pèl dels draps de llana. Després d'haver format part de la confraria dels teixidors de llana, l'any 1481 en fundaven una de pròpia, dedicada a la Verge de Misericòrdia, ubicada en una capella sota aquesta advocació al convent dels predicadors.²⁵¹

Confraria dels Alemanys

Dedicada a santa Bàrbara, la seva seu es trobava en una capella del claustre.²⁵² La fundació coincideix amb un moment en què la població d'origen alemany adquireix una notable puixança a Barcelona: el 24 de març de 1492, el rei Ferran

²⁴⁶ BUB, ms. 1005, *Lumen domus o Annals del convent de Santa Caterina de Barcelona*, vol. I, f. 28.

²⁴⁷ *Ibidem*.

²⁴⁸ Carles VELA I AULESA, *Especiers i candelers a Barcelona a la Baixa Edat Mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, vol. II, Barcelona, 2007, doc. 60.

²⁴⁹ Francesc RUIZ I QUESADA, «Bernat Martorell», a Antoni PLADEVALL I FONT (dir.), *L'art gòtic a Catalunya. Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, 2005, p. 234.

²⁵⁰ Manuel ROVIRA SOLÀ, *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona. Anys 1441-1500 (Volum IV)*, Barcelona, 2009, p. 43.

²⁵¹ P. BONNASSIE, *La organización del trabajo...*, p. 40; ACA, Cancelleria, reg. 3548, f. 8v-14v.

²⁵² Bonnassie cita l'existència d'aquesta confraria i proporciona la referència arxivística de les actes fundacionals (P. BONNASSIE, *La organización del trabajo...*, p. 32), publicades a: Nikolas JASPERT, «Corporativismo en un entorno extraño: las cofradías de alemanes en la Corona de Aragón», a *XVIII Congreso Internacional de la Corona d'Aragó*, Actes, II, València, 2005, p. 1785-1806 (ACA, Cancelleria, reg. 3649, f. 254v-257).

aprova els privilegis de la nova confraria, on ja s'expressa la manera com s'ha de denominar: «la qual vulgarment sia apellada dels alemanys». Anteriorment, la comunitat alemanya a Barcelona havia disposat d'un carner al convent de Sant Agustí, però sense estar organitzats encara com a confraria.²⁵³ Amb tot, és probable que abans de la concessió reial del privilegi ja existís *de facto* la confraria, atès que l'any 1490 l'escultor alemany Miquel Lochner ordenà ser enterrat al «tumulo vocatur dels alemanys», situat ja a la capella de Santa Bàrbara dels predicadors.²⁵⁴

BarreTERS

El 29 de gener de 1496 el Consell de la ciutat, a petició dels barreTERS (no s'han de confondre amb l'ofici dels «sombreTERS», integrats en la confraria dels mercers), ordenà uns estatuts per a l'ofici que incloïen la previsió de la constitució d'una nova confraria dedicada a la Verge, ubicada a la capella sota aquesta advocació del convent dels predicadors.²⁵⁵ Poc després, l'ofici faria a la monarquia la petició formal d'aprovació de les ordenances, un document (no datat) que es conserva en el fons de gremis de l'Arxiu Històric de la Ciutat.²⁵⁶

Un privilegi reial datat a 24 d'abril de 1503 demostra que en aquell moment ja feia un temps indeterminat que s'havia constituït la confraria específica d'aquest ofici.²⁵⁷

Sant Francesc

El convent de Sant Francesc es trobava davant del mar, a l'espai comprès entre l'edifici actual del Govern Militar i la plaça del Duc de Medinaceli. Dedicat a sant Nicolau, es començà a edificar a partir de la segona meitat del segle XIII, però el cos principal de l'església es completà durant la següent centúria, incloent-hi la substitució de la coberta original per la volta de creueria.²⁵⁸

Confraria de Sant Nicolau

L'any 1421 la reina Maria confirmava la fundació d'una confraria dedicada al sant titular del convent dels franciscans, potser instituïda com a rèplica a la con-

²⁵³ Jaspert esmenta un *carnerio magne societatis alamannorum* citat en un testament de l'any 1480 (N. JASPERT, «Corporativismo...», p. 1788).

²⁵⁴ Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Miguel Lluch, un escultor cuatrocentista alemán en Barcelona», *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*, núm. 9 (1954), p. 173 i 175.

²⁵⁵ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 11, 1481-1499, f. 167v-169v.

²⁵⁶ AHCB, Fons gremial, 02.04.02, BarreTERS.

²⁵⁷ ACA, Cancelleria, reg. 3806, f. 99v-103v.

²⁵⁸ Sobre aquest edifici: F. ESPAÑOL, «Les esglésies dels convents mendicants...».

fraria de Santa Caterina, creada pocs anys abans al convent del mateix nom.²⁵⁹ Les següents referències documentals a la confraria de Sant Nicolau són ben escasses, essent datada la més antiga a 1435, quan rep una deixa testamentària.²⁶⁰ Onze anys després són citats els seus administradors, tots ells mercaders.²⁶¹ Amb tot, no va ser una confraria exclusiva d'aquest ofici, tal com ho demostra el fet que l'any 1433 hi entrés la vídua del pintor Jaume Serra, i que el 1442 s'hi incorporés el pintor Rafael Casanoves.²⁶²

Només tenim constància d'una dada relacionada amb el món artístic, ja molt tardana: l'any 1517 s'encarregava a l'argenter Pere Camp un reliquiari del sant titular.²⁶³

Confraria de Sant Esteve

Aquesta confraria només és coneguda per una breu citació continguda en el testament d'un miraller redactat l'any 1438; el testador manava ser enterrat en la tomba que tenia la confraria a Sant Francesc i disposava la celebració de les exèquies a l'altar de Sant Esteve.²⁶⁴ Probablement es tractaria d'una associació estrictament devocional amb caràcter transversal.

Esparters i vidriers (1)

L'ofici dels esparters fundà la seva pròpia confraria l'any 1454, en principi sense la participació dels vidriers —els quals s'hi incorporarien dos anys més tard—, i ocupà una capella al convent de Sant Francesc, dedicada a sant Bernardí.²⁶⁵ La seva permanència al convent seria molt breu, atès que poc després es traslladarien a una capella de la catedral, on afegirien l'advocació a l'Àngel Custodi.

Barquers novells

L'any 1459 els barquers novells es van separar de la confraria de Sant Pere dels barquers i en constituïren una de nova sota la invocació de la Verge Maria de Con-

²⁵⁹ AHCB, Fons gremial, 02.04.02, Memorials i índexs de confraries, Adscripcions a seus eclesiàstiques de confraries, germandats i gremis barcelonins, 1770-1771.

²⁶⁰ A. ALBACETE, «Les confraries de lliberts...», p. 152.

²⁶¹ M. ROVIRA, *Catàleg dels pergamins...*, p. 36.

²⁶² J. M. MADURELL, «El pintor Lluís Borrassà...», vol. VII, p. 110 i 189.

²⁶³ Josep Maria MADURELL i MARIMON, «Regesta documental de reliquias y relicarios (siglos XIV-XIX)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. XXXI (1958), p. 299.

²⁶⁴ M. C. RIU, «Els mirallers i esparters...», p. 113.

²⁶⁵ Per als capítols fundacionals (29 d'octubre de 1454): BC, ms. 2081, *Libre de ordinations de la confraria dels sperters*, f. 49v-53v. En aquest text encara no es precisa l'indret on tindran la capella («en alguna esglesia, altar e capella per ells elegidora»), que ja serà esmentat en un document posterior que té la data esborrada (*Ibidem*, f. 6-16). Sobre els mirallers (que formaven part dels vidriers) i els esparters: M. Carmen RIU DE MARTÍN, «Els mirallers i esparters de Barcelona durant el segle XV», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, vol. XXX (2012), p. 107-141.

solació.²⁶⁶ No s'instal·laren en cap capella; celebraren els seus actes a l'altar major de l'església franciscana.

Santa Clara

El convent de Santa Clara s'edificà a la zona que ocupa actualment el parc de la Ciutadella, a partir de 1237, sota l'advocació de Sant Antoni i Santa Clara, encara que també era anomenat de Sant Damià, pel fet que les monges fundadores procedien de San Damiano, Itàlia.²⁶⁷ La construcció de la Ciutadella a inicis del segle XVIII va suposar l'aterrament del convent. Segons podem veure en antics plànols, l'església hauria tingut un absis rectangular i una sola nau amb capelles laterals.

Fusters bosquers

Segons recull Capmany, a partir de 1431 els fusters, que tenien confraria a la catedral, disposaren d'un segon espai a Santa Clara, quan la comunitat d'aquest convent concedia a la confraria la facultat d'utilitzar la capella de Sant Joan del monestir per al culte i enterraments de l'associació.²⁶⁸ Tanmateix, una petita monografia dedicada a aquest ofici, publicada l'any 1930, aporta més concrecions a aquesta notícia, a més de modificar-ne la data, que situa a 1421: els beneficiaris serien els fusters bosquers de la plaça del Born, i posarien a la capella un retaule recentment acabat.²⁶⁹ En realitat es tractava d'una nova confraria –per bé que sota la mateixa advocació de sant Joan– tal com ho demostren unes ordenances municipals que estableixen la distinció entre la confraria dels fusters caixers (de mobles) i la dels fusters bosquers (d'edificis).²⁷⁰

Patrons de nau i mariners

No ens consta la data de la fundació del la confraria de Sant Elm (nom amb el qual era conegut popularment sant Erasme), de la qual no comencem a tenir notícies fins ben avançat el segle XV. Ara bé, en el lapse de pocs anys documentem l'activitat d'importants artífexs realitzant encàrrecs per a la confraria. De l'any 1442 és l'encapçalament del contracte d'un retaule; cinc anys després, el fuster i imaginare Jaume Reig cobrava una quantitat per haver fet la fusta del retaule.²⁷¹

²⁶⁶ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. II, p. 554-557; *Codoin*, vol. XLI, p. 316-323.

²⁶⁷ Anna M. ADROER I TASIS, «El palau Major de Barcelona i el convent de Santa Clara», *Medievalia*, núm. 3 (1982), p. 45-52.

²⁶⁸ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 542.

²⁶⁹ *Ressenya històrica de la Confraria i Gremi de Mestres Fusters de Barcelona*, Barcelona, 1930, p. 23-24.

²⁷⁰ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 6, 1433-1445, f. 24v, 29 de maig de 1434.

²⁷¹ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 122, 124.

L'any 1448 el pintor Jaume Cirera rebia uns diners que li devia la confraria per un concepte que no s'aclareix, que no necessàriament ha de tenir relació amb el retaule (podria ser, per exemple, la decoració de la capella).²⁷² Tres anys després Bernat Martorell ja havia pintat el retaule de Sant Elm, mentre que el 1454 era el prestigiós Lluís Dalmau qui pintava els murs de la capella i policromava quatre àngels de pedra.²⁷³

Una visita pastoral de l'any 1547 ens aporta algunes informacions sobre la capella: l'estança era tancada amb unes reixes de ferro, a l'interior tenia «sos escons de fusta bosellats», mentre que a les dues vidrieres eren representades respectivament les imatges de la Verge i sant Elm, amb les armes dels mariners; aquest mateix escut també era present en el retaule.²⁷⁴

A causa d'un conflicte indeterminat amb l'abadessa, l'any 1461 la confraria fou expulsada del convent, però la mediació del veguer i els consellers va permetre superar les desavinences.²⁷⁵

Pescadors

L'ofici dels pescadors s'associà en una confraria dedicada a sant Pere. No disposem dels privilegis fundacionals de la confraria, tot i que, segons Bassegoda, a l'arxiu a de Santa Maria del Mar es trobaven les ordinacions d'aquesta confraria, que s'hauria fundat el 1380.²⁷⁶ Malgrat que les notícies conegudes, molt posteriors, situïn la confraria al convent de Santa Clara, algunes dades obren espai a la possibilitat que anteriorment tinguessin la seu en una altra església. A més de les ja citades ordinacions, que apuntarien a Santa Maria del Mar, sabem que tenien algun tipus de vincle amb Sant Pere de les Puel·les, atès que en una ordenança municipal de l'any 1434 es precisa que des de 1424 els pescadors celebraven anualment l'ofici de Sant Pere i donaven un gran ciri a aquesta església.²⁷⁷

L'any 1437 Bernat Martorell els havia pintat un retaule, ja per a Santa Clara, una obra citada en una visita pastoral de l'any 1547.²⁷⁸

Una curiosa deixa testamentària efectuada per un pescador (*piscator piscium*) l'any 1397 a la caixa dels tartaners podria al·ludir a aquesta confraria.²⁷⁹

²⁷² Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras», *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. VIII (1950), p. 375-376.

²⁷³ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 125 i 147-148, respectivament.

²⁷⁴ J. M. MADURELL, «El pintor Lluís Borrassà...», vol. VII, p. 59.

²⁷⁵ *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, vol. V, Barcelona, 1916, p. 216; AHCB, 02.01/1.B.II-14, *Registre de deliberacions*, 1503-1505, f. 28v-29.

²⁷⁶ B. BASSEGODA, *Santa Maria de la Mar...*, vol. II, p. 238.

²⁷⁷ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 6, 1433-1445, f. 27v.

²⁷⁸ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 119; J. M. MADURELL, «El pintor Lluís Borrassà...», vol. VII, p. 58.

²⁷⁹ AHPB, 34/21, not. Berenguer Ermengol, *Testaments*, 1385-1405, f. 95v, 11 de febrer de 1397. L'Alcover-Moll recull el terme *tartaner* (emprat al segle XIV) com a pescador que anava amb una barca anomenada tartana.

Sant Joan de Jerusalem

Aquesta església va pertànyer a l'orde militar de Sant Joan de Jerusalem, que s'establí a Barcelona a principis del segle XIII. El conjunt, que es trobava a la zona on actualment conflueix la Via Laietana i l'Avinguda de la Catedral, comprenia l'església, el convent i un hospital. L'edifici fou definitivament derruït el 1888, quan ja havia estat objecte de nombroses modificacions. La capçalera i part de la nau única (coberta amb una volta lleugerament apuntada) eren obra del segle XIII, mentre que les capelles laterals s'havien afegit en els segles posteriors.²⁸⁰

Assaonadors (2)

Després d'haver estat instal·lats a Santa Maria del Mar, en algun moment posterior a 1435 i anterior a 1457²⁸¹ els assaonadors es traslladaren a Sant Joan de Jerusalem, on es van fer seu l'altar major. Potser assumiren l'encàrrec de l'altar major, el qual és descrit en un inventari de l'any 1639: «Un retaule pintat a la entigó, sots invocació de sant Joan Batista y sant Joan Avangelista y moltras altres y diverses figures de sants en aquell pintades, y en mitg de dit altar, sobre la figura de sant Joan, és pintada la figura de Nostra Senyora ah lo *Ninyo* Jesús ah los brassos, ab ses corones de plata».²⁸²

Els inventaris de 1556 i 1639 demostren la posició de poder que aquesta confraria ocupà a l'església (aparentment en convivència pacífica amb la dels calceters), amb un gran nombre d'induments litúrgics propis guardats en caixes i l'ocupació de diversos espais. Per exemple, a l'altar major, «devant lo retable, una cortina de tela negra, ab son frontal ab un sant Joan al mig, y un anyell a una part y una tira de Assahonadors a l'altre». Davant de l'altar hi havia dos canelobres de ferro dels assaonadors i una cortineta seva davant del sagrari. A l'altar de la Verge tenien quatre canelobres de ferro, a la capella del Sepulcre dues brandoneres i a la capella de Sant Antoni «tres brandoneres ab sis pilars de fusta que servexen al moniment; és dels Assahonadors».

Calceters

L'any 1451 els calceters, ja amb una capella pròpia al priorat, redactaven les ordenances d'una confraria sota l'advocació de sant Sebastià per ser aprovades

²⁸⁰ J. AINAUD, J. GUDIOL i F.-P. VERRIÉ. *La Ciudad de Barcelona...*, p. 197-198. Segons un inventari realitzat l'any 1435, a l'església només hi havia en aquell moments l'altar major i dos més, dedicats a la Verge i a l'Esperit Sant, al presbiteri (A. DURAN I SANPERE, «L'església de Sant Joan...», p. 144).

²⁸¹ En aquest darrer any un assaonador disposava en el seu testament ser enterrat en el túmul que la confraria tenia a l'església de Sant Joan (AHPB, 187/74, not. Antoni Joan, *Testaments*, 1447-1479, f. 43).

²⁸² Per a les dades relatives als assaonadors i calceters a Sant Joan de Jerusalem: A. DURAN I SANPERE, «L'església de Sant Joan...».

pel rei.²⁸³ Quatre anys després es publicava el privilegi reial que atorgava plena legalitat a la confraria.²⁸⁴

Presumiblement, els calceters haurien finançat la realització d'un retaule dedicat a sant Sebastià per a la capella, però només tenim constància documental d'un altre encàrrec pictòric, un retaule dedicat a la Verge de l'Esperança, del qual el pintor Bernat Martorell només va arribar a fer la predel·la i que seria finalitzat pel seu fill homònim cap a 1458.²⁸⁵ L'any 1470 els cònsols de l'ofici encarregaven als argenters Joan Spano i Francesc Guardiola la factura d'una estatua reliquiari del sant patró en argent.²⁸⁶ La següent dada d'interès que hem localitzat ens transporta a 1496, quan els mestres de cases barcelonins Joan Benet i Narcís Nesples elaboraren uns carners per a la confraria.²⁸⁷

Un inventari de l'any 1556 aporta dades molt valuoses sobre els objectes litúrgics que tenia aquesta confraria, al mateix temps que demostra l'existència d'una convivència harmònica amb una altra de les confraries assentades al convent, la dels assaonadors.²⁸⁸ Veiem, per exemple, com a la caixa gran d'aquesta darrera confraria es guardava un reliquiari de sant Sebastià d'argent dels calceters (presumiblement l'obra encarregada el 1470) o com en la caixa de roba dels assaonadors hi havia una casulla, dues dalmàtiques i una capa processional dels calceters.

Segons l'inventari, a la capella de Sant Sebastià hi havia un retaule, sense especificar-ne l'advocació; no és descartable que el retaule de la Verge de l'Esperança ocupés un altre indret de l'església, perquè les possessions de la confraria (d'igual manera que les dels assaonadors) no se cenyiren a la capella pròpia: per exemple, a la capella del Sepulcre hi havia quatre brandoneres, dues de cada corporació.

L'any 1639 es redacta un nou inventari de l'església, on es descriu amb més detall el retaule de Sant Sebastià, tot i que no sabem si es tracta del moble original del segle XV o d'un de més nou: «un retaule de fusta tot dorat y en lo mitx és la figura de sant Sebastià de bulto, lligat ab un abre, tot pintat y encarnat ab sa pastera, y a cada costat són pintades les figures de sant Francesc y santa Magdalena; sobre dita pastera y ha altra pastera de bulto petita ab la figura de Nostra Senyora de la Concepció de bulto, y en dit altar y ha pintades al oli altres figures de sants, y en los pilars de dit retaule y són pintades les armes dels Calsatés».

Tapiners (2)

Un privilegi reial datat a 27 de gener de 1500 ens informa que els tapiners (*sandaliorum sive de tapines pictorum et incissorium sandalium vel solearum sive de*

²⁸³ AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Calceters, 1450-1458, f. 1-4v.

²⁸⁴ M. RAUFAST, «*E vingueren...*», p. 662; AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Calceters, f. 7-9v.

²⁸⁵ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. III, p. 130.

²⁸⁶ AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Calceters, f. 15v.

²⁸⁷ *Ibidem*, f. 63-65.

²⁸⁸ Publicat a: A. DURAN I SANPERE, «L'església de Sant Joan...».

tapins), que abans de 1487 havien format al costat dels costurers una confraria dedicada als sants Crispí i Crispinià, se'n segregaren per formar-ne una de pròpia, dedicada a l'Assumpció de la Verge, a l'església de Sant Joan de Jerusalem, concretament a la capella de Sant Antoni i Sant Salvador.²⁸⁹ Les ordenances resulten interessants pels aspectes laborals que inclou, especialment per l'afany de diferenciar-se com a ofici dels sabaters.

Santa Maria de Montsió

Molt a prop de la desapareguda església de Santa Eulàlia del Camp, situada a la plaça de Santa Anna (i per tant veïna de la canònica de Santa Anna), l'any 1388 es va edificar una gran capella dedicada a Nostra Senyora de Montsió, amb la col·laboració de Joan I, el qual regalà una imatge alabastrina de la Verge per a l'altar major de la nova construcció. Dos anys després, la capella ja era incorporada a la comunitat de Santa Eulàlia.²⁹⁰ Els canonges agustinians de Santa Eulàlia es fusionaren amb els de Santa Anna entre 1421 i 1423 (fou un procés relativament prolongat) i s'incorporaren a aquesta darrera canònica. Per la seva banda, el conjunt monàstic que havia quedat buit va ser ocupat per les monges dominiques del convent de Sant Pere Màrtir, que fins aleshores havien estat prop de les drassanes. En aquell moment, la comunitat de les monges adoptà el nom de Nostra Senyora de Montsió.

Al segle XIX, alguns dels elements arquitectònics del convent foren portats a un nou emplaçament situat a la Rambla de Catalunya i posteriorment el claustre va ser traslladat a Esplugues, seu actual del convent.

Confraria de Santa Maria de Montsió

Aquesta confraria, oberta a tot tipus d'ofici, va ser fundada l'any 1389 amb la finalitat de propiciar la construcció de l'església.²⁹¹ Pràcticament no disposem de més notícies significatives relatives a aquesta associació.

Coralers (1)

Quan el 15 de febrer de 1453 els coralers demanaven a la reina Maria l'aprovació de les ordenances per a la creació d'una confraria dedicada a la Verge, tenien ja l'autorització de la priora de Santa Maria de Montsió per disposar d'una capella pròpia, que ells s'ocuparien de completar amb el retaule i els ornaments ne-

²⁸⁹ ACA, Cancelleria, reg. 3655, f. 35-39; es publica un nou privilegi a: ACA, Cancelleria, reg. 3810, f. 65v-66v, 29 de novembre de 1508.

²⁹⁰ Antonio PAULI MELÉNDEZ, *El Real Monasterio de Nuestra Señora de Monti-Sión*, Barcelona, 1952.

²⁹¹ *Codoín*, vol. XL, p. 331-332. El breu text no especifica les ordinacions de la confraria.

cessaris.²⁹² Ignorem en quina data s'hauria publicat el privilegi reial; en tot cas, el març del mateix any els coralers ja es reunien a la capella de les Verges del convent dels predicadors, un fet que sembla indicar que no disposaven d'un espai adequat a Montsió.

Aquest va ser un dels principals motius que va conduir al canvi de seu, que es faria efectiu el gener de 1455, quan signaren uns capítols amb el prior del Carme.²⁹³

Confraria del Roser

L'any 1488 es fundava una confraria dedicada al Roser, considerada per la bibliografia com la primera sota aquesta advocació a Catalunya. Tanmateix, no podem deixar d'esmentar els interrogants –ja assenyalats anteriorment– que suscita l'existència d'una confraria anomenada «dels Rosors» al convent del Carme el 1471.

L'any 1487 s'acabava d'edificar a Montsió la capella del Roser, qualificada aleshores com a *noviter*.²⁹⁴ Es tractava d'una associació completament transversal, que aplegà persones de molts oficis, procedències i nivell social.

Un gravat del valencià fra Francesc Domènech, datat a 1488 (fig. 5), obra d'una gran complexitat iconogràfica amb format de retaule (en vint-i-quatre compartiments, on s'inclouen els quinze misteris), probablement estaria vinculat a aquesta confraria, tant per la coincidència en la data com pel fet que en aquell moment Domènech estava establert al convent dels predicadors de Barcelona.²⁹⁵

Verguers

L'ofici dels verguers instituí una confraria sota el patronatge de sant Cristòfol en un moment no definit, anterior a l'any 1524 (i potser ja fora de l'àmbit cronològic comprès en aquest estudi), data en què s'instal·len a Santa Maria de Montsió, en una capella contigua a la del Roser.²⁹⁶

²⁹² AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Coralers, f. 1-5.

²⁹³ *Ibidem*, f. 10-11v.

²⁹⁴ Concepción RODRÍGUEZ-PARADA, «Los orígenes de la cofradía del Rosario del monasterio de Santa María de Montesión de Barcelona», a Gemma COLESANTI, Blanca GARÍ i Núria JORNET (coord.), *Clarissas y dominicos: modelos de implantación, filiación, promoción y devoción en la Península Ibérica, Cerdeña, Nápoles y Sicilia*, 2017, p. 409-428; Concepción RODRÍGUEZ-PARADA i Núria JORNET BENITO, «Llibre de confraria del Roser del any 1489 del monasterio de Santa María de Montesión de Barcelona: un ejemplo de red devocional», *Studia Historica. Historia Medieval*, núm. 37/1 (2019), p. 165-185.

²⁹⁵ Francesc FONTBONA, «Virgen del Rosario 1488», *Estampas, artistas y gabinetes. Breve historia del grabado*, núm. 4 (2012), Fundación Juan March. En línia a: <<http://recursos.march.es/web/prensa/estampas/2012-abril.pdf>> (darrera consulta: 5 d'octubre de 2020). Només se'n conserva la matriu, a la Bibliothèque Royale de Belgique, Brussel·les.

²⁹⁶ J. M. MADURELL, «Pedro Nunyes...», vol. I, núm. 3 (1943), p. 34.

Santa Eulàlia Emèrita

L'antic monestir de Santa Eulàlia del Camp va ser reedificat l'any 1479 com a parròquia extramurs, segons Bruniquer, i fou aterrada el 1651.²⁹⁷ D'igual manera que l'homònim edifici que el precedí, seguia depenent de la canònica de Santa Anna.

Confraria dels sants Rocs

Seguint l'autorització del Consell municipal el 1476 d'erigir una capella dedicada a sant Roc, amb motiu d'un episodi de pesta, l'any 1483 s'havia edificat la capella dins la mateixa església de Santa Eulàlia, on el juliol d'aquell any arribava una processó per demanar la fi de l'epidèmia. Pocs mesos abans s'havia instituït una nova confraria, sota la protecció de dos sants Rocs, un bisbe i màrtir i l'altre (més popular) pelegrí i màrtir.²⁹⁸ L'encapçalament de les ordenances d'aquesta confraria estableix de forma clara que a través de la devoció a aquests dos sants es pretenia «guardar e preservar de tota pestilència». També es preveu la construcció d'un retaule dedicat als dos sants titulars i la provisió de fons per ajudar a acabar l'església, en aquell moment encara en construcció.

Confraria de Santa Eulàlia Emèrita

L'any 1508 es constituïa una confraria dedicada a santa Eulàlia Emèrita a l'església d'aquest nom.²⁹⁹ De fet, es tractava més aviat de la renovació d'una confraria molt més antiga, fundada l'any 1156, rescatada de l'oblit quan un canonge de Santa Anna trobà un document sobre aquesta congregació a l'arxiu de la canònica.³⁰⁰

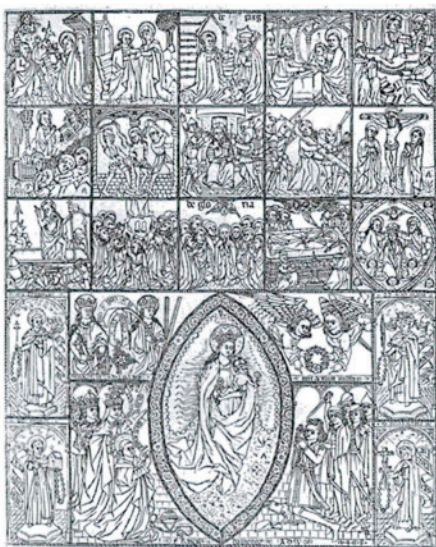

FIGURA 5: Gravat de la Verge del Roser, fra Francesc Domènech, 1488

²⁹⁷ *Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, vol. 3, Barcelona, 1914, p. 78, Francesc CARRERAS CANDI, *Geografia General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*, Barcelona, s.d., p. 462-463.

²⁹⁸ ACA, Cancelleria, reg. 3800, f. 123v-125v, 2 de gener de 1483. L'any 1497 s'aprovaven noves disposicions sobre l'elecció dels majorals (ACA, Cancelleria, reg. 3804, f. 121-123).

²⁹⁹ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 12, 1499-1510, f. 172-174v. *Ceremonial dels Magnífichs Consellers...*, vol. 3, p. 82.

Moliners

Per bé que a l'any 1454 ja tenim constància de l'existència d'una confraria que aplegava l'ofici dels moliners,³⁰¹ aquesta passarà (documentalment) pràcticament desapercebuda fins a la seva refundació, duta a terme el 19 d'octubre de 1512, segons acredita un dels escassos documents pertanyents a aquest ofici que es conserven a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.³⁰² El text ens informa que la confraria es refunda perquè «la dita confraternitat sia posada en obliuio». És probable que el patronatge, sant Salvador, es mantingués del segle anterior, però en canvi sí mudà la ubicació, atès que l'església de Santa Eulàlia Emèrita encara no existia a mitjan segle XV.

La confraria aplegava moliners, traginers de molins i altres devots, una diversitat que es tradueix en la composició dels seus quatre administradors: un major-dom, un moliner, un traginer i un confrare de devoció.

Sant Antoni Abat

L'any 1430 es col·locava la primera pedra d'aquest convent de canonges regulars de Sant Antoni (que també incloïa un hospital), la construcció del qual, amb la intervenció del finançament de la corona, fou relativament ràpida, atès que en la dècada següent ja s'hi practicava el culte i poc després s'hi feia el retaule de l'altar major. Després dels fets de la Setmana Tràgica i de l'incendi de la Guerra Civil espanyola, poc més que la façana ha quedat d'una modesta església de nau única amb quatre capelles a cada costat.

Corredors d'animals

La reina Maria aprovà l'any 1446 les ordenances d'aquesta confraria, que tenia com a patró el titular del convent.³⁰³ En les ordenances es precisa que faran obrar una capella a l'església amb «retaule, altar, pali, missal, calzes, vestiments et ciris». No sabem si disposaren d'una capella pròpia; en tot cas, el fet que el seu patró fos el titular de l'església motivà que la confraria es responsabilitzés de la factura del retaule major, obra per a la qual van recórrer a artistes de gran prestigi: l'estructura de fusta va ser contractada a l'imaginaire Jaume Reig (1453), especialitzat

³⁰⁰ Sobre la primera confraria: Josep RIUS SERRA, «La confraria de Santa Eulàlia del Camp», *Estudis Franciscans*, núm. 38 (1926), p. 174-186.

³⁰¹ C. BATLLE, *La crisis social...*, vol. II, p. 461-466.

³⁰² AHCB, Fons gremial, 02.04.01, Moliners.

³⁰³ Hem localitzat el text d'aquestes ordenances a partir d'unes de noves aprovades per Joan II l'any 1478, on es reproduïx el text original (ACA, reg. 3392, f. 50-53v)

en aquest gènere de treballs, mentre que la pintura anà a càrrec de Jaume Huguet (1454-1457).³⁰⁴ L'elevat preu del conjunt provocà l'endeutament de la confraria, que es va veure obligada a demanar fons externs per poder finançar-lo.³⁰⁵

Conservem memòria gràfica del retaule d'Huguet a partir de les fotografies realitzades abans de la Setmana Tràgica, quan l'incendi del convent destruí l'obra.³⁰⁶

Traginers de ribera

Unes ordenances municipals de l'any 1445 establien la fundació de l'ofici dels traginers de ribera, amb menció explícita a la confraria, ubicada al convent de Sant Antoni.³⁰⁷ No es precisa l'advocació de la confraria, però resulta significatiu que l'elecció dels prohoms es dugui a terme el dia de Sant Antoni. Unes noves ordinations de 1446, on pràcticament es fon l'ofici amb la confraria, estableixen els reglaments que havien de regir el col·lectiu.³⁰⁸

Un conflicte esdevingut el 1453 amb la confraria dels corredors d'animals, que compartien ubicació i patronatge i unes ordenances posteriors (1456) relatives als traginers de ribera, confirmen definitivament aquest patronatge, quan citen la «confraria de mossen sanct Anthoni».³⁰⁹

No s'han de confondre amb els traginers d'origen àrab, agrupats almenys des de 1476 sota la protecció d'una confraria dedicada a santa Eulàlia Emèrita.³¹⁰

Tenders i revenedors (1)

Quan el 1447 es fundava la confraria dels tenders i revenedors, aquests es comprometeren a fer una capella al convent i hospital de Sant Antoni sota la invocació de sant Miquel.³¹¹ En aquella època el convent ocupava un espai força allunyat del centre de la ciutat. Aquest va ser un dels motius que provocaren que pocs anys després es traslladessin a l'església del Pi, on finalment arribarien a consolidar-se plenament.

³⁰⁴ Josep GUDIOL i Joan AINAUD DE LASARTE, *Huguet*, Barcelona, 1948, p. 108.

³⁰⁵ J. MOLINA, «De la religión de obras...», p. 201.

³⁰⁶ Pere BESERAN I RAMON, «Retaule de Sant Antoni Abat», a *Jaume Huguet, 500 anys*, Barcelona, 1993, p. 144-151.

³⁰⁷ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 6, 1433-1445, f. 163-164v.

³⁰⁸ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 7, 1445-1457, f. 22v-25.

³⁰⁹ AHCB, 02.01/1.B.II-7, *Registre de deliberacions*, 1452-1454, f. 47v-48v, i AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 7, 1445-1457, f. 126v-127, respectivament.

³¹⁰ El fet que es tracti de dues confraries diferents queda demostrat perquè l'any 1478 se segueix esmentant la confraria de Sant Antoni dels traginers de ribera (AHCB, 02.01/1.B.II-24, *Registre de deliberacions*, 1477-1479, f. 21).

³¹¹ M. TINTÓ, *Els Tenders Revenedors...*

Sant Miquel

De l'antiga parròquia de Sant Miquel, enderrocada l'any 1868, avui només en resta la portalada erigida el 1516, la qual s'ha integrat a l'església de la Mercè, a banda d'altres elements escultòrics, la majoria d'època moderna, conservats en museus. Es tractava d'una església molt senzilla dels primers anys del gòtic, que encara conservava elements d'èpoques anteriors, amb una nau coberta amb volta i quatre capelles a cada costat.

Matalassers i vanovers

La primera confraria que tenim documentada a l'església de Sant Miquel és força tardana, ja que va ser aprovada pel rei Ferran l'any 1480.³¹² Els matalassers i els vanovers es van organitzar sota la tutela de santa Llúcia en una capella homònima,³¹³ de la qual ens ha arribat una peça d'orfebreria, un reliquiari que actualment custodia el Museu d'Història de Barcelona.³¹⁴

Confraria de Sant Miquel

L'any 1496 Ferran II aprovava les ordenances d'una nova confraria, fins ara desconeguda, a l'església de Sant Miquel, dedicada al titular de l'església i fundada a instàncies del rector, els obrers i els parroquians.³¹⁵ Es tractava d'una confraria amb caràcter transversal, que no s'associava a cap ofici en concret.

Santa Maria de Natzaret

El priorat de Natzaret era una delegació o procura del monestir de Poblet, fundada cap a 1312 prop del portal de Tallers (on es concentraven els rajolers i la majoria dels ollers, mentre que els altres estaven als carrers d'Ollers i d'Ollers blancs).³¹⁶ L'edifici original va ser destruït l'any 1652.

³¹² ACA, Cancelleria, reg. 3546, f. 101v-104, 8 de desembre de 1480.

³¹³ En un testament datat a 1503 es precisa que en aquell moment l'advocació de la capella era de les Onze Mil Verges, sant Guillem i santa Llúcia (AHPB, 235/17, not. Narcís Gerard Gili, *Testaments*, 1476-1505, f. 185).

³¹⁴ Dalmases, que no té en compte la data de fundació de la confraria, situa l'obra durant el primer quart del segle XV (N. de DALMASES, *Orfebreria catalana...*, vol. I, p. 336-337).

³¹⁵ ACA, Cancelleria, reg. 3651, f. 221-223.

³¹⁶ Josep M. VILA I CARABASA, «L'organització administrativa d'una confraria professional. L'exemple dels terrissers de Barcelona (1402-1531)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13/2 (1993), p. 342, on també es fa esment de la correcció de les dades cronològiques que havia presentat

Ollers, rajolers, gerrers

Després d'haver estat durant un temps ubicats a Santa Maria del Pi, els ollers, juntament amb els rajolers i els gerrers, constituïren el 1402 una nova confraria dedicada a sant Hipòlit, en una capella erigida per ells a l'església de Santa Maria de Natzaret.³¹⁷ Una vegada més, veiem com amb tota probabilitat aquest oficis ja s'havien organitzat col·lectivament amb anterioritat, atès que en el testament de la vídua d'un agricultor, datat a novembre de 1397, es fa referència a aquesta capella com a *noviter constructa*.³¹⁸

Per bé que originàriament es tractava d'una confraria dedicada específicament als oficis esmentats, la manca d'afiliats obligà a obrir l'entrada a persones pertanyents altres professions l'any 1409.³¹⁹ Durant la segona meitat del segle XV s'hi incorporarien els escudellers, un ofici aleshores recentment format.

No sabem pràcticament res sobre la decoració de la capella en època gòtica, tret que hi havia un retaule, qualificat de *vell* l'any 1514, quan se n'encarregà un de nou, dedicat al sant titular, al pintor portuguès Pere Nunyes.³²⁰

Sant Pau del Camp

Sant Pau del Camp és un edifici romànic i, per tant, les confraries no tingueren cap incidència en la seva construcció. De fet, hem de parlar en singular, perquè només tenim constància de l'establiment d'una associació en aquest monestir.

Espasers i llancers

La confraria de Sant Pau dels espasers i llancers va ser aprovada per la monarquia l'any 1401,³²¹ però ja existia d'abans, atès que l'any 1400 era objecte d'una donació testamentària.³²²

En el text fundacional oficial no es fa esment de cap capella privativa (tenint en compte l'advocació, haurien de celebrar els seus actes religiosos a l'altar major),

Capmany sobre la confraria. Sobre el priorat: Josep Maria MADURELL I MARIMON, «El priorat de Santa Maria de Natzaret de Barcelona (1311-1660): notes per a la seva història», *Miscellanea Populeтана*, núm. 1 (1966), p. 267-283.

³¹⁷ *Codoin*, vol. XLI, p. 214-224. Per a la confraria en època moderna: Isaac GARCÍA-OSÉS, *Les relacions urbanes i interurbanes dels ceramistes de Barcelona. La confraria de Sant Hipòlit, 1531-1813*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2018.

³¹⁸ AHPB, 40/6, not. Jaume Just, *Testaments*, 1372-1403, f. 118v, 10 de novembre de 1397.

³¹⁹ J. M. VILA, «Política municipal...», p. 117-118.

³²⁰ J. M. MADURELL, «Pedro Nunyes...», vol. I, núm. 3 (1943), p. 65-71.

³²¹ *Codoin*, vol. XLI, p. 192-203. Les ordinacions de la confraria es renovaren el 27 d'agost de 1433 (BAB, ms. 26, *Llibre gremial dels espasers*, 1433-1713, f. 95v-105v).

³²² AHPB, 58/173, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1391-1405, f. 186, 11 de maig de 1400.

però s'especifica que els carners es trobaven al claustre. Això no obstant, en època de Barraquer la confraria encara existia i tenia una capella a prop de la barana del presbiteri, al costat de l'Evangeli.³²³

Malgrat la seva vinculació amb el monestir benedictí, constatem com en alguna ocasió es reuneixen a la capella de les Verges del monestir de Santa Caterina.³²⁴

Santa Magdalena

L'any 1358 el rei Pere el Cerimoniós atorgava llicència reial per edificar un monestir dedicat a Santa Magdalena per a dones *penedides*, és a dir, dones que volien deixar la prostitució; sembla que darrere la voluntat de fundar aquesta comunitat es trobaven els candelers, especiers i tenders; el 1363 l'edifici ja era *noviter constructo*.³²⁵ El conjunt es trobava al carrer Riera de Sant Joan i desaparegué arran de l'obertura de la Via Laietana. Els dibuixos que Lluís Rigalt relitzà l'any 1877, previs a l'enderrocament de l'església, mostren un edifici d'una sola nau, amb petites capelles laterals.³²⁶

El cas d'aquesta església resulta força particular perquè, malgrat que els oficis abans esmentats manifesten tenir-hi un vincle molt estret, no hi ha cap constància de l'existència d'una confraria pròpia que regulés i articulés la devoció a la seva patrona, santa Magdalena. Carles Vela ha estudiat aquestes professions en profunditat i no ha detectat l'existència de cap confraria específica; les donacions testamentàries semblen indicar que l'adscripció a les confraries era minoritària, amb el predomini de la de Santa Eulàlia de la catedral i de Santa Caterina al convent homònim.³²⁷ No podem oblidar que no eren exactament oficis, sinó *arts*, les quals generalment no s'agrupaven en confraries, sinó en col·legis.³²⁸ Amb tot, el vincle amb el convent de Santa Magdalena és indiscutible, ateses les nombroses donacions que hi són destinades o el fet que, per exemple, l'any 1412 el procurador i

³²³ C. BARRAQUER, *Las casas de religiosos...*, vol. I, p. 137.

³²⁴ BAB, ms. 26, *Llibre gremial dels espasers*, 1433-1713, f. 129v. Això s'esdevenia l'any 1489. A mitjan segle XVI es reunien a la casa de l'Almoina de la seu, «ahunt per estos y semblants negocis se acostumen de convocar hi congregar» (*Ibidem*, f. 132v).

³²⁵ ACA, Cancelleria, reg. 909, f. 97v-98. Sobre el monestir: Antonio PAULÍ MELÉNDEZ, *El monasterio de religiosas Agustinas de Santa María Magdalena*, Barcelona, 1942. Per a la relació amb els apotecaris: Ramon JORDI GONZÁLEZ, «Viejos papeles del siglo XIV. 23-8-1378 / 8-10-1378», *Boletín informativo de Circular Farmacéutica*, núm. 83 (1976), p. 48-60.

³²⁶ Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, inv. 1358 D.

³²⁷ C. VELA, *Especiers i candelers a Barcelona...*

³²⁸ Tanmateix, constatem l'existència d'algunes confraries conformades per col·lectius pertanyents a les *arts*, com la que aplegava els notaris de Saragossa, Osca, Daroca i Cervera (*Codoín*, vol. XL, p. 51-65, 137-138, 140-141) o els apotecaris a Saragossa (Esther TELLO HERNÁNDEZ, *Aportación al estudio de las cofradías medievales y sus devociones en el reino de Aragón*, Saragossa, 2013, p. 300, dedicada a sant Miquel i sant Amador) i a Puigcerdà (compartida amb tenders i revenedors, i dedicada a sant Miquel: ACA, Cancelleria, reg. 3781, f. 154v, 10 de febrer de 1511).

administrador del convent fos un apotecari.³²⁹ A més, era allà on es reunien els apotecaris per elegir anualment els seus representants.³³⁰

Això no obstant, un privilegi reial de l'any 1510 s'expressa amb els següents termes, quelcom ambigu, i molt probablement amb un caràcter formulari: «pro parte vestri fidelium nostrorum consulum administratorum ac etiam confratrum et collegii confratrie apothecariorum civitatis nostre Barchinone»; repeteix en el text en diverses ocasions el concepte de «col·legi i confraria dels apotecaris».³³¹

Encara que com a col·lectiu ignorem la incidència que tingueren aquests oficis en la decoració del monestir de les Penèdides, tenim coneixement d'una certa activitat a nivell individual, com el retaule –possiblement dedicat a Santa Maria– que l'especier Vicenç Bonanat havia deixat inacabat a la seva mort, o la disposició testamentària de l'apotecari Pere Terrassa (1398) de donar 25 lliures per al dormitori de les Penèdides i per a una ara de pedra destinada a l'altar major.³³²

D'igual manera que els forners, els apotecaris tenien una cambra pròpia a l'Hospital de la Santa Creu, citada el 1535 quan s'hi realitzen adobs pel seu mal estat.³³³

Malgrat que els apotecaris no tingueren confraria pròpia, n'hem localitzat una a l'edifici, pel que sembla inèdita, de fundació ja molt tardana.

Confraria de Santa Magdalena

L'any 1497 s'aproven les ordenances d'una confraria de caràcter obert, dedicada a la santa titular del convent.³³⁴ Els capítols són molt clars respecte a la funció d'aquesta nova institució: alleujar els problemes econòmics pels quals passava la comunitat: «[...] don posats vuy en dia en grandíssima inòpia, entant que per no tenir modo de viure no tant solament lo dit Monestir e convent mes encara la sglesia e sagristia de aquell venen a total ruyna e destructio...».

Sant Pere de les Puel·les

És una de les esglésies més antigues que es conserven a Barcelona, per bé que ha estat objecte de nombroses modificacions, moltes de les quals en el període baixmedieval. D'igual manera com s'esdevé amb Sant Pau del Camp, les seves reduïdes dimensions no permetien l'establiment d'un gran nombre de confraries; de fet, només se'n documenta una en època medieval.

³²⁹ AHPB, 58/180, not. Bernat Nadal, *Llibre de marmessories*, 1411-1416, f. 116.

³³⁰ Així queda de manifest en unes ordinacions de l'any 1445 (M. GONZÁLEZ, *Contribució...*, vol. I, p. 142).

³³¹ M. GONZÁLEZ, *Contribució...*, vol. I, p. 127-135.

³³² Per a la primera dada: C. VELA, *Especiers i candelers...*, vol. II, p. 517-519. Per a la segona: AHPB, 43/33, not. Bartomeu Eiximeno, *Testaments i inventaris*, 1378-1408, f. 104 i s.

³³³ M. GONZÁLEZ, *Contribució...*, vol. I, p. 76.

³³⁴ ACA, Cancelleria, reg. 3805, f. 110v-113.

Hortolans del Portal Nou

És la branca de la confraria dels sants Abdó i Senén, que tenia la seu principal a Santa Maria del Pi. Els seus membres són també coneguts com a hortolans del Rec Comtal.

Santa Maria dels Àngels

La vida de la primera església dels Àngels va ser molt breu. Des de 1473 disposem de dades documentals sobre l'existència d'una capella amb aquesta dedicació fora muralla, prop del portal de Sant Daniel, a la zona de l'actual Ciutadella. A partir de 1485 la capella va pertànyer a una comunitat de dominiques, les quals s'hi instal·laren el 1497. A principis de la següent centúria començaren a construir un nou convent més gran, però finalment el 1562 es traslladaren a un nou indret, al Raval, on avui l'edifici encara perdura.

Corders

Els fabricants de cordes de cànem es desvincularen de la confraria dels julians i obtingueren l'any 1478 el privilegi de constituir una confraria a l'església dels Àngels que s'estava construint extramurs.³³⁵ Les obres arribarien a aturar-se i el convent acabaria reedificant-se a la zona del Raval ja entrada la següent centúria.

Sant Jaume

Aquesta parròquia es trobava a la plaça de Sant Jaume, adossada a la Casa de la Ciutat. Un dibuix de Josep Oriol Mestres, conservat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ens mostra la façana d'un edifici estret, coronat per una torre al costat esquerre. L'església fou enderrocada l'any 1823.

Lliberts negres

L'any 1455 s'aproven les ordenances d'una singular confraria que no acollia els seus membres pel seguiment a una devoció concreta o per pertànyer a un ofici determinat, sinó per qüestions ètniques.³³⁶ Sota l'abric del patronatge de sant

³³⁵ P. BONNASSIE, *La organización del trabajo...*, p. 34; ACA, Cancelleria, reg. 3392, f. 31-32v.

³³⁶ Codoin, VIII, p. 463-471. Sobre aquesta confraria, que tingué un equivalent més tardà a València: A. ALBACETE, «Les confraries de lliberts...», p. 307-331; També: Ivan ARMENTEROS MARTÍNEZ, «Un precedente ibérico de las hermandades de negros: la cofradía de Sant Jaume de Barcelona (1455)», a *Sociedades diversas, sociedades en cambio. América Latina en perspectiva histórica*, Barcelona, 2011, p. 143-150.

Jaume, els lliberts negres es reunien a l'església del mateix sant. Tenint en compte el patró i que els estatuts no fan esment a cap capella pròpia, podem imaginar que celebrarien els seus actes a l'altar major. Tot i que era una confraria *sectorial* molt específica, es deixava oberta la porta d'entrada a «totes altres persones de qualsevol ley condicio o stament sian se puixen metre».

No disposem de dades referents a les aportacions artístiques que podrien haver fet a la parròquia.

Santa Trinitat

L'església de la Trinitat, avui parròquia de Sant Jaume, va ser fundada a finals del segle XIV; la seva construcció degué ser molt ràpida, atès que el 1398 ja es contractava la portalada principal.³³⁷ De la primitiva basílica avui es conserven, amb importants modificacions, els quatre primers trams de la nau, mentre que la resta correspon a unes ampliacions efectuades als segles XVI i XVII.

Jueus conversos

Després dels avalots de l'any 1391 restà a Barcelona una important població de jueus conversos (a la força o no) per als quals el rei Martí va instituir l'any 1397 una confraria dedicada a la Santa Trinitat, que tindria la seu en l'església homònima que en aquells moments s'estava acabant d'edificar.³³⁸

Pel que fa a la decoració de l'església, el 1420 els prohoms de la confraria signaven un contracte amb l'escultor Llorenç Reixac; malgrat que en el document manquen els capítols que especifiquen les característiques del treball a realitzar, es podria tractar del suport de fusta del retaule que executà el pintor Joan Mates entre 1428 i 1429.³³⁹

Un document datat a 1461 dona a entendre que la confraria disposava d'una casa pròpia, quan diu que es podien reunir *in domo dicte confratrie vel in ecclesia sancte Trinitatis*.³⁴⁰

³³⁷ Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura», *Estudios Históricos y Documentales de los Archivos de Protocolos* vol. I (1948), p. 116-119.

³³⁸ Codoin, vol. XLI, p. 129-140. Sobre la confraria: Josep Maria MADURELL I MARIMON, «La confradía de la Santa Trinidad de los conversos de Barcelona», *Sefarad*, vol. XVIII (1958), p. 60-82. Per a les confraries de conversos, encara que més centrat en València: Jaime CASTILLO SAINZ, «De solidaritats jueves a confraries de conversos: entre la fossilització i la integració d'una minoria religiosa», *Revista d'Història Medieval*, núm. 4 (1993), p. 183-206.

³³⁹ Per a la intervenció de Llorenç Reixac: J. M. MADURELL, «El pintor Lluís Borrassà...», vol. X, p. 224-225; per al retaule de Joan Mates, *Ibidem*, vol. VIII, p. 350-351, *Ibidem*, vol. X, p. 248.

³⁴⁰ ACA, Cancelleria, reg. 3498, f. 32 (2ª numeració), 15 d'agost de 1461.

Sant Just i Pastor

Curiosament, en aquesta església centràticament ubicada, equiparable per estructura i cronologia a Santa Maria del Pi, la incidència de les confraries medievals va ser gairebé nul·la, si més no a partir de les dades de què disposem. No serà fins molt a finals del segle XV o inicis del XVI quan es detecti l'activitat d'una sola associació d'aquest gènere.

Daguers

Les notícies que s'han publicat respecte a la confraria dels daguers resulten incertes i quelcom contradictòries. Segons Amenós, el 1498 fundarien una nova confraria i el 1512 ja constarien establerts a Sant Just i Pastor, mentre que segons Capmany seria en aquesta segona data quan rebrien permís del Consell municipal per separar-se dels ferrers i constituir la nova confraria.³⁴¹

En realitat no és fins al 29 de setembre 1517 quan unes ordinacions municipals permeten que els daguers deixin la confraria de Sant Eloi dels ferrers per fundar-ne una altra de nova, també sota la mateixa advocació.³⁴² Això no invalida, però, la possibilitat que ja s'haguessin començat a organitzar abans a l'entorn de Sant Just i Pastor, encara que en el text citat no es precisi ni l'advocació nova ni la seu: «[...] sots invocacio del dit gloriós sanct aloy o altre sanct que volran en aquella sglesia que ben vist los sera».

Sant Cugat del Rec

L'edifici d'aquesta petita i modesta parròquia, construït al segle XI a la zona que actualment ocupa la plaça Sant Cugat, reedificat el 1287 i reconstruït una altra vegada al segle XVII, desaparegué l'any 1936. Posteriorment, la parròquia es traslladaria al carrer Princesa.

Confraria de Santa Maria d'Esperança

Aquesta confraria, fundada l'any 1509, establí la seu a l'altar de Nostra Dona d'Esperança.³⁴³ En les ordenances fundacionals s'estableix que, com que hi havia pocs parroquians («per la poquesa dels peroquians»), necessitaven fons per dur a terme certes obres («dita obra es restada endeutada e te poca sperança de quitarse sinó ab devocions de algunes persones devotes»).

³⁴¹ L. AMENÓS, «*Confraria fabrorum...*», p. 224; A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 494.

³⁴² AHPB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 13, 1510-1518, f. 162v-164. També a: AHCB, 02.04.01, *Daguers*.

³⁴³ ACA, Cancelleria, reg. 3810, f. 89-91v.

Capella d'en Marcús

La petita capella romànica d'en Marcús, anomenada així per haver estat fundada a mitjan segle XII per Bernat Marcús, formava part d'un conjunt que també comprenia un hospital i un alberg. L'edifici religiós ha sofert poques transformacions arquitectòniques significatives al llarg dels segles.

Correus a cavall i a peu

La confraria dels correus (esmentada en la documentació en llatí com a *confratria cursorum* o *tabellariorum*) ha estat objecte d'alguns estudis, la majoria dels quals molt antics, entre els quals ha regnat una certa confusió a l'entorn del seu patronatge i seu.³⁴⁴ Encara que se'ls ha vinculat al culte a la Mare de Déu de la Guia, aquesta fou, per a l'ofici, una advocació més moderna, perquè originàriament s'establiren a la capella d'en Marcús, sota la tutela de Santa Maria.

No sabem exactament quan es fundà la confraria. En tot cas, ha de ser anterior a 1417, moment en què fou renovada gràcies a un privilegi del rei Alfons.³⁴⁵ Aquest privilegi ens confirma que la confraria ja existia des de molt temps abans i que havia conegut temps millors: antigament havia dotat i ornamentat esplèndidament la capella, per després arribar a gairebé desaparèixer.

Capella de Sant Fructuós i Santa Madrona

Segons Carreras, aquesta capella, dependent de Sant Pau del Camp, s'hauria edificat cap a finals del segle XV a la muntanya de Montjuïc.³⁴⁶ Custodiava relíquies dels dos sants titulars; les de Santa Madrona gaudirien d'un cert protagonisme a inicis del segle XVI, quan foren exhibides en algunes processons, tant per demanar pluges com per aturar la pesta.³⁴⁷

Confraria de Sant Fructuós i Santa Madrona

La fundació d'aquesta confraria va ser impulsada per la comunitat de Sant Pau del Camp, perquè l'església amenaçava ruïna et *maxima indiget reparatione*.³⁴⁸ Aquest objectiu introdueix un element innovador a les ordenances, perquè es determina que, a banda dels majors, s'elegeixin uns obrers que es

³⁴⁴ A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. II, p. 490-501, on es recull la bibliografia anterior.

³⁴⁵ Reprodueix aquest privilegi, traduït al castellà: Eduardo VERDEGAY, *Historia del Correo desde sus orígenes hasta nuestros días*, Madrid, 1894, p. 84-87.

³⁴⁶ F. CARRERAS, *Geografía General...*, p. 951-952.

³⁴⁷ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 13, 1510-1518, f. 61v-62 i 117-118.

³⁴⁸ ACA, Cancelleria, reg. 3809, f. 84-86, 5 de gener de 1507.

cuidin de gestionar les tasques de reconstrucció.

Situem aquesta confraria a l'església de Santa Madrona, però *de facto* la seu es trobaria a Sant Pau del Camp, on es duïen a terme les reunions i on es guardava la caixa amb els diners.

Capella de Sant Sebastià

Aquesta petita capella d'una sola nau amb dos trams i amb un absis poligonal va ser aixecada pel mestre de cases Pau Mateu el 1507 davant l'abeurador de la Llotja per donar resposta a una necessitat conjuntural del moment: un rebrot epidèmic de la pesta.³⁴⁹ Sebastià va ser un sant reputat en la lluita contra aquesta malaltia (d'igual manera que sant Roc), fet que explica l'advocació de l'edifici.

Confraria de Sant Sebastià

En el mateix moment que es manava edificar la capella de Sant Sebastià s'estipulava la fundació d'una nova confraria dedicada al titular. Això s'esdevé en un moment en què el culte al sant experimenta, com a conseqüència dels abundants episodis de pesta, un notable auge, que es materialitza en les nombroses processons que se li dedicaren a la ciutat entre els darrers anys del segle XV i els primers de la següent centúria.

L'any 1510 la confraria ja consta com a constituïda.³⁵⁰

Hospital de la Santa Creu

Els edificis civils públics també podien ser seus de confraries: no oblidem que tots disposaven d'una capella on dur a terme els actes sacres. L'Hospital de la Santa Creu, fundat l'any 1401, a més de disposar d'estances específiques per a certs oficis (forners i apotecaris), també va ser la seu d'almenys dues confraries de caràcter transversal.

Confraria de la Santa Creu

Els capítols d'aquesta confraria foren aprovats per Martí l'Humà l'any 1405, poc temps després de l'inici de les obres de l'hospital.³⁵¹ En les ordinacions es pre-

³⁴⁹ *Ceremonial dels Magnífichs Consellers...*, vol. 3, p. 82; A. DURAN I SANPERE, *Barcelona...*, vol. II, p. 520-522; Maria Cinta MAÑÉ I MAS i Manuel ROVIRA SOLÀ, *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona. Anys 1501-1530 (Volum V)*, Barcelona, 2010, p. 107. Aquesta fundació anà acompanyada de l'enviament de quatre preveres pelegrins a Sant Jaume de Compostel·la.

³⁵⁰ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 12, 1499-1510, f. 199v.

³⁵¹ Josep M. ROCA, *Ordinacions del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona (any MCCCCXVII)*, Barcelona, 1920, p. 110-121.

cisa que en aquells moments l'església de l'hospital encara s'estava edificant i que hauria de tenir sis capelles, a banda de l'altar major dedicat a la Santa Creu. Les capelles de la dreta de l'altar s'havien de dedicar a la Trinitat, a l'Esperit Sant i als Apòstols, mentre que a l'esquerra hi hauria les de la Verge, els sants Àngels i Tots Sants, deixant oberta la possibilitat que es poguessin fer més capelles, segons el criteri dels administradors. L'any 1504 es refundà la confraria.³⁵²

Confraria de Sant Ponç

L'any 1510 el rei Ferran II aprovava els capítols d'una nova confraria dedicada a sant Ponç, a la capella sota la mateixa advocació de l'Hospital de la Santa Creu, edificada dins l'església de l'hospital.³⁵³ Els administradors de la confraria eren els mateixos que regien l'hospital; els diners recollits havien de servir per ornamentar la capella i per cobrir necessitats de la institució hospitalària.

Palau Reial Major

La reialesa també va participar activament en la fundació de confraries. Per bé que algunes d'elles no tenien una seu concreta i s'estenien pels dominis reials, aquelles que se circumscrivien a la ciutat de Barcelona s'emplaçaren al Palau Reial Major.

Confraria del Senyor Rei o de la Concepció (1)

El germen d'aquesta associació es podria trobar en la fundació per part de Jaume II l'any 1315 d'una confraria sota la «special invocació del Sant Spirit»,³⁵⁴ aparentment orientada vers la lluita contra els sarraïns. Era una confraria sense seu definida, amb la figura del rei com a cap.

L'any 1333, quan Pere el Cerimoniós era encara infant reial, aprovà a Saragossa una nova confraria específica per a membres de la casa i la cort reial, la qual seria ratificada anys després, quan ja havia assolit la corona. Per bé que inicialment no estava vinculada a una ciutat concreta, sinó a la cort, l'any 1389 els confreres residents a Barcelona obtingueren l'autorització de separar la seva administració de la que es trobava a la cort itinerant:³⁵⁵ en aquell moment es convertia, *de facto*, en

³⁵² AHCB, 02.01/1.B.II-37, *Registre de deliberacions*, 1503-1505, f. 39v-42.

³⁵³ La confraria és citada a: Antoni CONEJO DA PENA, *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2002, p. 306. Per al privilegi reial: ACA, Cancelleria, reg. 3558, f. 187v-189, 29 de juliol de 1510.

³⁵⁴ *Codoin*, vol. XL, p. 49-53.

³⁵⁵ Sobre aquesta confraria: Fidel FITA, *Discurso Panegírico pronunciado en la catedral-basílica de Barcelona el día 8 de diciembre de 1874*, Barcelona, 1875, p. 39; Faustino D. GAZULLA, «Los reyes

una confraria barcelonina, amb seu al Palau Reial Major. La conservació d'un llibre de la confraria que recull diverses ordinacions, especialment les de l'any 1397, molt desenvolupades, permet conèixer interessants aspectes, no només sobre l'organització de la congregació, sinó també sobre el complex cerimonial que se seguia en les festes assenyalades.

A partir de 1404, per disposició del rei Martí, es permet que la festa de la Concepció se celebri dins la seu, de manera que es crearia una vinculació amb la catedral que acabaria, unes dècades després, amb el trasllat definitiu de la confraria a una capella del claustre.

Conèixem algunes notícies artístiques relacionades amb aquesta confraria: una escriptura de l'any 1397, de la qual només es conserva l'encapçalament, vincula Pere Jaume, pintor de Siena, amb l'administrador de la confraria, possiblement per algun treball que hauria dut a terme per a la corporació.³⁵⁶ El 1405, Antoni Carenyena, brodador reial, realitzava diverses obres, entre altres un peça brodada amb una imatge de la Verge que seguia un model dibuixat per Joan Mates.³⁵⁷ Finalment, l'any 1446 el pintor Tomàs Alemany rebia un pagament de 77 sous per part d'un administrador de la confraria per un concepte no especificat.³⁵⁸ A la dècada dels 60 del segle XV la confraria es traslladaria a una capella del claustre de la catedral de Barcelona.

Confraria dels capellans del palau reial

Les dades que tenim sobre aquesta confraria es limiten al breu text de l'any 1347 relatiu a la seva constitució, mancat d'especificacions i d'ordenances.³⁵⁹

Confraria de Santa Àgata

Fundada el 1501 a la capella situada a les portes del palau reial major, dedicada als Reis Mags.³⁶⁰ Entre les diverses relíquies que servava aquesta capella hi havia la pedra sobre la qual es posaren els pits de santa Àgata, col·locada allà pel rei Martí, que serví de base per a la creació de la nova confraria. En les ordenances s'especifica que es farà un retaule dedicat a la santa titular.

---

de Aragón y la Purísima Concepción de María Santísima», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. IV, núm. 30 (1908), p. 408-416; Josep Maria MADURELL I MARIMON, «Dos manuscritos de la "Confraria del senyor rey"», *Hispania Sacra*, núm. 21 (1968), p. 429-480; Josefina PLANAS BADENAS, «El Llibre de la Confraria del Senyor Rei, un manuscrito miniado del monasterio de Poblet», *Locus Amoenus*, núm. 1 (1995), p. 95-105. Per a la notícia de 1389: J. RIERA, «L'evolució de les confraries...», p. 62, ACA, Cancelleria, 1895, 218-218v.

³⁵⁶ J. M. MADURELL, «El pintor Lluís Borrassà...», vol. VII, p. 141.

³⁵⁷ J. M. MADURELL, «El pintor Lluís Borrassà...», vol. X, p. 188-189.

³⁵⁸ J. M. MADURELL, «El pintor Lluís Borrassà...», vol. VII, p. 85.

³⁵⁹ J. RIERA, «L'evolució de les confraries...», p. 61; ACA, Cancelleria, reg. 882, f. 144.

³⁶⁰ A: *Codoin*, vol. XLI, p. 336-344 es publica un privilegi reial de l'any 1533 que fa esment a la fundació. Localitzem l'original de 1501 a: ACA, Cancelleria, reg. 3807, f. 32-34.

Confraries sense seu coneguda

Confraria de Sant Andreu

Aprovada el 1365 per l'infant Joan, aquesta confraria es dedicà específicament als «esguerrats i miserables».³⁶¹ En el document fundacional no s'especifica a quina capella o edifici tenia la seu; podria haver estat l'església de Santa Maria del Mar, on l'any 1384 es feia enterrar un membre de la confraria.³⁶²

L'any 1433 aquesta confraria es fondria amb la de Sant Martí (vegeu l'apartat dedicat a Santa Maria del Pi) per crear-ne una de nova, sota el patrocini de l'Esperit Sant i de la Mare de Déu de la Font de la Salut, a Santa Maria del Mar.

Confraria dels Desemparats

Les dades relatives a aquesta confraria són molt incertes. Segons apunta Ricart –i complementa Vergés–, hauria estat fundada per Pere el Cerimoniós el 1368 seguint la iniciativa d'una religiosa anomenada Sança i s'hauria instal·lat en una capella anomenada del Calvari, on actualment es troba l'oratori de Sant Felip Neri; entre 1410 i 1414 (segons Vergés) s'hauria oficialitzat la confraria i l'any 1568 es traslladaria a Santa Maria del Pi.³⁶³

Confraria dels corretgers (?)

L'any 1385, un corretger barceloní anomenat Joan Bertran llegava en el seu testament cinquanta sous a *teche confratrie mei officii*, sense cap més especificació.³⁶⁴ Pot ser que es tractés d'una confraria específica del seu ofici, fins ara desconeguda, o que en aquells moments els corretgers formessin part d'una altra confraria, com la dels sastres (a la qual s'integrarien –o es reintegrarien– l'any 1434).

Confraria dels calafats

Per bé que se'ls tendeix a associar amb els mestres d'aixa, en els privilegis de la confraria d'aquests darrers els calafats no hi són esmentats, mentre que entre 1393 i 1403 localitzem diverses donacions a la caixa de la confraria dels calafats.³⁶⁵

³⁶¹ J. RIERA, «L'evolució de les confraries...», p. 62, ACA, Cancelleria, reg. 1676, f. 114-114v.

³⁶² Maria Cinta MAÑÉ I MAS, *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona. Anys 1336-1396 (Volum II)*, Barcelona, 2007, p. 233. Amb tot, és una dada que cal mantenir amb cautela, perquè els membres d'una confraria no necessàriament s'enterraven als carners propis de l'associació.

³⁶³ José RICART TORRENS, «Santa María del Pino. En torno de su titular. Canónica y nombre popular», *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 51-52 (1978-1979), p. 270-271; T. VERGÉS, *Santa Maria...*, p. 169-171.

³⁶⁴ AHPB, 40/6, not. Jaume Just, *Testaments*, 1372-1403, f. 34v, 8 de juliol de 1385.

³⁶⁵ AHPB, 58/172, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1385-1397, f. 85v, 27 de juny de 1392; 58/176,

Amb tot, en cap moment s'especifica l'advocació de la confraria ni la seva seu (potser Santa Maria del Mar, on s'enterra la majoria dels testadors).

Ballesters i viraters

En un document datat a 6 de novembre de 1454 on són citats representants d'oficis molt diversos i –en els casos en què existeix– de llur confraria, apareix la confraria *ballisteriorum et virateriorum*, és a dir, de ballesters i fabricants de sagetes.³⁶⁶ No tornem a localitzar una dada documental sobre aquesta corporació fins a l'any 1519, en una petició elevada al Consell per part dels ballesters, on es concreta l'advocació, sant Sebastià, i on veiem com una part de l'ofici formava part d'una altra confraria, la de Sant Eloi dels ferrers. Potser la seu es trobava al Carme, on sembla que hi podria haver hagut una confraria dedicada a sant Sebastià (vegeu l'apartat dedicat a altres confraries transversals).

Fustanyers

En el mateix document de 1454 al qual fèiem referència en l'apartat anterior apareix la confraria dels fustanyers. Probablement la fundació de la confraria seria relativament recent, atès que el 1440 es reinstaurà l'ofici, que antigament havia arribat a tenir dotze cònsols.³⁶⁷

Corredors de coll

El mateix document de 1454 cita l'existència d'una confraria dels corredors de coll. En unes ordenances municipals de 1474 referents a aquest ofici torna a aparèixer esmentada aquesta confraria i s'afegeix que el dia de Sant Martí elegeixen els seus cònsols i empal·lien la seva capella, on tenen encesa una llàntia.³⁶⁸ No es precisa en quin edifici es trobava aquesta capella, de manera que només podem presumir que el patronatge de la confraria l'ostentava sant Martí.

Perpunters

Els membres d'aquest ofici, dedicat a la confecció de vestiments militars, l'any 1456 destinaven uns diners a la «caixa del dit ofici distribuïdors per los pobres del dit ofici e per pagar una lanta qui crema contínuament en la capella deles Verges

not. Bernat Nadal, *Marmessories*, 1389-1397 f. 57, 2 de maig de 1394; 58/173, not. Bernat Nadal, *Testaments*, 1391-1405, f. 152v, 30 d'agost de 1403.

³⁶⁶ C. BATLLE, *La crisis social...*, vol. II, p. 461-466.

³⁶⁷ AHCB, 02.01/1.B.II-2, *Registre de deliberacions*, 1438-1442, f. 104-104v, 135, 140-141.

³⁶⁸ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 10, 1471-1481, f. 57-58v.

delà seu delà dita ciutat devant la ymatge de madona santa Lucia e per pagar XII brandons qui serveixen e serviran a combregar los del dit offici». ³⁶⁹ Són funcions pròpies d'una almoina o confraria d'ofici, tot i que no se n'explicita l'existència, que podria haver tingut la seu a la capella de les Verges i ser consagrada a santa Llúcia.

Trompeters

Gràcies a unes ordinacions municipals datades a 22 de maig de 1459, coneixem l'existència d'una confraria sota l'advocació de sant Bernat que agrupava trompeters, «trompedors e altres sonadors e juglars». ³⁷⁰ Ignorem, però, quina era la seva seu, i la manca de notícies sobre l'associació pot fer pensar que potser la seva trajectòria fou efímera.

Traginers

A partir de l'any 1476 localitzem en els testaments de diversos traginers unes donacions a una confraria de l'ofici, dedicada a santa Eulàlia Emèrita. ³⁷¹ Lamentablement, en cap cas es precisa en quina església tenia la seu la confraria.

No podem confondre aquest ofici amb els anomenats traginers de ribera, els quals des de la dècada dels 40 del segle XV disposaren d'una confraria dedicada a sant Antoni a l'església sota la mateixa dedicació, que seguiria plenament vigent en el moment en què documentem la de Santa Eulàlia. El fet diferencial que distingia ambdues confraries era de caràcter ètnic: aquells qui s'agruparen sota la protecció de santa Eulàlia eren «macips de ribera, olim moros apres empero convertits a nostra sancta fe catolica christiana». ³⁷²

Mestres d'esgrima (magistri armorum)

Un privilegi data a 30 de juliol de 1505 fa esment a una confraria –que pels termes emprats sembla força recent– conformada pels mestres d'esgrima, sota la invocació de sant Jordi. ³⁷³ En les ordenances és citada la capella sota aquest patronatge, però no l'església on estava situada.

³⁶⁹ AHCB, 03.1B/IV, *Registre d'ordinacions*, 8, 1456-1462, f. 10v-11.

³⁷⁰ Kenneth KREITNER, «The city trumpeter of late-fifteenth-century Barcelona», *Musica Disciplina*, núm. 46 (1992), p. 166-167.

³⁷¹ AHPB, 235/17, not. Narcís Gerard Gili, *Testaments*, 1476-1505, f. 2v, 15, 15v, 22v.

³⁷² Ivan ARMENTEROS MARTÍNEZ, *La esclavitud en Barcelona a fines de la Edad Media (1479-1516). El impacto de la primera trata atlántica en un mercado tradicional de esclavos*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2012, p. 600; AHCB, 03/1B.XXVII, *Ordinacions originals*, 21, 18 de maig de 1514.

³⁷³ ACA, Cancelleria, reg. 3808, f. 159v-162v. Bofarull publicà un altre privilegi del rei Ferran, integrat en un de més tardà concedit per Felip II l'any 1599 (*Codoín*, vol. VIII, p. 523-531).

Perxers

Unes ordenances municipals de l'any 1505 relatives als perxers fan menció a la fundació d'una confraria dedicada a l'Assumpció de la Verge, per bé que apunten que encara no s'han establert a cap església concreta.³⁷⁴

Altres confraries transversals

En els testaments barcelonins dels segles XIV i XV apareixen mencions molt puntuals a algunes confraries que ens resulten pràcticament desconegudes i de les quals n'ignorem la seu. Trobem deixes a les confraries de Sant Blai, Santa Quitèria, Santa Bàrbara, de les Onze Mil Verges i Sant Jordi. Per la seva banda, en el testament d'un paraire, datat a 1486, apareix una confraria de Sant Sebastià del Carmel (dels ballesters?) i una altra de Sant Lleonard;³⁷⁵ no tenim la certesa que fossin barcelonines, perquè en el mateix document se n'esmenta una altra dels framenors de Girona, però no deixa de resultar interessant constatar que en el convent carmelita de Barcelona existia una capella dedicada a sant Lleonard.

En el mateix testament es fa una donació a una confraria *captivorum cristianorum a posse sarracenorum redimendorum*. Val a dir, però, que aquesta extensa formulació es repeteix en altres ocasions, encara que es canvia el terme confraria per *bacinum*; a més, en una ocasió es precisa la dedicació a sant Anselm i en una altra la ubicació a l'església de la Mercè.³⁷⁶

Finalment, no podem deixar de citar una darrera confraria, ubicada en una església que en època medieval encara no formava part de la ciutat, però que actualment està plenament integrada en el teixit urbà: una confraria dedicada a santa Eulàlia Emèrita, fundada el 1494 a l'església sota la mateixa advocació de Vilapicina.³⁷⁷

***

³⁷⁴ A. CAPMANY, *Memorias...*, vol. I, p. 537, AHCB,03/1B.IV, *Registre d'ordinacions*, vol. 12 (1499-1510), f. 135-138v. Sabem, però, que quan l'ofici s'uní amb el dels passamaners el 1584, instituí una confraria de l'Assumpció al convent de Santa Clara (Joaquim PALLÀS VILLARONGA, *El gremi dels perxers. Un exemple de cohesió i d'integració a la Barcelona moderna*. (Segles XVI, XVII i XVIII), Tesi doctoral, Universitat, Abat Oliba CEU, 2014, p. 35).

³⁷⁵ AHPB, 235/17, not. Narcís-Gerard Gili, *Testaments*, 1476-1505, f. 50

³⁷⁶ AHPB, 235/17, not. Narcís Gerard Gili, *Testaments*, 1476-1505, f. 89v i 175/87, not. Bartomeu Costa, *Testaments*, 1445-1496, f. 91v, respectivament.

³⁷⁷ GRUP ERDOC, «Els capítols de la confraria dels homes de Santa Eulàlia de Vilapicina (s. xv). Presentació del text», *Finestrelles*, núm. 4 (1992), p. 9-18 (ACA, Cancelleria, reg. 3552, f. 206-207v, 29 de març de 1494). L'església de Vilapicina seria un edifici romànic de modestes dimensions, citat en el text com «una antiga sglesia», la qual «stava molt dirruйда». Es tractava, doncs, d'una altra confraria creada amb l'objectiu de renovar l'edifici que l'havia d'acollir.

Com hem pogut comprovar, el nombre de confraries que poblaren les esglésies barcelonines fou molt elevat. Per tant, i tenint present que totes havien de tenir cura de dotar els respectius altars i capelles (i, amb el temps, també de renovar-los), hagueren de tenir una incidència molt important en la comissió d'obres artístiques, però les pèrdues materials i documentals al llarg dels segles ens han llegat una mostra mínima de tota la riquesa artística original. Amb tot, els testimonis conservats semblen indicar una tendència decididament conservadora en el terreny de la promoció: els encàrrecs són assumits, en la seva gran majoria, per artífexs sòlidament establerts a la ciutat, alguns dels quals, com el pintor Bernat Martorell i en major mesura Jaume Huguet, arribaran a assolir una posició clarament hegemònica en el seu camp.

D'altra banda, un altre aspecte a considerar és el paper que haurien pogut tenir les confraries en el procés constructiu de les esglésies. Constatem, per una banda, com en les parròquies i la catedral tingueren un protagonisme escassament rellevant –en molts casos gairebé nul– en aquest aspecte, mentre que en alguns convents (molt especialment Sant Agustí, que podria ser anomenat *el convent de les confraries*, però també el Carme i la Mercè) són nombroses les capelles que foren costejades per confraries.

BIBLIOGRAFIA

- ADROER I TASIS, Anna M. «El palau Major de Barcelona i el convent de Santa Clara». *Medievalia*, núm. 3 (1982), p. 45-52.
- AINAUD, Joan; GUDIOL, Josep; VERRÍE, Frederic-Pau. *La Ciudad de Barcelona. Catálogo monumental de España*. Madrid, 1947.
- ALBACETE I GASCÓN, Antoni. «Les confraries de lliberts negres a la corona catalanoaragonesa». *Acta Historica et Archaeologica Medievalia*, núm. 30 (2009-2010), p. 143-172.
- ALCOLEA BLANCH, Santiago. «Retaule de Sant Miquel arcàngel de la Confraria de Tenders i Revenedors». A: *Jaume Huguet, 500 anys*. Barcelona, 1993, p. 208-211.
- ALTÉS I AGUILÓ, Francesc Xavier. «Antoni Marquès, veritable pintor del retaule de la Santíssima Trinitat de la Seu de Manresa». *Miscel·lània litúrgica catalana*, núm. 16 (2008), p. 169-199.
- AMENÓS, Lluïsa. «L'ofici de ferrer a la Catalunya medieval». *Butlletí Arqueològic*, núm. 26 (2004), p. 175-217.
- AMENÓS, Lluïsa. «Reixeria gòtica a la catedral de Barcelona». *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. 19 (2005), p. 87-116.
- AMENÓS, Lluïsa. «Confraria fabrorum Barchinone: l'organització dels oficis relacionats amb la indústria derivada del ferro a la Barcelona baixmedieval». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017), p. 223-236.
- ARMENTEROS MARTÍNEZ, Ivan. «Un precedente ibérico de las hermandades de negros: la cofradía de Sant Jaume de Barcelona (1455)». A: *Sociedades diversas, sociedades en cambio. América Latina en perspectiva histórica*. Barcelona, 2011, p. 143-150.
- ARMENTEROS MARTÍNEZ, Ivan. *La esclavitud en Barcelona a fines de la Edad Media (1479-1516). El impacto de la primera trata atlántica en un mercado tradicional de esclavos*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2012.
- ARTÍS, Andrés; SOLERVICENS, J. B. *Apuntes históricos sobre la Confraria de Santa Marta de Hostalés y Tabernés*. Barcelona, 1945.
- BACH I RIU, Antoni. «Confraries medievals». *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 67/1 (1994), p. 215-231.
- BALAGUER, Andreu. «De l'establiment d'una confraria per rahó de la obra de la seu de Barcelona y de sa capella de Santa Eulalia». *Calendari català del any 1876, 1876*, p. 78-82.
- BARRAQUER Y ROVIRALTA, Cayetano. *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, 2 vol. Barcelona, 1906.
- BASSEGODA Y AMIGÓ, Bonaventura. *Santa María de la Mar. Monografía histórica-artística*, 2 vol. Barcelona, 1925-1927.
- BATLLE I GALLART, Carme. *La crisis social y económica en Barcelona a mediados del siglo XV*, 2 vol. Barcelona, 1973.
- BATLLE I GALLART, Carme. *L'assistència als pobres a la Barcelona medieval*. Barcelona, 1987.
- BERNAUS, Magda. «Barcelona. Capítols, privilegis i ordinacions dels mestres de cases al

- final de l'Edat Mitjana». A: GAROFALO, Emanuela (ed.). *Le Arti del Costruire. Corporazioni edili, mestiere e regole nel Mediterraneo aragonese (XV-XVI secolo)*. Palermo, 2010, p. 17-36.
- BESERAN I RAMON, Pere. «Retaule de Sant Antoni Abat». A: *Jaume Huguet, 500 anys*. Barcelona, 1993, p. 144-151.
- BESERAN I RAMON, Pere. *Jordi de Déu i l'italianisme en l'escultura catalana del segle XIV*. Tarragona, 2003.
- BOFARULL Y SARTORIO, Manuel de. *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, vol. VIII (1851), XL (1876) i XLI (1910).
- BONNASSIE, Pierre. *La organización del trabajo a finales del siglo XV*. Barcelona, 1975.
- BORAU, Cristina. *Els promotors de capelles i retaules a la Barcelona del segle XIV*. Barcelona, 2003.
- BRACONS I CLAPÉS, Josep. «Els grups del Sant Sepulcre a Catalunya. Precisions sobre l'origen d'aquest model iconogràfic». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. XXIX (1987), p. 87-103.
- Breve reseña de la Antigua Cofradía de Maestros Sastres de Barcelona bajo la Invocación de Santa María Magdalena por la Junta del Gremio*. Barcelona, 1884.
- CABESTANY, Joan Francesc. «Els Mestres sabaters i la confraria de sant Marc (segle XIV)». A: *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, vol. II. Barcelona, 1967, p. 75-84.
- CABESTANY I FORT, Joan F. «Confraries i gremis a Barcelona. Segles XIII a XVI». *Finestrelles*, núm. 2 (1990), p. 141-145.
- CAPMANY, Antonio de. *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 3 vol. Madrid, 1779-1792 (reedició anotada, Barcelona, 1961-1963).
- CARRERAS CANDI, Francesc. *Geografía General de Catalunya. La ciutat de Barcelona*. Barcelona, s.d.
- CARRERAS CANDI, Francesc. *Lo Montjuich de Barcelona*. Barcelona, 1903.
- CARRERAS CANDI, Francesc. «Espases meravelloses en lo regnat de Jaume lo Conqueridor». *Revue Hispanique*, vol. XV (1906), p. 652-667.
- CARRÈRE, Claude. *Barcelona 1380-1462: un centre econòmic en època de crisi*, 2 vol. Barcelona, 1977.
- Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, 5 vol. Barcelona, 1912-1916.
- CINGOLANI, Stefano M. «Models de memòria i d'ordenament social a la Barcelona del segle XIII». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 23 (2016), p. 19-49.
- Col·leccionistes que han fet museus*. Barcelona, 2018.
- COMELLAS I CUADERN, Teresa Maria. *Les confraries barcelonines, ahir i avui*. Barcelona, 2007.
- CONEJO DA PENA, Antoni. *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*. Tesis doctoral, Universitat de Barcelona, 2002.
- DALMASES, Núria de. *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500*, 2 vol. Barcelona, 1992.
- DANTÍ I RIU, Jaume. «Els gremis i el govern municipal: participació i representació corporativa al Consell de Cent en l'època moderna». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017), p. 81-98.
- DÍAZ MARTÍ, Carles (ed.). *La primera crònica de Sant Jeroni de la Murtra (1413-1604) de Francesc Talet*. Barcelona, 2013.
- DOMENGE MESQUIDA, Joan. «"Jaquit a la sgleya del Pi". Felip de Malla i l'ofrena d'orna-

- ments litúrgics a Santa Maria del Pi». A: SACASAS, Jordi (ed.). *Splendor Pinensis. Santa Maria del Pi al segle XV*. Barcelona, 2019, p. 335-363.
- DOMENGE MESQUIDA, Joan; VIDAL FRANQUET, Jacobo. *Santa Maria del Mar*. Barcelona, 2018.
- DURAN DUELT, Daniel. «An Arrested community: christians of the Girdle in fifteenth-century Barcelona». *Medieval Encounters*, núm. 22 (2016), p. 379-426.
- DURAN I SANPERE, Agustí. «L'església de Sant Joan de Jerusalem de Barcelona». *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 34-1 (1961), p. 141-196.
- DURAN I SANPERE, Agustí. *Barcelona i la seva Història. II. La societat i l'organització del treball*. Barcelona, 1973.
- DURAN I SANPERE, Agustí. *Barcelona i la seva Història. III. L'art i la cultura*. Barcelona, 1975.
- DURAN I SANPERE, Agustí; MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «La cofradía de los Ciegos de Barcelona». *Barcelona. Divulgación Histórica*, vol. IX (1959), p. 280-286.
- DURAN I SANPERE, Agustí; SANABRE, Josep. *Llibre de les solemnitats de Barcelona: edició completa del manuscrit de l'arxiu històric de la ciutat*, vol. I, 1424-1546. Barcelona, 1930.
- ESPAÑOL BERTRAN, Francesca. «Les esglésies dels convents mendicants de Barcelona en el seu context. Fàbriques originàries i reformes trescentistes». *Lambard. Estudis d'Art Medieval*, vol. XXVII (2019), p. 109-134.
- ESTRADA-RIUS, Albert. *La Casa de la Moneda de Barcelona. Les seques reials i els col·legis d'obriers i de moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*. Barcelona, 2016.
- ESTRADA-RIUS, Albert. «El Capítol o Col·legi d'obriers i de moneders de la Seca Reial de Barcelona». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017), p. 185-194.
- FARRÉ SANPERA, M. Carme. *El Museu d'Art de Catalunya*. Barcelona, 1983.
- FITA, Fidel. *Discurso Panegírico pronunciado en la catedral-basílica de Barcelona el día 8 de diciembre de 1874*. Barcelona, 1875.
- FONoyET CATOT, Lourdes. «La confraria de sant Marc de Barcelona (segles XIII a XV)». *Locvs Amœnus*, núm. 8 (2005-2006), p. 29-46.
- FONTBONA, Francesc. «Virgen del Rosario 1488». *Estampas, artistas y gabinetes. Breve historia del grabado*, núm. 4 (2012), Fundació Juan March.
- FREITAG, Robert. *Die katalanischen Handwerkerorganisationen unter Königsschutz im Mittelalter insbesondere. Aufgaben im 14. Jahrhundert*. Freiburg im Breisgau, 1968.
- FREIXAS I CAMPS, Pere. *L'art gòtic a Girona*. Barcelona, 1983.
- FUENTE I CASTELLÓ, Isabel de la. «L'armari arxiu de l'ofici i confraria dels argenters de Barcelona: història d'un fons inèdit». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, vol. XIX (2001), p. 175-198.
- GARCÍA-OSÉS, Isaac. *Les relacions urbanes i interurbanes dels ceramistes de Barcelona. La confraria de Sant Hipòlit, 1531-1813*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2018.
- GARRIGA I RIERA, Joaquim. «Retaule de Sant Bernardí i l'Àngel Custodi». A: *Jaume Huguet, 500 anys*. Barcelona, 1993, p. 174-181.
- GAZULLA, Faustino D. «Los reyes de Aragón y la Purísima Concepción de María Santísima». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. IV, núm. 30 (1908), p. 408-416.
- GONZÁLEZ ARCE, José Damián. «Las cofradías del mar en la Corona de Aragón (siglos XIII-XV)». *Espacio, Tiempo y Forma, Serie III, Historia Medieval*, núm. 21 (2008), p. 285-310.
- GONZÁLEZ Y SUGRAÑES, Miquel. *Contribució a la historia dels antics gremis y oficis de la ciutat de Barcelona*, 2 vol. Barcelona, 1915-1918.

- GRUP ERDOC. «Els capítols de la confraria dels homes de Santa Eulàlia de Vilapicina (s. xv). Presentació del text». *Finestrelles*, núm. 4 (1992), p. 9-18.
- GUDIOL I RICART, Josep; ALCOLEA I BLANCH, Santiago. *Pintura gòtica catalana*. Barcelona, 1986.
- GUDIOL, Josep; AINAUD DE LASARTE, Joan. *Huguet*. Barcelona, 1948.
- HERNANDO I DELGADO, Josep. «L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notariais. Primera part: instruments notariais de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 1350-1400». *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 12 (1993), p. 141-271.
- Historial del Gremi de Bastaixos de Capçana i Macips de Ribera de la Duana de Barcelona: segle XIII-XX*. Barcelona, 1933.
- JARDÍ ANGUERA, Montserrat. «L'aportació dels escultors alemanys a la producció catalana de retaules de finals del segle XV». *Locvs Amœnus*, núm. 9 (2007-2008), p. 79-99.
- JASPERT, Nikolas. «Corporativismo en un entorno extraño: las cofradías de alemanes en la Corona de Aragón». A: *XVIII Congrès Internacional de la Corona d'Aragó*, Actes, vol. II. València, 2005, p. 1785-1806.
- KREITNER, Kenneth. «The city trumpeter of late-fifteenth-century Barcelona». *Musica Dis-ciplina*, núm. 46 (1992), p. 133-167.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «Pedro Nunyes y Enrique Fernandes pintores de retablos (Notas para la historia de la pintura catalana de la primera mitad del siglo XVI)». *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. I, núm. 3 (1943), p. 13-91; vol. II, núm. 1 (1944), p. 7-65; núm. 2, p. 25-72; núm. 3, p. 11-62.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. *El arte en la comarca alta de Urgel*. Barcelona, 1946.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «Escultores renacentistas en Cataluña». *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. V, núm. 3-4 (1947), p. 205-339.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación a la historia de la arquitectura». *Estudios Históricos y Documentales de los Archivos de Protocolos*, vol. I (1948), p. 105-199.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «El pintor Lluís Borrassà. Su vida, su tiempo, sus seguidores y sus obras». *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. VII (1949), vol. VIII (1950), vol. X (1952).
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «El pintor Pedro Nunyes y el retablo de San Eloy de los plateros de Barcelona». *Museu*, vol. VI (1950), p. 131-150.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «Miguel Lluch, un escultor cuatrocentista alemán en Barcelona». *Spanische Forschungen der Görresgesellschaft*, núm. 9 (1954), p. 164-197.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «La cofradia de la Santa Trinidad de los conversos de Barcelona». *Sefarad*, vol. XVIII (1958), p. 60-82.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «Regesta documental de relíquies y relicarios (siglos XIV-XIX)». *Analecta Sacra Tarraconensia*, vol. XXXI (1958), p. 291-324.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «El priorat de Santa Maria de Natzeret de Barcelona (1311-1660): notes per a la seva història». *Miscellanea Populetana*, núm. 1 (1966), p. 267-283.
- MADURELL I MARIMON, Josep Maria. «Dos manuscritos de la "Confraria del senyor rey"». *Hispania Sacra*, núm. 21 (1968), p. 429-480.
- Manual dels Novells Ardits, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, vol. I. Barcelona, 1892.
- MAÑÉ I MAS, Maria Cinta. *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona. Anys 1336-1396 (Volum II)*. Barcelona, 2007.
- MAÑÉ I MAS, Maria Cinta; ROVIRA SOLÀ, Manuel. *Catàleg dels pergamins municipals de*

- Barcelona. Anys 1501-1530 (Volum V).* Barcelona, 2010.
- MARTÍ I BONET, Josep M.; JUNCÀ I RAMON, Josep M.; BONET I ARMENGOL, Lluís. *El Convent i Parròquia de Sant Agustí de Barcelona: notes històriques.* Barcelona, 1980.
- MAS, Josep. *Notes Històriques del Bisbat de Barcelona. Volum I. Taula dels altars y capelles de la Seu de Barcelona.* Barcelona, 1906.
- MAS, Josep. *Notes Històriques del Bisbat de Barcelona. Volum VIII. Lo fossar de la seu de Barcelona y ses inscripcions funeràries.* Barcelona, 1911.
- MASSOT, Joseph. *Compendio historial de los hermitaños de nuestro padre San Agustín del Principado de Cataluña.* Barcelona, 1699.
- MATA VENTURA, Víctor. «El cos dels procuradors de plets de les corts del veguer i batlle de Barcelona en el segle XIV». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 4 (2001), p. 213-221.
- MATA VENTURA, Víctor; HISPANO I VILASECA, Marià. «Origen i evolució de les organitzacions de procuradors dels tribunals de Barcelona: procés constitutiu i incorporació dels seus membres. Segles XIII-XVIII. Primera part». *Ivs Fugit*, núm. 12 (2005), p. 303-335.
- MOLINA I FIGUERAS, Joan. «De la religión de obras al gusto estético. La promoción colectiva de retablos pictóricos en la Barcelona cuatrocentista». *Imafronte*, núm. 12-13 (1996-1997), p. 187-206.
- Museo-Armería de D. José Estruch y Cumella.* Barcelona, 1896.
- Noticias históricas del colegio de corredores reales del antiguo comercio catalán y de la erección, uso y conservación del edificio Casa Lonja del Mar de Barcelona.* Barcelona, 1904.
- O'CARROLL, Michael. *Theotokos: A Theological Encyclopedia of the Blessed Virgin Mary.* Eugene, 2000.
- OLIVÉ I OLLÉ, Francesc. «Quatre-cents aniversari de la construcció de l'església parroquial de Sant Joan Baptista de Valls (1583-1983)». *Quaderns de Vilaniu*, núm. 3 (1983), p. 3-18.
- PALLÀS VILLARONGA, Joaquim. *El gremi dels perxers. Un exemple de cohesió i d'integració a la Barcelona moderna. (Segles XVI, XVII i XVIII).* Tesi doctoral, Universitat Abat Oliba CEU, 2014.
- PAULÍ MELÉNDEZ, Antonio. *El monasterio de religiosas Agustinas de Santa María Magdalena.* Barcelona, 1942.
- PAULÍ MELÉNDEZ, Antonio. *El Real Monasterio de Nuestra Señora de Monti-Sión.* Barcelona, 1952.
- PLANAS BADENAS, Josefina. «El Llibre de la Confraria del Senyor Rei, un manuscrito miniado del monasterio de Poblet». *Locvs Amœnus*, núm. 1 (1995), p. 95-105.
- PUIG Y PUIG, Sebastià. *Episcopologio de la sede barcinonense.* Barcelona, 1929.
- PUIGGARÍ I LLOBET, Josep. «Noticia de algunos artistas catalanes inéditos, de la Edad Media y del Renacimiento». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. III (1880), p. 73-103 i 265-306.
- RAUFAST CHICO, Miguel. «"E vingueren los ofícis e confraries ab llurs entremeses e balls". Una aproximación al estamento artesanal en la Barcelona bajomedieval, a partir del estudio de las ceremonias de entrada real». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 36/2 (2006), p. 651-686.
- Ressenya històrica de la Confraria i Gremi de Mestres Fusters de Barcelona.* Barcelona, 1930.
- RICART TORRENS, José. «Santa María del Pino. En torno de su titular. Canónica y nombre popular». *Analecta Sacra Tarraconensia*, núm. 51-52 (1978-1979), p. 269-293.

- RIERA I SANS, Jaume. *Els poders públics i les sinagogues: segles XIII-XV*. Girona, 2006.
- RIERA I SANS, Jaume. «L'evolució de les confraries medievals». *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 24 (2017), p. 47-65.
- RIQUER, Martí de. *L'arnès del cavaller*. Barcelona, 1968.
- RIU, Manuel. «El barri barceloní de Santa Maria del Mar l'any 1363». *Acta Historica et Archaeologica Mediævalia*, núm. 26 (2005), p. 563-585.
- RIU DE MARTÍN, M. Carmen. «Els mirallers i esparters de Barcelona durant el segle XV». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, vol. XXX (2012), p. 107-141.
- RIU DE MARTÍN, M. del Carmen. «Economía y organización del trabajo de los ceramistas (olleros, jarreros y escudilleros) barceloneses (s. XV)». *Acta Historica et Archaeologica Mediævalia*, núm. 32 (2014-2015), p. 479-524.
- RIUS SERRA, Josep. «La confraria de Santa Eulàlia del Camp». *Estudis Franciscans*, núm. 38 (1926), p. 174-186.
- ROCA, Josep M. *Ordinacions del Hospital General de la Santa Creu de Barcelona (any MCCCCXVII)*. Barcelona, 1920.
- RODRÍGUEZ-PARADA, Concepción. «Los orígenes de la cofradía del Rosario del monasterio de Santa María de Montesión de Barcelona». A: COLESANTI, Gemma; GARÍ, Blanca; JORNET, Núria (coord.). *Clarisas y dominicos: modelos de implantación, filiación, promoción y devoción en la Península Ibérica, Cerdeña, Nápoles y Sicilia*. 2017, p. 409-428.
- RODRÍGUEZ-PARADA, Concepción; JORNET BENITO, Núria. «Llibre de confraria del Roser del any 1489 del monasterio de Santa María de Montesión de Barcelona: un ejemplo de red devocional». *Studia Historica. Historia Medieval*, núm. 37/1 (2019), p. 165-185.
- ROVIRA SOLÀ, Manuel. *Catàleg dels pergamins municipals de Barcelona. Anys 1441-1500 (Volum IV)*. Barcelona, 2009.
- Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona*, vol. V. Barcelona, 1916.
- RUÍZ QUESADA, Francesc. «El retaule de Sant Agustí de Jaume Huguet. Un referent singular en l'art pictòric català del darrer quatre-cents». *Quaderns de Vilaniu*, núm. 37 (2000), p. 3-40.
- RUÍZ I QUESADA, Francesc. «Bernat Martorell». A: PLADEVALL I FONT, Antoni (dir.). *L'art gòtic a Catalunya. Pintura II. El corrent internacional*. Barcelona, 2005, p. 228-246.
- RUMEU DE ARMAS, Antonio. *Historia de la previsión social en España. Cofradías, gremios, hermandades, montepíos*. Madrid, 1944.
- SALAT, Josep. *Tratado de las Monedas labradas en el Principado de Cataluña*, vol. II. Barcelona, 1822.
- SANPERE I MIQUEL, Salvador. *Los cuatrocentistas catalanes. Historia de la pintura en Cataluña en el siglo XV*, 2 vol. Barcelona, 1906.
- SANS TRAVÉ, Josep M. (dir.). *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum I, anys 1411 a 1539*. Barcelona, 1994.
- TELLO HERNÁNDEZ, Esther. *Aportación al estudio de las cofradías medievales y sus devociones en el reino de Aragón*. Saragossa, 2013.
- TINTÓ I SALA, Margarida. *Els gremis a la Barcelona medieval*. Barcelona, 1978.
- TINTÓ I SALA, Margarita. *La Història del Gremi de Serrallers i Ferrers de Barcelona: any 1380*. Barcelona, 1980.
- TINTÓ I SALA, Margarita. «Aportación al estudio de los gremios del siglo XV: los libros gremiales de Barcelona». A: *IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, vol. IV, Saragossa, 1984, p. 203-228.
- TINTÓ I SALA, Margarita. *Els Tenders Revenedors de la ciutat de Barcelona*. Barcelona,

- 1991.
- TINTÓ I SALA, Margarida. «Ordinacions dels barquers de la ciutat de Barcelona durant el segle XV». *Medievalia*, núm. 10 (1992), p. 413-424.
- VALERO MOLINA, Joan. «L'escultura del segle XV a Santa Maria del Pi». A: SACASAS, Jordi (ed.). *Splendor Pinensis. Santa Maria del Pi al segle XV*. Barcelona, 2019, p. 313-334.
- VALERO MOLINA, Joan. «L'etapa cerverina de Jordi de Déu: noves obres i el contracte de societat amb Bernat Pintor». *Urtx: Revista Cultural de l'Urgell*, núm. 33 (2019), p. 95-111.
- VARELA, María Elisa. «Navegar y rezar. Devoción y Piedad de las gentes de mar barcelonesas». *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 29 (1999), p. 1119-1132.
- VELA I AULESA, Carles. *Especiers i candelers a Barcelona a la Baixa Edat Mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, 2 vol. Barcelona, 2007.
- VERDEGAY, Eduardo. *Historia del Correo desde sus orígenes hasta nuestros días*. Madrid, 1894.
- VERGÉS, Tomàs. *Santa Maria del Pi i la seva historia*. Barcelona, 1992.
- VERRIÉ, Frederic-Pau. «Flagel·lació de Crist davant Pilat». A: *Jaume Huguet, 500 anys*. Barcelona, 1993, p. 216-217.
- VERRIÉ, Frederic-Pau. «La Pietat. Compartiment de la predel·la del retaule dedicat a sant Esteve». A: *Jaume Huguet, 500 anys*. Barcelona, 1993, p. 166-167.
- VERRIÉ, Frederic-Pau; AINAUD, Joan. «Una nueva obra de Huguet: el retablo de San Bernardino y el Ángel Custodio». *Anales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona*, vol. I, núm. 2 (1942), p. 11-33.
- VILA I CARABASA, Josep M. «L'organització administrativa d'una confraria professional. L'exemple dels terrissers de Barcelona (1402-1531)». *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, núm. 13/2 (1993), 341-348.
- VILA I CARABASA, Josep M. «Política municipal sobre la producció de ceràmica i l'organització corporativa dels terrissers a Barcelona, segles XIV-XVI». *Arqueologia Medieval*, núm. 1 (2005), p. 104-126.